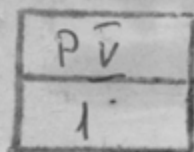

MITROPOLIA BANATULUI

ORGANUL OFICIAL AL ARHIEPISCOPIEI TIMIȘORII ȘI CARANSEBEȘULUI ȘI AL
EPISCOPIEI ARADULUI

1961

ANUL XI. Nr. 5—6, MAI—IUNIE 1961

:-: Editura Mitropoliei Banatului :-:

MITROPOLIA BANATULUI

revista oficială a

*Arhiepiscopiei Timișorii și Caransebeșului
și a Episcopiei Aradului*

Apare cu binecuvîntarea și îndrumarea

ÎNALT PREA SFÎNȚIEI SALE

D. D. Dr. VASILE LAZARESCU

Arhiepiscop și Mitropolit

Redacția și administrația :

Arhiepiscopia Ortodoxă Română, Timișoara I,
Bul. N. Beloiannis, nr. 7

CUPRINSUL

PROBLEMELE VREMII

Pag.

REDAȚIA: Pentru asigurarea unei păci trainice . . .	3
REDAȚIA: Sesiunea Consiliului Mondial al Păcii de la Delhi	8
Prof. univ. Dr. CORNELIU SIRBU: Biserica creștină or- todoxă și colonialismul	12

STUDII

Prof. VICTOR BRĂTULESCU: Izvoarele picturii în Ba- nat	22
Dr. PETRE Ș. NASTUREL: Arhitectura în Țările Române de la începutul ei pînă la mijlocul veacului al XIX-lea	44

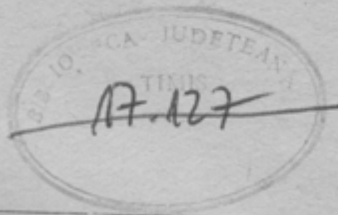
ÎNDRUMARI OMILETICE

Diacon I. ȘERB: Inchinarea cea adevărată	59
Prot. Dr. V. VLADUCEANU: Lîngă Domnul	62

MITROPOLIA BANATULUI

ORGANUL OFICIAL AL ARHIEPISCOPIEI TIMIȘORII
ȘI CARANSEBEȘULUI ȘI AL EPISCOPIEI ARADULUI

ANUL XI. Nr. 5—6, MAI—IUNIE 1961

: - : Editura Mitropoliei Banatului : - :

P^{III} 9077

PROBLEMELE VREMII

PENTRU ASIGURAREA UNEI PĂCI TRAINICE

Problema cea mai arzătoare a contemporaneității este aceea a dezarmării. O pace trainică poate fi instaurată în lume numai prin ajungerea la o dezarmare generală și totală.

Datorită luptei perseverente dusă de Uniunea Sovietică, narea fără a socialismului, avangarda forțelor păcii, pentru destinderea încordării internaționale, în conștiința popoarelor se instăpînește tot mai mult adevărul, că principiul coexistenței pașnice a Statelor este o erință imperioasă a vremurilor, o necesitate vitală în etapa actuală a dezvoltării societății omenesti, în epoca rachetei cosmice. Popoarele înțeleg, că în vremurile de astăzi, cînd știința și tehnica au atins culmi năbănuite, cînd în domeniul armamentelor au apărut groaznicele mijloace de exterminare în masă, războiul atomic apare ca cel mai monstruos atentat împotriva umanității. Iar calea luminoasă, care va deschide perspective strălucite omenirii spre o pace trainică, spre o lume fără arme și fără războaie, și va marca o cotitură hotărîtoare în relațiile dintre State, este dezarmarea generală și totală.

Istoricile propuneri ale Uniunii Sovietice cu privire la dezarmarea generală și totală, prezentate la O.N.U. de premerul N. S. H r u ș c i o v, au avut un puternic ecou în lumea întreagă, opinia publică mondială considerînd dezarmarea ca unica cale rezonabilă spre consolidarea păcii și asigurarea prieteniei între popoare.

O contribuție de seamă la lupta popoarelor pentru pace, pentru dezarmare și independență națională a adus-o sesiunea de la Delhi a Consiliului Mondial al Păcii, ce a avut loc la finea lunii martie. Ea a demonstrat solilaritatea crescîndă a partizanilor păcii de pe toate meridianele globului terestru.

Dezarmarea generală și totală, coexistența pașnică, independența și suzeranitatea națională, precum și lichidarea colonialismului au fost problemele esențiale, ce au fost dezbătute la această sesiune, la care au participat aproximativ 300 de cunoscuți luptători pentru pace, reprezentând peste 60 de State, printre care și R. P. Română. Sesiunea a adoptat o serie de rezoluții în problemele arzătoare ale actualei situații internaționale. Astfel au fost adoptate rezoluțiile cu privire la independența națională și lichidarea colonialismului, cu privire la dezarmare, cu privire la Congo, cu privire la Laos, cu privire la Cuba, cu privire la problema algeriană, la Goa, la Uniunea Sudafricană și apoi cu privire la Coreea, Vietnam și Indonezia.

În scopul asigurării păcii și securității popoarelor, ședința ordinară a Comitetului Politic Consultativ al Statelor membre ale Tratatului de la Varșovia, care s-a ținut la Moscova la 28 și 29 martie, a constituit un eveniment internațional de o excepțională importanță. Ședințele Comitetului Politic Consultativ al Statelor participante la Tratatul de la Varșovia, care exprimă politica de luptă activă a țărilor socialiste pentru pace, exercită întotdeauna o deosebită influență politică asupra situației internaționale. Într-o atmosferă de deplină înțelegere reciprocă, participanții la ședința Comitetului Politic Consultativ au făcut un schimb larg de păreri asupra problemelor legate de evoluția evenimentelor internaționale în ultimul timp. Militând neîncetat pentru stăvilirea cursei înarmărilor și pentru înfăptuirea dezarmării generale și totale, Statele participante la tratatul de la Varșovia au declarat, că nu pot rămâne martori indifferenți la pregătirile militare tot mai intense ale statelor imperialiste.

Comunicatul publicat cu privire la ședința Comitetului Politic Consultativ al Statelor participante la Tratatul de la Varșovia a stîrnit un puternic ecou în opinia publică mondială, care vede în acest comunicat o nouă expresie a hotărîrii ferme a Statelor socialiste de a promova consecvent și pe viitor politica de coexistență pașnică, de a milita neîncetat pentru triumful păcii în lume.

Poporul român aprobă cu însușelire propunerile ca și țelurile pașnice ale Comunicatului ședinței Comitetului Politic Consultativ al Statelor participante la tratatul de la Varșovia, militînd cu perseverență pentru asigurarea unei păci trainice în lume. Cu prilejul sesiunii Marii Adunări Naționale, exponentul năzuințelor de pace ale poporului român, Dl Gheorghe Gheorgiu-Dej în cuvîntarea rostită a accentuat: „In strînsă unire cu țările socialiste frățești, Republica Populară Romînă militează, pentru destinderea internațională, pentru rezolvarea pe calea tratativelor a tuturor problemelor litigioase, acționează cu vigilență pentru zădărnicierea uneltirilor cercurilor imperialiste agresive împotriva păcii.

Credincioasă principiilor coexistenței pașnice, România își va aduce și în viitor contribuția activă la lupta pentru apărarea și consolidarea păcii“.

In acțiunea de luptă pentru pace, la micșorarea încordării internaționale, o importantă contribuție au adus și uriașele demonstrații de masă din S. U. A. și Anglia în sprijinul dezarmării.

In piața din fața sediului O.N.U., piață care în mod obișnuit este liniștită, la 1 aprilie a avut loc o demonstrație deosebit de animată. Este vorba despre mitingul organizat de participanții la marșul păcii, care, după ce au parcurs cale 110 mile de la baza McGuire, din statul New Jersey, pînă la New York, s-au adunat împreună cu alți partizani ai păcii din New York. La miting au participat peste 5000 de persoane — studenți, reprezentanți ai diferitelor organizații obștești, gospodine, muncitori, purtînd pancarde cu inscripțiile: „Vrem o lume a păcii, nu o lume în ruine“, „Cerem dezarmarea generală și totală“. Totodată demonstrații scandau: „Să se interzică pe veci bomba atomică“, „Nu vom admite o nouă Hiroșimă“.

In cadrul mitingului s-a dat citire mesajelor de salut adresate participanților la marșul păcii de către cunoscuți oameni de știință și fruntași ai vieții publice din America și din alte țări, între care Eleanor Roosevelt, Bertrand Russel, John Collins și alții. In mesaje se cere încetarea cursei înarmărilor atomice, instaurarea unei păci trainice.

Intr-o atmosferă de entuziasm participanții la miting au adoptat în unanimitate o rezoluție prin care se cere guvernelor tuturor țărilor din lume să asculte cererile popoarelor în favoarea dezarmării generale și totale și a interzicerii armei nucleare.

În 3 aprilie a avut loc un uriaș miting împotriva înarmării atomice în Anglia. Demonstrații au pornit de la Aldermaston, centrul militar de cercetări nucleare, și de la baza militară americană de la Wethersfield. Prima coloană de manifestanți care a pătruns în Londra avea o lungime de cinci kilometri.

Demonstrații au pătruns pe la ora prinzului în piața Trafalgar. Intr-o atmosferă de puternică însuflețire a avut loc aici un grandios miting la care au participat circa 150.000 de persoane. John Collins conducătorul organizației „Mișcarea pentru dezarmarea nucleară”, care a deschis mitingul a arătat că „aceasta este cea mai uriașă demonstrație pe care a cunoscut-o Anglia în secolul nostru, cea mai puternică manifestare a revoltei împotriva bombei atomice”.

După miting, zecile de mii de demonstrați s-au îndreptat spre ambasada Statelor Unite din Londra pentru a cere desființarea bazelor militare americane din Anglia, retragerea submarinelor americane înarmate cu rachete atomice.

Vizita în țara noastră a delegației de partid și guvernamentală a R. S. Cehoslovace, în frunte cu Antonin Novotny, între 5—11 aprilie, a constituit de asemenea o nouă și puternică manifestare a năzuințelor de pace ale poporului român și cehoslovac. În comunicatul semnat la București, se subliniază că dezvoltarea cu succes a economiei naționale a ambelor țări creează condiții tot mai favorabile lărgirii continue a colaborării româno-cehoslovace în diverse domenii.

Subliniind că fundamentul politicii externe a celor două State îl constituie prietenia și alianța cu Uniunea Sovietică și cu celelalte țări socialiste, Comunicatul relevă, că dezvoltarea impetuoasă a sistemului mondial socialist exercită o influență hotărâtoare asupra dezvoltării societății și are un rol determinant în desășurarea evenimentelor internaționale.

În spiritul recentei sesiuni de la Moscova a Comitetului Politic Consultativ al Statelor membre ale

Tratatului de la Varșovia, cele două delegații și-au manifestat hotărîrea de a acționa și în viitor pentru dezarmarea generală și totală, pentru lichidarea pactelor militare și a bazelor de război de pe teritoriile străine, pentru încetarea experimentărilor cu arme nucleare și interzicerea tuturor armelor de exterminare în masă, pentru triumful cauzei socialismului și păcii.

O înflăcărată chemare la pace a adresat guvernul sovietic popoarelor și guvernelor tuturor țărilor, la 12 aprilie, cu prilejul lansării și înapoierii cu succes a primului cosmonaut din lume.

Cu prilejul epocalei realizări a științei sovietice, Uniunea Sovietică plasînd pe orbită în jurul pămîntului prima navă cosmică-satelit din lume avînd un om la bord, nava „Vostok”, marea țară a socialismului a cerut tuturor oamenilor să depună eforturi pentru lichidarea cursei înarmărilor, înfăptuirea dezarmării generale și totale și asigurarea păcii în întreaga lume. Impresionanta chemare menționează:

„Punem realizările sovietice nu în slujba războiului, ci în slujba păcii și securității popoarelor”.

Fie ca lansarea navei cosmice „Vostok” (Răsăritul”) avînd pe bord un om, să însemne răsăritul unei ere noi, care să deschidă perspective favorabile pentru destinderea în relațiile internaționale, să constituie începutul unei noi etape în viața mondială.

Popoarele lumii contemporane, iubitoare de pace, cred că nu este departe vremea, cînd norii plumburii de pe firmamentul vieții internaționale vor dispărea cu desăvîrșire și se va instaura o eră de pace trainică și muncă constructivă, premize pentru prosperitatea omenirii, cînd popoarele „vor prefăce săbiile lor în fiare de plug și lăncile lor în seceri” (Isaia II, 4).

Redacția

Sesiunea Consiliului Mondial al păcii de la Delhi

În Palatul științelor din Delhi s-au întrunit la 24 martie delegații la sesiunea Consiliului Mondial al Păcii.

Dezarmarea generală și totală, coexistența pașnică, independența și suveranitatea națională, lichidarea colonialismului, au fost problemele-cheie, discutate la sesiune. Au participat aproximativ 300 de cunoscuți luptători pentru pace, reprezentând peste 60 de state, printre care și R. P. Română.

Cuvîntul de salut a fost rostit la sesiune de către Pandit Sunderlal, președintele Comitetului prezidențial al Consiliului păcii pe întreaga Indie, laureat al Premiului internațional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare”.

„Ne-am întrunit aici, a spus Sunderlal, pentru a căuta căile de instaurare a păcii generale.

Trebue să sprijinim problema ridicată de premierul sovietic N. S. Hrușciov în fața celei de-a 15-a sesiuni a O.N.U., problema dezarmării generale și totale, a declarat în aplauzele întregii săli Pandit Sunderlal. Trebuie să preîntîmpinăm primejdia unui nou război.

Poporul indian este întrutotul solidar cu frații săi din Africa și sprijină năzuința lor spre independență. Ne pronunțăm împotriva dependenței coloniale. Condamnăm asasinarea primului ministru al guvernului legal al Republicii Congo, Patrice Lumumba, care a devenit simbolul Africii luptătoare. Ne exprimăm simpatia față de toate popoarele asuprite din Asia și Africa”.

A luat apoi cuvîntul pentru a prezenta raportul, prof. Bernal. Una dintre cele mai importante probleme pe care va trebui să le examinăm — a spus raportorul — este problema dezarmării și sprijinirii luptei popoarelor asuprite pentru eliberarea lor. Prof. Bernal a criticat cu asprime conducerea O.N.U. și îndeosebi pe Hammarskjöld care s-a folosit de poziția sa pentru a întări puterea colonialiștilor.

Prima ședință plenară a sesiunii Consiliului Mondial al Păcii s-a deschis sub prezidența cunoscutului fruntaș al vieții publice din Franța, Eugenie Cotton.

În continuare a luat cuvîntul șeful delegației sovietice, scriitorul N. S. Tihonov, președintele Comitetului sovietic pentru apărarea păcii. În continuare au mai luat cuvîntul reprezentanții Mexicului, R. P. Chineze, Japoniei. Delegații la sesiune au aplaudat furtunos apariția la tribună a reprezentantului eroicului popor congolez, Vege Chite.

Apoi au continuat dezbaterile pe marginea raportului președintelui executiv al Consiliului Mondial al Păcii, prof. John Bernal. Lichidarea colonialismului, realizarea dezarmării generale și totale — aceste probleme cruciale ale contemporaneității se află în centrul atenției forumului luptătorilor pentru pace, împotriva primejdiei unui nou război.

Scopurile principale ale mișcării mondiale pentru pace sînt lichidarea colonialismului și înfăptuirea dezarmării generale și totale — a declarat secretarul general al Consiliului național al partizanilor păcii din Irak, Aziz Șerif.

REZOLUȚIILE ADOPTATE DE SESIUNEA CONSILIULUI MONDIAL AL PĂCII

Sesiunea Consiliului Mondial al Păcii a adoptat o serie de rezoluții în problemele arzătoare ale actualei situații internaționale.

În Rezoluția cu privire la independența națională și lichidarea colonialismului se spune între altele:

„Destrămarea sistemului colonial sub loviturile mișcării de eliberare națională este cel mai important fenomen al epocii noastre...”

Toate popoarele au dreptul inalienabil la independență totală, la exercitarea suveranității și la alegerea liberă a sistemului economic și politic care le convine. Pacea nu poate fi trainică și prietenia între popoare nu poate fi asigurată fără lichidarea totală, necondiționată și grabnică a colonialismului sub toate formele și manifestările sale“.

În Rezoluția cu privire la dezarmare, se subliniază că fără o dezarmare generală și totală nu poate exista o adevărată garanție a păcii. Este necesar, se spune în rezoluție, ca în viitorul cel mai apropiat să înceapă noi tratative în problema dezarmării.

Consiliul Mondial al Păcii adresează oamenilor din întreaga lume chemarea solemnă de a lupta pentru satisfacerea revendicărilor popoarelor, revendicări care au o importanță vitală pentru excluderea războiului din viața omenirii, pentru dezarmare în locul înarmării, pentru o colaborare internațională și coexistență pașnică într-o lume fără războaie. S-au mai adoptat Rezoluții cu privire la Congo, cu privire la Laos, cu privire la Cuba, cu privire la problema algeriană, cu privire la Goa, cu privire la Uniunea sud-africană și cu privire la Coreea, Vietnam și Indonezia.

Participanții la sesiunea Consiliului Mondial al Păcii și-au exprimat mînia și indignarea în legătură cu persecuțiile la care sînt supuși mii de participanți activi, la lupta pentru pace, eliberare și independență națională din Congo, Grecia, Iordania, Spania, R.A.U., Germania occidentală și din multe alte țări. În rezoluția adoptată ei cheamă popoarele iubitoare de pace să desfășoare o largă campanie pentru încetarea imediată a acestor persecuții, precum și pentru eliberarea celor care zac în închisori — Jomo Kenyatta, F. Helou, Manolis Glezos și alții.

Sesiunea Consiliului Mondial al Păcii relevă succesul conferinței latino-americane pentru suveranitate națională, eliberare economică și pace, care a avut loc în Mexic, în martie a. c.

După adoptarea rezoluțiilor, la închiderea festivă a lucrărilor sesiunii Consiliului Mondial al Păcii a luat cuvîntul președintele executiv al Consiliului, prof. John Bernal. Temele principale ale sesiunii, a declarat profesorul Bernal, au fost dezarmarea și lupta împotriva colonialismului. Trebuie să luptăm în primul rînd pentru înfăptuirea dezarmării totale, generale și controlate. Aceasta este sarcina noastră principală și vom merge pe acest drum pînă la capăt. Trebuie să cerem dizolvarea blocurilor militare N. A. T. O., S. E. A. T. O., C. E. N. T. O., care au generat politica de intimidare cu care nu putem fi de acord.

Tot mai mulți oameni, inclusiv din țara mea, Anglia, încep să înțeleagă din ce în ce mai bine că ideea păcii este ideea principală a contemporaneității. Prof. Bernal a subliniat, de asemenea, că partizanii mișcării mondiale pentru pace trebuie să lupte pentru încheierea unui acord cu privire la încetarea experiențelor atomice.

O altă sarcină a noastră, a declarat Bernal, este lupta pentru lichidarea colonialismului. Colonialismul este muribund, dar mai reprezintă încă un pericol.

Organizația Națiunilor Unite, a declarat în continuare prof. Bernal, trebuie să fie reorganizată.

În încheiere prof. Bernal și-a exprimat speranța că într-un viitor apropiat va fi convocat un congres pentru dezarmare și independență națională.

Redacția

Biserica creștină ortodoxă și colonialismul

Una din problemele cele mai importante și mai acute ale zilelor noastre este desăvârșirea prăbușirii sistemului colonial. Pentru că colonialismul nu este numai o negare grosolană a drepturilor fundamentale ale omului, ci este totodată o piedică în calea colaborării și păcii dintre popoare. Colonialismul și războiul sînt frați.

Spre a accelera desfășurarea procesului istoric de eliberare a popoarelor ce se găsesc încă în robia colonială, premierul sovietic N. S. Hrușciov a propus, în cadrul celei de a XV-a sesiuni a Adunării Generale O. N. U., să se adopte o Declarație cu privire la acordarea independenței pe seama țărilor și popoarelor coloniale, care prevede „lichidarea deplină a regimului de administrare colonială sub toate formele sale”, acordarea libertății totale pe seama popoarelor din teritoriile coloniale spre a-și hotări singure soarta și formele conducerii de stat.

Propunerea aceasta a fost sprijinită de delegațiile tuturor statelor socialiste și ale statelor neutre. Din partea poporului nostru, acest lucru s-a făcut prin cuvîntarea din 27 septembrie 1960 de la Sesiunea Generală a O.N.U., a d-lui Gh. Gheorghiu-Dej, care a cerut ca „O.N.U. să ia hotărît în mîini problema lichidării sistemului colonial”.

În urma unor discuții ample, Adunarea Generală O.N.U. a adoptat, în 14 decembrie 1960, Declarația cu privire la acordarea independenței pe seama țărilor și popoarelor coloniale. Ea arată că „toate popoarele au dreptul inalienabil la libertatea deplină”, proclamă în mod solemn „necesitatea de a pune capăt imediat și necondiționat colonialismului sub toate formele și manifestările lui”.

Întreaga omenire progresistă este vital interesată în lichidarea cît mai rapidă și totală a sistemului colonial, în eliberarea forțelor creatoare inepuizabile ale tuturor popoarelor subjugate, în asigurarea unei colaborări pașnice a tuturor națiunilor pe bază de egalitate în drepturi.

Actualitatea și importanța problemei lichidării colonialismului o subliniază și Declarația Consfătuirii de la Moscova a partidelor comuniste și muncitorești spunînd: „Prăbușirea sistemului de robie colonială sub presiunea mișcării de eliberare națională este, în ceea ce privește *importanța sa istorică*, al doilea fenomen după formarea sistemului socialist mondial”. De asemenea: „Lichidarea colonialismului va avea *cea mai mare importanță* și pentru slăbirea încordării internaționale și consolidarea păcii generale”. Aceasta pentru că — așa cum subliniază Apelul lansat de aceeași Consfătuire — „Lupta popoarelor pentru libertatea și independența lor face să slăbească forțele care tind spre război și înmulțește forțele păcii”.

Lupta de eliberare a popoarelor din Africa ridică probleme *acute*, cum sînt problemele situației din Congo în frunte cu asasinarea lui Lumumba, precum și din Algeria, care se pot solda cu urmări tragice. Ele ne arată că cauza eliberării popoarelor din Africa depășește hotarele Africii devenind o *cauză a întregii omeniri progresiste*.

Nu este fără semnificație nici faptul că mișcarea de eliberare africană a determinat Vaticanul să-și modifice metodele de luptă. Dovadă despre acest lucru este recenta conferință a arhiepiscopilor din Africa occidentală desfășurată la Dakar.

În fond, colonialismul este exploatare și înrobire. De aceea, el este tot atît de vechi ca și exploatarea și înrobirea. Dar în sensul curent al cuvîntului colonialismul înseamnă sistemul de exploatare și înrobire practicat începînd cu veacul al XV-lea.

Originea colonialismului actual are la bază goana după bogății a păturilor conducătoare din unele state creștine, catolice sau protestante. Căci deși susțineau că scopul acțiunii lor este încreștinarea popoarelor păgîne, totuși în realitate ele urmăreau să-și potolească aviditatea după avuții.

Astfel, era colonialismului actual o deschide Portugalia catolică, care caută drumul spre India aurului și mirodeniilor prin înconjurul Africii (1443) și întemeiază colonii pe coastele Africii și în India (Goa).

Pe urmele Portugaliei pășește curînd Spania catolică, care cucerește America de Mijloc și America de Sud (sec. XVI), după ce Columb descoperise America în 1497. Despre conchistadorii spanioli, episcopul contemporan cu Columb, Bartolomeo Las Casas, scrie: „ei mergeau cu crucea în mînă și cu pofta nesățioasă de aur în inimă”. În memoriul trimis din a doua expediție regelui Spaniei, Columb încearcă să justifice comerțul de sclavi prin grija față de sufletul indienilor: „Sîntem încredințați că va fi destul să-i scoatem din această stare de neomenie ca ei să poată deveni cei mai buni sclavi”.

Declarînd că urmărește „încreștinarea păgînilor”, Franța se îndreaptă la început spre America de Nord (Canada), apoi spre Asia, Africa, etc., reușind în cursul veacurilor să-și întindeze un imperiu colonial.

În secolul al XVII-lea intră în acțiune și statele protestante. Începutul îl face Olanda, care în veacul al XVII-lea este cea mai mare putere colonială (Indonezia). Ei îi urmează Anglia, care se ridică în frunte cu imperiul colonial englez, apoi Germania, S.U.A., Belgia și Italia, care ajung să aibă colonii în secolele XIX—XX.

În felul acesta, puterile „catolice” (Portugalia, Spania, Franța, Italia, Belgia) și puterile „protestante” (Olanda, Anglia, S.U.A., Germania) devin puteri coloniale. Pînă în veacul al XIX-lea, se declară ca motiv al acțiunii colonialiste „încreștinarea păgînilor” sau „răspîndirea Creștinismului”.

iar din secolul al XIX-lea „civilizarea popoarelor înapoiate”. Dar atât „încreștinarea” cât și „civilizarea” au însemnat în fond unu și acelaș lucru: nimicirea aproape completă a indienilor din cele două Americi și a băștinașilor din Australia și Polinezia, iar în celelalte colonii populația a fost ținută în sclavie, mizerie și analfabetism.

Pînă la urmă, colonialismul s-a dovedit a fi subjugarea și exploatarea a două treimi din populația lumii de către statele capitaliste apusene, care s-au îmbogățit de pe spina-reă popoarelor înrobite.

Deși principiile Creștinismului sînt diametral opuse colonialismului, totuși Bisericele creștine n-au dovedit o atitudine unitară și corespunzătoare față de practicarea sistemului colonial. Uitînd că colonialismul și misiunea creștină sînt *incompatibile*, întrucît primul urmărește subjugarea politică, economică și socială, exploatarea popoarelor, iar cea de a doua urmărește convertirea de la păgînism la religia creștină din convingerea că în Iisus Hristos este dată mîntuirea tuturor popoarelor, Creștinismul apusean a colaborat intens cu colonialismul.

Legătura dintre colonialism și misiuni este exprimată de către negri în cuvintele: „la început noi aveam pămîntul, iar albiu aveau Biblia; acum albiu au pămîntul și noi avem Biblia”. Cu drept cuvînt maurii din Noua Zelandă au replicat misionarilor: „voi ne învățați să privim spre cer, dar în timp ce noi priveam într-acolo, au venit frații voștri și ne-au luat pămîntul, care a fost al nostru”.

Despre felul cum s-a comportat Catolicismul în trecut față de colonialism, sînt grăitoare următoarele fapte: În 1452, Papa Nicolae al V-lea împuternicește pe regele Alfonso al Portugaliei să cucerească și să subjuge țările păgînilor, iar pe păgîni să-i facă sclavi pe vecie. În 1493, Papa Alexandru al VII-lea împarte lumea între portughezi și spanioli. Încercînd o justificare teologică a colonialismului, teologul spaniol Francesco de Vittoria din secolul al XVI-lea „fundamentează” așa zisul „drept de colonizare” pe faptul că pămîntul este al tuturor oamenilor și pe porunca Mîntuitorului de a propovădui Evanghelia la toate popoarele.

Afirmînd principiul simbiozei dintre Biserică și Stat prin formula: „Cuius regio eius religio”, că adevărul religia regelui trebuie să fie și religia supușilor lui. Protestantismul a alunecat ușor la sprijinirea puterilor coloniale din cadrul lui. Ca „temeiuri” de „justificare” a colonialismului, unii protestanți au indus: „superioritatea” rasei albe, urmările păcatului strămoșesc care nu pot fi înlăturate și blestemul lui Noe ca urmașii lui Ham (negrii) să fie sclavii urmașilor lui Sem și Iafet, precum și nevoia de a converti pe păgîni la Creștinism.

De obicei, misiunile catolice și protestante au sprijinit colonialismul în următoarele trei feluri: 1. ca avangardă, adică se trimiteau misionari și dacă aceștia erau tratați duș-

mănos, atunci se declara război țării respective, care era cucerită și trecută sub robia colonialismului, cum a fost de pildă cazul cu Indochina, China ș. a.; 2. ca reprezentante ale statului colonialist respectiv și ale intereselor politice, economice și culturale ale acestuia; 3. prin înființarea unui fel de „colonie bisericească”, adică biserici în colonii, care erau conduse de albi, băștinașii fiind numai obiect al misiunii sau cel mult ajutători. În felul acesta, Creștinismul apuscan a apărut în colonii ca o „religie străină”, religia albilor stăpînitori.

În zilele noastre, Vaticanul pactează cu neocolonialismul american și european, precum și cu forțele reacționare din colonii, Protestantismul admite sistemul tutelei iar în Uniunea Sud-Africană bisericile reformate încuviințează discriminarea rasială.

Neavînd în cadrul ei puteri coloniale, Biserica Ortodoxă n-a fost pusă în situația de a lua atitudine directă față de colonialism. Multe din popoarele ortodoxe au ajuns sub stăpînire străină, iar unele chiar sub stăpînirea colonială a englezilor sau francezilor (în Egipt, Palestina, Siria, Cipru). În aceste condiții, Biserica Ortodoxă a suferit alături de popor, fiind și ea prigonită și asaltată de prozelitismul agresiv al catolicilor și protestanților. Ea a luptat împreună cu popoarele subjugate împotriva colonialismului pentru eliberarea națională. În această privință, este edificatoare atitudinea I.P.S. Arhiepiscop Macarios al Ciprului, care a stat în fruntea luptei pentru scuturarea jugului colonial englez, declarînd între altele: „Biserica Ciprului este pentru libertate și pentru lichidarea colonialismului”.

Și astăzi Biserica Ortodoxă este alături de cei ce luptă pentru lichidarea colonialismului și eliberarea tuturor popoarelor dependente. Ea este angajată fără rezerve în lupta anti-colonialistă.

Ortodoxia încă a făcut operă de misiune externă în deosebi prin Biserica Ortodoxă Rusă. Dar în desfășurarea acestei activități s-a bazat pe principiile misiunii creștine autentice: Folosirea mijloacelor spirituale în scopuri spirituale (propovăduirea, pilda vieții, iubirea activă ș. a.), înlăturarea constrîngerii externe, respectarea limbii și a valorilor pozitive ale popoarelor respective, organizarea de Biserici autohtone care devin membre egale cu celelalte Biserici Ortodoxe surori, cu care stabilesc relații frățești.

În prezent s-au creat condiții deosebit de favorabile pentru succesul luptei de eliberare națională. „Existența sistemului mondial socialist și slăbirea pozițiilor imperialismului — se arată în Declarația Consfătuirii de la Moscova a reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești — au deschis în fața popoarelor asupra noi posibilități de cucerire a independenței”. Astfel, popoarele țărilor coloniale și dependente scutură jugul robiei imperialiste. Procesul revoluționar implacabil al eliberării naționale a cuprins două dintre cele mai

mari continente — Asia și Africa — și se extinde asupra țărilor latino-americane din emisfera occidentală.

Stadiul luptei de eliberare a popoarelor coloniale este foarte avansat. Mișcarea de eliberare națională din ultimii ani duce la destrămarea colonialismului și la înființarea de state independente în teritoriile altădată înrobite. Procesul acesta este în continuă dezvoltare și în plină desfășurare. Mai sînt astăzi circa o sută de milioane de oameni ce zac încă în robie colonială. Votarea de către Adunarea Generală O.N.U., în 14 decembrie 1960, a Declarației cu privire la lichidarea sistemului colonial ne arată că toate popoarele — cu excepția colonialiștilor — sînt pentru lichidarea regimului colonial și pentru eliberarea popoarelor subjugate încă.

Numărul noilor state naționale suverane crește cu o viteză uimitoare. „Pe întinderi vaste ale lumii — spune Declarația Consfătuirii de la Moscova — au triumfat revoluțiile de eliberare națională. În cei 15 ani de după război, în Asia și Africa au apărut circa 40 de noi state suverane. Victoria revoluției cubane a dat un stimulent puternic luptei popoarelor din America Latină pentru deplina lor eliberare națională. A început o perioadă istorică nouă în istoria omenirii: popoarele eliberate din Asia, Africa și America Latină iau parte activă la politica internațională“.

Lichidarea totală și definitivă a regimului colonial este dictată de întregul mers al istoriei universale. De aceea, procesul istoric de eliberare a popoarelor de sub robia colonială este inevitabil și se va termina cu desființarea totală a colonialismului. „Lichidarea completă — spune Declarația Consfătuirii de la Moscova — și definitivă a regimului colonial sub toate formele și manifestările lui este dictată de întregul mers al istoriei mondiale din ultimele decenii“. De aceea, Apelul aceleași Consfătuiri subliniază: „*Bate ultimul ceas al colonialismului*“.

Sistemul colonial se prăbușește definitiv mai ales că în momentul de față chiar și cele mai slabe popoare pot conta în lupta lor împotriva agresiunii externe a imperialismului pe sprijinul puternic al țărilor socialiste, care stau de strajă păcii.

Popoarele coloniale vor birui pentru că luptă pentru o cauză dreaptă. Despre dreptatea cauzei pentru care luptă ele, ne încredințăm și prin confruntarea colonialismului cu glasul Sf. Scripturi și al literaturii patriștice, care este categoric împotriva colonialismului.

Testamentul Vechi nu aprobă niciodată colonialismul. Din contră, se afirmă împotriva acelor care — puternici fiind — rîvnesc la bunurile celor mici și lipsiți de apărare. Acumularea de bunuri pe calea colonialismului implică de obicei nedreptatea și tot felul de nelegiuiri. Astfel de fapte au în vedere profeții cînd scriu: „Vai de cei care-și zidesc casa pe nedreptate și cămările lor întru fărădelege“ (Ier. XXII,

13); sau: „Vai de cel ce-și sporește averea cu ce nu este al lui“ (Av. II 6).

În plîngerea a IV-a, profetul Ieremia aseamănă poporul subjugat cu aurul care și-a pierdut strălucirea și cu niște pietre care și-au pierdut frumusețea în drum (IV, 1). La Isaia cap. I, versetele 7—8, se arată cît de jos cade un popor lipsit de libertate și independență. Dacă s-ar zdrobi jugul robiei, atunci lumea ar respira ușurată ca după o grea apăsare (cf. Is. XIV, 6—8). Domnul zdrobește toiagul celor fără-delege și sceptrul răilor apăsători (Is. XIV, 5).

Cînd Faraonii fac din Palestina un izvor permanent de pradă, scriitorii biblici se revoltă și combat robia. Ei consideră plăgile cu care este lovită împărăția lui Faraon ca un strigăt de alarmă împotriva exploatarei.

Referindu-se la robia cruntă pe care hicsosii o impuseră vreo două veacuri asupra Egiptului, sfinții autori provoacă pe Dumnezeu însuși să vadă, să judece și să intervină personal în favorul celor exploatați: „Văzut-am chinurile grele ce pătîmește poporul în țara Egiptului; de aceea, m-am coborît să-l scap din acele chinuri“ (Exod III, 7—8).

Colonialismul practică prădarea și asuprirea, care după Testamentul Vechi sînt o mare fără-delege. Deși nu se ocupă direct de colonialism, totuși Testamentul Vechi consideră zadarnic efortul trufașilor atotputernici de a-și permanentiza asuprirea și prădarea.

Unii dintre sfinții autori ai cărților Testamentului Vechi au prevăzut abolirea asupririi și a înrobirii — deci implicit și a colonialismului — ca a unei stări nedrepte. Astfel, la Fac. XII, 3, se vorbește despre egalitatea în dreptul de a se repartiza bunurile pămîntului între oameni, căci aici se spune: „toate popoarele pămîntului se vor binecuvînta“. Sf. Scriptură a Vechiului Testament prevede că va începe o *eră nouă* în istoria omenirii, cînd „fiecare va sta liniștit sub vița și sub smochinul lui și nimeni nu-l va înfricoșa... Voi aduna în ziua aceea — zice Domnul — laolaltă pe cei care o luaseră la fugă și pe cei chinuiți“ (Mih. IV, 4—6).

Noul Testament cuprinde o referire directă la colonialism. În urma vedeniei pe care o are, Sf. Apostol Pavel se hotărăște să vestească Evanghelia în Europa. De aceea, a căutat să-și facă drum în Macedonia. Astfel, „plecînd cu corabia de la Troia, a mers drept la Samotracia, iar a doua zi la Neapoli și de acolo în *colonia romană* Filipi“ (Fap. Ap. XVI, 9—12). Numind orașul Filipi „*colonie romană*“, Sf. Apostol al Neamurilor vrea să spună că acest oraș suporta pe atunci toate sarcinile impuse unei cetăți cucerite, stăpînite și exploatare de regimul coloniilor romane.

Uneltele exploatarei romane în Palestina erau vameșii, care erau socotiți ca niște păcătoși publici (vezi Mt. IX, 9; Mc. II, 14; Lc. XIX, 2). De asemenea, în Testamentul Nou cel ce seceră unde n-a semănat, adună de unde n-a risipit și

ia ce nu a pus, apare ca un „om aspru“ (Mt. XXV, 24; Lc. XIX, 21).

Noul Testament nu cere direct abolirea colonialismului, ci se ridică împotriva lui prin afirmarea principiilor de *egalitate, libertate, dreptate și iubire*, care aplicate practic dau un climat de viață, în care nu are loc colonialismul.

Ideea egalității tuturor oamenilor se bazează pe unitatea neamului omenesc. Aceasta derivă în mod firesc din unitatea de origine a speciei umane, adică din faptul că toți oamenii se trag dintr-o singură pereche de oameni: Adam și Eva. Grăitoare în acest sens sînt locurile de la Fac. I, 27; II, 7, 21; III, 20; apoi: „Înțelepciunea a păzit pe primul om zidit de Dumnezeu ca să fie părintele neamului omenesc, atunci cînd a fost zidit întîiul“ (Înțelep. lui Solomon X, 1). De asemenea Mt. XIX, 4 și Lc. III, 38. Dar locul clasic este cel de la Fap. Ap. XVII, 26, unde Sf. Apostol Pavel spune că Părintele ceresc „a făcut dintr-un singe întregul neam omenesc ca să locuiască peste toată fața pămîntului“. Din faptul că popularea globului pămîntesc apare aici în directă și indiscutabilă legătură cu unitatea de origine — și deci și de ființă — a speciei umane — deducem că Sf. Apostol al Neamurilor a voit să spună următoarele: întrucît Dumnezeu a făcut pe toți oamenii din aceeași plămădă, le-a rînduit tuturor — fără nici un fel de deosebire — să locuiască pe toată fața pămîntului. Cu alte cuvinte, oamenilor li s-a dat misiunea de a stăpîni pămîntul: nu unuia sau unora, ci *tuturora în mod egal* — și deci de a beneficia de roadele muncii lor după dreptate. Cu atît mai virtuos, cu cît cînd a așezat pe primul om pe pămînt, Dumnezeu a zis acestuia și tuturor urmașilor săi: „Fiți rodnici și vă înmulțiți și umpleți pămîntul și-l stăpîniți și domniți... peste tot pămîntul“ (Fac. I, 28). De unde rezultă că pămîntul — zidit pentru a oferi *tuturor* oamenilor leagănul material al existenței trecătoare din lumea aceasta — a fost pus de Dumnezeu *în mod egal* la dispoziția *tuturor* oamenilor fără nici o deosebire.

Din unitatea de origine a neamului omenesc, rezultă *unitatea ontologică* a speciei umane, ceea ce înseamnă că neamul omenesc are aceeași esență și aceeași structură trupească și sufletească, indiferent de rasa din care face parte. Cu alte cuvinte, după natură toți sîntem oameni, toți avem aceeași capacitate psihico-fizice și toți sîntem chemați și putem ajunge la o viață umană superioară. De aceea, Creștinismul pune accentul principal pe unitatea umană, care se concretizează în persoana umană, căreia Dumnezeu i-a hărăzit același destin, indiferent de neamul, de rasa sau de starea socială din care face parte.

În baza unității de origine, de natură și de destin, Creștinismul proclamă sus și tare principiul *egalei îndreptățiri a tuturor oamenilor la bunurile pămîntului și ale vieții*. Dumnezeu este părintele tuturor fără deosebire de rasă, neam sau stare socială, cultură sau civilizație. De aceea, El „răsare

soarele și peste cei răi și peste cei buni, și plouă și peste cei drepti și peste cei nedrepti" (Mt. V, 44). Căci El iubește deopotrivă pe toți oamenii.

Jertfindu-se pe cruce, Mîntuitorul și-a dat viața *Lui pentru toți oamenii fără nici o deosebire*. În toată activitatea Sa pămîntească, Mîntuitorul a săvîrșit facerile de bine și celor de neam iudeu și celor de alt neam. De asemenea, Mîntuitorul a trimis pe ucenicii Săi să propovăduiască învățătura Sa „la toate neamurile“ (Mt. XXVIII, 19), pentru că mîntuirea dusă de El este destinată *tuturor* oamenilor (Lc. II, 31; I Tim. II, 4), indiferent de deosebirile pe care timpul și iocul, condițiile de trai și de muncă au făcut să se nască între ei.

Colonialismul este în flagrantă contradicție cu principiul IUBIRII creștine, care nu cunoaște nici un fel de graniță. Ea trece peste timp, peste spațiu, depășind granițele familiei, gintei, tribului, neamului și rasei. Ea depășește egoismul omenesc sub orice formă s-ar manifesta el, îmbrățișînd deopotrivă pe toți cei ce poartă în făptura lor „chipul lui Dumnezeu“ oricine și orice ar fi ei. Căci prin pilda Samariteanului milostiv Mîntuitorul ne-a învățat să iubim pe orice om, de orice neam ar fi el, ca pe un frate al nostru. Nouă creștinilor ne incumbă datoria de a ne arăta vrednici de iubirea și bunățatea lui Dumnezeu, manifestînd aceeași iubire față de semenii noștri: oamenii de pe toată suprafața pămîntului, oricare ar fi culoarea pielii lor și oricare le-ar fi credința religioasă, căci — așa cum ne spune Sf. Apostol și Evanghelist Ioan — „dacă Dumnezeu astfel ne-a iubit, și noi datori sîntem să ne iubim unul pe altul“ (I In. IV, 11).

Din ideea că avem același Tată, că sîntem fii ai lui Dumnezeu, rezultă nu numai egalitatea ci și *frățietatea* dintre oameni: fiii aceluiași Tată sînt frați. La aceeași idee ajungem dacă pornim de la unitatea de origine a neamului omenesc: dacă derivă dintr-o singură pereche de oameni (Adam și Eva), toți oamenii sînt frați. De unde rezultă că omenirea este o mare familie, un copac uriaș răsărit din același strămoș. De aceea, relațiile dintre oameni trebuie să fie bazate pe *iubirea frățască* (Mt. V, 45—48; Inv. XIV, 23—24; 15, 12). Această iubire este universală, adică îmbrățișează pe tot omul: fiecare om este privit ca om, ca „chip al lui Dumnezeu“, ca frate.

Din felul cum vede Creștinismul relațiile dintre oameni, se desprinde perspectiva luminoasă a iubirii și păcii universale.

Aceleași idei și simțăminte străbat și scrisul Sf. Părinți și scriitorii bisericești. Pentru a dovedi acest lucru, lăsăm să vorbească numai cîțiva dintre ei.

Minuciu Felix afirmă egalitatea naturală a oamenilor și — prin aceasta indirect — unitatea lor de origine și de ființă prin cuvintele: „Toți ne naștem cu o soartă comună; ne deosebim numai prin virtute“ (Octavius XXXVII, 10). Cu

alte cuvinte, îndreptățirea în fața bunurilor vieții este egală la toți oamenii.

În același sens se exprimă foarte lapidar Sf. Ioan Gură de Aur când zice: „Toți fără excepție sîntem de aceeași natură” (Coment. la Ps. LVIII, n. 1).

Lactanțiu se rostește așa de nimerit și de grăitor, încît ai impresia că se pronunță împotriva rasiștilor și colonialiștilor de astăzi. Scriitorul nostru bisericesc condamnă colonialismul ca pe un păcat strigător la cer, care calcă în picioare adevărul unității de origine și de natură a neamului omenesc, dar mai ales principiul iubirii creștine, acela nu încuviințează colonialismul.

Minunat pledează împotriva exploatării colonialiste Epistola către Diognet spunînd: „Omul poate fi următor lui Dumnezeu. Poate, dacă vrea; căci fericirea nu stă în a domni peste aproapele, nici în a voi să ai mai mult decît cei mai slabi sau în a fi avut și a asupri pe cei de sub tine; nu în aceasta se arată cineva următor lui Dumnezeu, căci acestea toate sînt în afară de majestatea Sa; ci cine ia asupra-și povara aproapelui, cine este gata a ajuta pe cel mai slab din țaria sa, cine dă celor lipsiți din toate cele ce a primit de la Dumnezeu și se arată ca Dumnezeu pentru cei cărora le ajută, acela este următor lui Dumnezeu” (cap. X, ed. Mihălescuc, p. 322).

Din toate cele de mai sus putem vedea că Creștinismul autentic nu poate încuviința colonialismul. Din contră, îl osîndește categoric ca pe ceva ce contrazice principiile sale fundamentale, oprimă și înjosește pe om. Acum înțelegem de ce în telegrama din octombrie 1960, în care salută cea de a XV-a sesiune a Adunării Generale O.N.U. și-i urează succes în nobila-i misiune de a statornici pacea în lume, Prea Fericitul nostru Patriarh Justinian subliniază *necesitatea abolirii pentru totdeauna a robiei coloniale*.

Destrămarea colonialismului este un proces de proporții internaționale, care se apropie cu repeziciune de sfîrșitul său firesc: desființarea totală a regimului colonial și eliberarea tuturor popoarelor subjugate. Dar acest lucru nu se realizează fără lupte. Aceasta cu atît mai virtuos, cu cît puterile coloniale nu părăsesc de bună voie pozițiile, ci caută pe toate căile să și le mențină. De aceea, la lupta nobilă a eliberării popoarelor trebuie să participe toți oamenii cinstiți din toate țările.

Așa fiind, trebuie să ne punem întrebarea: Care este atitudinea creștinilor? Ce atitudine trebuie să ia ei în fața acestui mare proces istoric?

Această atitudine nu poate fi de aprobare și de aderare, ci de *condamnare* și *combatere*. În fața Sf. Scripturi și a literaturii religioase, colonialismul apare ca *antiuman* și *anti-creștin*, întrucît calcă în picioare drepturile fundamentale ale omului și principiile fundamentale ale Creștinismului.

De aceea, *conștiința creștină nu poate sprijini colonialismul*. Din contră, ea obligă pe fiecare creștin să condamne colonialismul și să conlucreze cu toți oamenii aceia care luptă pentru lichidarea sistemului colonial, pentru libertatea tuturor popoarelor coloniale și dependente.

Spre a da un exemplu viu de lucrare în spiritul Evangheliei împotriva colonialismului, Biserica ortodoxă va folosi următoarele mijloace de acțiune:

1. Combaterea concepțiilor colonialiste și rasiste prin demascarea caracterului antiuman și anticreștin al acestora și prin afirmarea concepției creștine autentice care este potrivnică colonialismului și rasismului.

2. Sprijinirea activă a acțiunii de lichidare a colonialismului și de eliberare a popoarelor dependente.

3. Sprijinirea acțiunii de ajutorare a popoarelor slab dezvoltate, împreună cu promovarea relațiilor de prietenie și colaborare prin cultură, schimburi comerciale și legături bisericești.

4. Muncă conștientă și susținută pentru întărirea patriei, secundată de luptă tot mai hotărâtă pentru dezarmare și consolidarea definitivă a păcii, pentru ca fondurile eliberate prin reprofilarea economiei de război în economie de pace, să fie folosite și pentru ajutorarea țărilor înapoiate.

Prof. Corneliu Sîrbu

STUDII

IZVOARELE PICTURII ÎN BANAT

Pictura mănăstirii TISMANA

Istoria picturii bisericești din Țara Românească a înregistrat, pentru începutul veacului XVI, numele unui zugrav care ne-a lăsat un număr de opere de artă picturală bisericească remarcabile. Din nefericire, n-au ajuns pînă la noi decît puține din aceste opere și aceasta din cauza nechibzuitelor prefaceri suferite de monumentele pe care marele meșter le împodobise, dar mai ales, din pricina unei sălbatice porniri spre înnoirea totală a interiorului acestor monumente, citeodată refăcute din temelie.

În adevăr, din cercetările de pînă acum, rezultă că Dobromir Zugravul, despre care e vorba, era din Tîrgoviște și împreună cu Dumitru și Chirtop, a zugrăvit în 1518 biserica mănăstirii Bistrița, ctitorie a boierilor Craiovești, din părțile Vilcii (1).

Biserica aceasta a fost dărîmată și refăcută împreună cu chiliile mănăstirești din jurul ei, de voevodul George Dimitrie Bibescu în anii 1846—1848 (2).

Din zugrăveala care a împodobit odinioară pereții acestei biserici, nu ni s-a păstrat nimic pentru a ne putea face idee de opera lui Dobromir și a tovarășilor săi, Dumitru și Chirtop. Faptul că Neagoe Basarab îl alege însă pe el să-i împodobească biserica mănăstirii de Argeș, faldica și vestita sa ctitorie, îl vadește pe Dobromir ca pe un mare și talentat pictor al epocii sale. Nu e exclus ca Neagoe vodă să-l fi pus tot pe Dobromir să zugrăvească și biserica mănăstirii Dealul, rămasă nezugrăvită la moartea lui Radu cel Mare, întimplată în 1508.

În 1526, Dobromir termină de zugrăvit biserica lui Neagoe Basarab, din Argeș, sub domnia lui Radu de la Afumați, ginerele acestuia. Sfirșitul inscripției zugrăvită sub tabloul votiv, între Radu de la Afumați și doamna Ruxandra, soția sa, și fiica lui Neagoe și a Despinei, îi amintește numele lui Dobromir Zugravul, ca și inscripția de la Tismana, despre care va fi vorba mai la vale: „Și s-a zugrăvit la anul 7035 = 1526 Septembrie în 10 zile, cu mîna lui Dobromir Zugravul (3).

Puternica personalitate a lui Dobromir Zugravul a dominat, între 1519—1564 — aproape o jumătate de secol — arta de a împodobi în frescă bisericile din Țara Românească.

Păcat că din toată strădania acestui mare zugrav nu ni s-au păstrat decît un număr mic de fresce, din biserica de la Argeș a lui Neagoe, și anume parte din cele extrase și aduse la Muzeul din București, înainte de înnoirea la care a fost supusă de arhitectul Lecomte du Nouy. Cele publicate în cu-

lori și în negru, în lucrarea noastră citată mai sus, se pot distinge cu ușurință de cele asupra cărora s-a revenit în reparațiile care au avut loc în cursul veacurilor (4).

Noroc că în anii din urmă s-au dezvăluit frescele rămase de pe urma lui, din anul 1564, în pronaosul bisericii mînăstirii Tismana, acoperite în secolul XVIII cu un alt strat, tot în frescă, înfățișînd aceleași subiecte pe care le-a distribuit la început Dobromir.

Stratul de pictură din secolul XVIII, suprapus peste cel din 1564, al lui Dobromir, a fost desprins din cepii care îl țineau prins de acesta din urmă și, prin grija I.P.S. Mitropolit Firmilian al Olteniei, a fost aplicat pe pereții sălilor din incinta mînăstirii Tismana.

Imprejurări care au adus la înlăturarea operei meșterilor zugravi prin distrugerea monumentelor pe care erau aplicate aceste opere, lasă și în activitatea lui Dobromir un gol de 38 de ani, căci de la 1526, cînd îl pomeneste inscripția de la Argeș, pînă la 1564, cînd este amintit de inscripția de la Tismana (5), Dobromir nu mai este întîlnit în nici o inscripție sau document din cele publicate pînă acum.

Față de faima de care se bucura chiar din tinerețe nu credem că Dragomir a stat în neactivitate atîția ani. Vom încerca măcar ipotetic o reconstituire a acestei activități, orientîndu-ne după datele ce ne stau la îndemînă.

La moartea lui Neagoe Basarab, a rămas nezugrăvită biserica mitropoliei din Tîrgoviște, pe care o zugrăvește în 1537, Radu Paisie și fiul său Marcu, ale căror portrete le aflăm și în biserica lui Neagoe, de la Argeș (6).

După unii istorici, Radu Paisie ar fi al doilea soț al Ruxandrei și în această calitate, pe lângă aceea de domn al țării, va fi pus să se zugrăvească aceasta a doua mare ctitorie a lui Neagoe Basarab, căzută și ea pradă innoirii lui Le-comte du Nouy.

Cu cine altul putea s-o zugrăvească decît cu Dobromir Zugravul, verificat și cu cea mai mare faimă din acest timp, și care era chiar din Tîrgoviște.

În 1564, Nedelcu Bălăceanu, mare vornic, cere voevodului Petru cel Tânăr, fiul lui Mircea Ciobanul, să-i dea voie să zugrăvească și să împodobească biserica mînăstirii Tismana, rămasă nezugrăvită de la Radu, Dan și Mircea, ctitorii acestei așezări.

Inscripția, transpusă mai tîrziu în romînește, îl arată ca autor al acestor zugrăveli pe „Dobromir ot Tîrgoviște”. Deci, încă un argument pentru a fi zugravul mitropoliei din Tîrgoviște. Dar Nedelcu Bălăceanu este ctitorul bisericii Sf. Gheorghe-Vechi din București, ridicată probabil în 1562. Această biserică a găzduit mitropolia, mutată de la Tîrgoviște, pînă la ridicarea actualei catedrale bucureștene a lui Constantin Basarab-Cîrnul (1654—1658). A ars în incendiul din 23 martie 1847, a fost refăcută, apoi a căzut din nou

pradă focului, după care a fost radical transformată, în forma de azi de protopopul Tudor Economu (7).

Dacă Nedelcu a folosit pe Dobromir la Tismana, nu cumva îl avusese zugrav la propria sa ctitorie? Lucrul e posibil. Dar distribuția portretelor ctitoricești de la Tismana este foarte apropiată de aceea de la Snagov, rezugrăvită la 1563, tot sub Petru cel Tânăr, fiul lui Mircea Ciobanul. Ar putea fi deci și aici, la Snagov, zugrav tot Dobromir.

ZUGRAVELILE SUPRAPUSE DIN BISERICA MINASTIRII TISMANA

Lucrările de extragere, de încastrare și de restaurare a frescelor de la Tismana au început la 10 august 1955, au continuat în 1956 și 1957, au fost întrerupte în 1958 și au continuat în 1959, până în luna decembrie, când s-au terminat lucrările de restaurare din interiorul bisericii, rămânând de încastrat înlăuntrul încăperilor din incintă un rest de fresce din registrul inferior.

Este locul să amintim aci că în parte, pictura bisericilor din Banat își trage izvoarele din pictura de la Tismana. În adevăr, o inscripție zugrăvită în naosul bisericii, deasupra intrării, pe zidul despărțitor dintre naos și pronaos, are cuprinsul următor:

„Cu mila lui Dumnezeu văzînd noi că fiind sfînta mî-năstire zugrăvită de dumnealui jupan Nedelcu vel vornic, în zilele lui Petru Voevod de la leat 7073 să foarte învechise, m-am îndemnat eu Ion arhimandritu, egumen cu cheltuiala sfîntei mî-năstiri și cu ajutorul dumneaei jupănesei Stanca Consiliereasa Glogoveanca, după răposarea boerului dumneaei Mihail consilier Glogoveanul, au dat dumneaei aurul și vâpselile, și s-au înfrumusețat precum se vede, ca să am vecinica pomenire eu și dumnealor, și s-au zugrăvit în zilele prea înălțatului împărat chesar al VI-lea biruitor Carol al Romanilor la leat 7240. August 5“ (8).

Problema rezugrăvirii bisericii Tismana în 1732, merită o atenție deosebită și, fiindcă problema restaurării picturii de aici a format obiectul atenției Comisiei Monumentelor Istorice, încă din 1934, cu voia pictorului D. Noroce, restauratorul picturii Bisericii Domnești din Curtea de Argeș, delegat cu cercetarea la fața locului a picturii de la Tismana, dăm în cele ce urmează, conținutul raportului său, anexat delegației nr. 1160/934, intitulat: „Memoriu“.

„Conform adresei Onor. Comisiuni a Monumentelor Istorice nr. 1160 din 1934, transportîndu-mă la mî-năstirea Tismana pentru facerea cercetărilor asupra zugrăvelilor din interiorul bisericii, am constatat următoarele:

În interiorul bisericii se găsesc zugrăveli din patru epoci, care după inscripțiile făcute în zugrăveala scrisă deasupra ușilor bisericii, datează astfel:

Prima zugrăveală în frescă (9) de la anul 1565, (greșit în loc de 1564), zugrăvită de Dobromir ot Tîrgoviște, pus de Jupăn Nedelcu vel vornic sfetnicul voevodului Petru, fiul lui Mircea Voevod, de la care a obținut voe și carte domnească, de a isprăvi biserica Tismana, rămasă nezugrăvită de la Radu voevod (10).

A doua zugrăveală, după cum se constată din inscripția de pe glaful ușii în naos, datează din anul 1732, făcută în timpul lui Ioan Arhimandritul egumenul mînăstirii, în zilele înălțatului Impărat Chesar, al șaselea biruitor, Carol al Romanilor, la leat 7240, cu ajutorul jupînesei Stanca Consilieresa Glogoveanca, care după răposarea soțului dînnenei, Mihai Consilierul Glogoveanu, a dat aurul și toate vopselele pentru înfrumusețarea zugrăvelii făcută de jupăn Nedelcu, din timpul lui Petru Voevod la anul 7073 și care se învechise foarte. A treia zugrăveală făcută de zugravul Dimitrie Diacon în anul 1766 cu cheltuiala jupănesei Stanca Consilieresa Glogoveanca, în zilele luminatului Domn Io Scarlat Grigorie Ghica Voevod, fiind Prea Sfinția Sa părintele Partenie, episcop al Rîmnîcului Noului Severin și igumen al mînăstirii părintele Gherasim arhimandritul, 31 mai leat 7274.

A patra zugrăveală făcută de Alexe zugravul din Cîmpulung în anul 1844 și anume zugrăveala cu sfinții pînă deasupra ferestrelor, tîmpla, icoanele toate și ușile împărătești cînd s-au lătit și ferestrele, în vremea părintelui igumen Spiridon arhimandritul, fiind Domn George Dimitrie Bibescu și mitropolit Neofit.

Zugrăveala, atît în altar, naos și pronaos (pînă deasupra ferestrelor), care deși zugrăvite la diferite epoci, după felul compozițiilor și în urma cercetărilor făcute în diferite părți, este prima frescă care datează de la jupăn Nedelcu vornicul, sfetnicul lui Petre Voevod, anul 1565 (în loc de 1564). Această frescă este făcută deasupra unui strat de tencuială mai veche, care a fost și văruiată și pentru a se face legătura cu stratul de frescă, a fost nevoie a se ciocăni din distanță în distanță. În naosul bisericii, pe peretele de la intrare, de o parte și de alta a ușii, se află:

În stînga, după scrierea nouă făcută cu ulei, portretele ctitorilor Radu Voevod și Mircea Voevod, care țin biserica; în stînga lui Mircea, portretele jupînesei Stanca Glogoveanca și jupîn Mihail Glogoveanu Consilier, precum și un copil.

În dreapta ușii, portretele: jupîn Nedelcu Vornicul ținînd biserica, cu soția sa Anca jupîneasa, în dreapta lor, jupîn Theodor vel ban, soția sa și Ioan Arhimandritul.

În pronaos, se găsesc o mulțime de portrete, care din cauza spălăturilor făcute de persoane necompetente, s-au șters toate inscripțiile cu numele lor, încît azi nici unul nu are scris numele. În pronaos, portretele au fost făcute în frescă, suprapuse peste vechea frescă și care, neîndeplinind condițiunile adevăratei fresce, nu numai că s-au șters, încît se prezintă foarte ruinată, dar în general stratul de frescă s-a

distanțat de stratul vechi de frescă ce se află dedesubt. (S-a prăbușit fără nici o pagubă, în 1955).

Făcînd sondaje în diferite locuri, am constatat că sub perete se găsesc sfinți, cum de ex.: făcînd sondaje între perețele din stînga ușii în dreptul figurilor, am găsit un cap cu aureolă, ceea ce denotă că este un sfînt, am cercetat de a descoperi întreg capul intrucît fresca suprapusă are deasupra portretelor încă un rînd de medalioane cu sfinți care acoperă partea de jos a compozițiilor vechei frescă și partea din fondul de sus al rîndului de sfinți peste care sînt suprapuse portretele.

Sondajul făcut între portretele din stînga ușii este exact pe stratul subțire al frescei unde se face îmbinarea rîndurilor de medalioane cu stratul de tencuială — frescă pe care sînt portrete și desfăcînd stratele subțiri au apărut între ele mai multe cuvinte scrise cu litere chirilice, între care și cuvîntul Grigorie, etc.

Acest joc de cuvînte se obișnuia a se scrie de către zugravii vechi pe spațiile dintre tencuieli, la îmbinarea lor. Acest lucru am găsit atît în Biserica Domnească din Curtea de Argeș cum și la Măgureni-Prahova, unde sînt nu numai scrieri, dar și caricaturi.

Făcînd sondaje în partea dreaptă a ușii, între portretul episcopului și celălalt portret, am găsit de asemeni capul unui sfînt cu aureolă, iar în dreptul capului, scrierea Gavriel cu litere chirilice; deci, pe straturi de frescă de dedesubtul portretelor, în stînga este Arhanghelul Mihail și în dreapta Arhanghelul Gavriil.

Făcînd sondaje spre portretele din miază-zi s-a găsit de asemenea că, pe vechea frescă de desubt sînt numai sfinți (11). Stratul de frescă suprapus se află numai pînă deasupra ferestrelor și se termină cu rîndul de medalioane peste vechea frescă, care în sus a fost reînnoită (zugrăveala) numai cu culori de tempera.

Făcînd sondaje la portretele ctitorilor din naos, am constatat că este numai un strat de frescă, care însă a fost reînnoită (zugrăveala) în diferite epoci cu culori de tempera și în urmă chiar cu culori de ulei.

Înainte de a se înlătura zugrăvelile puse peste frescă am făcut în aquarelă portretele ctitorilor Radu Voevod și Mircea Voevod, ce țîn biserica, cum și portretele lui jupîn Nedelco vornicul ce țîne biserica, cu soția sa Anca, făcînd exact desemnul așa cum era atît biserica ca arhitectură cît și coroanele, draperiile și figurile.

Procedînd la înlăturarea zugrăvelilor suprapuse peste fresca cu portretele Radu și Mircea, am găsit că atît arhitectura bisericii cît și coroanele cum și figurile ctitorilor sînt schimbate, așa după cum se vede în alăturatul desemn ce l-am executat exact după cum am găsit vechea frescă (12).

După spălare, fondul portretelor care era albastru deschis, apare negru, cu stele galbene, care erau poleite și cu

aur; biserica ținută de ctitorii Radu și Mircea Voevod a apărut întoarsă cu fața spre Radu și cu altarul înspre Mircea, care rezugrăvită pe deasupra frescei, era cu fața spre Mircea și altarul spre Radu Vodă.

De asemenea, arhitectura este schimbată: coroanele, pletele și figurile apar sub altă formă.

Făcînd spălarea numai a jumătate din biserica ținută de jupîn Nedelcu vornicul și soția sa jupîneasa Anca, am găsit de asemenea arhitectura schimbată și care este identică cu cea apărută la ctitorii Radu și Mircea Voevod; deci fresca portretelor este din aceeași epocă.

Spălînd fondul albastru dintre portretele lui jupîn Nedelcu și soția sa, în partea de jos am găsit între ei, mai jos de biserică, portretul pe frescă a unui copil cu mîinile pe piept și care a fost acoperit posterior cu culori de tempera și ulei.

Din studiul făcut asupra portretelor ctitorilor Radu și Mircea Voevod, faptul că pe acelaș strat de frescă se află portretele jupînesei Stanca Glogoveanca Consiliereasa și jupîn Mihai Glogoveanu consilier, ar urma ca fresca ctitorilor să fie făcută în timpul jupînesei Glogoveanca la anul 1732 conform inscripției din glaful ușii.

Curățînd o parte din fondul portretului jupînesei Stanca Glogoveanca, am găsit acelaș fond negru cu strat galben, ca la Mircea și Radu, iar scrierea pe frescă cu mult mai jos și în loc de jupîneasa Stanca Glogoveanca Consiliereasa este jupîneasa Stanca Consiliereasa Glogoveanca, ambele scrieri cu litere chirilice. Aceasta ar denota că zugrăveala veche de la 1565 a fost distrusă și făcute portretele la 1732. Pentru a ne da seama exact, ar urma să fie spălate și portretele jupînesei Stanca și Mihai Glogoveanu, dar trebuie să mai întii copiate exact și apoi spălate ca în caz de ar dispărea și ar apărea alte portrete în locul lor, ceea ce nu e exclus, să rămîie cel puțin copiile portretelor așa cum se găsesc azi. Aceasta ar urma să se facă în primăvara anului viitor.

La portretele ctitorilor din stînga ușii, în naos, găsim scris cu culoare de ulei și litere chirilice, Radul Voevod și Mircea Voevod; spălînd la Mircea apare pe frescă Io Mircea Voevod, la Radul cîteva litere aproape imperceptibile, restul l-am găsit spălat, pentru că stratul de zugrăveală pus peste frescă, este destul de gros încît la curățire, care deși făcută cu foarte mare atenție, scrierea de pe frescă în majoritatea cazurilor se șterge, fiindcă toți zugravii făceau scrierea după ce terminau tablourile și atunci stratul tencuiei de frescă era prea întărit încît nu se făcea perfect legătură între culoare și tencuială. Am lăsat ca la spălare să asiste și un specialist în citirea chirilicelor, căci după cum se prezintă portretele acestor ctitori: Radul fără barbă și Mircea fără armură, cu coroane identice, portretelor din biserica Snagov, mai mult încă, ca figuri și îmbrăcăminte seamănă perfect cu cele de la Snagov, este posibil ca acești ctitori să nu fie Mir-

cea cel Bătrîn și Radul Negru, ci Mircea Ciobanu și altul în locul lui Radu.

La inscripția făcută deasupra ușii în naos, în cadrul făcut în urmă cu culori de ulei, subscrierea cu litere chirilice și scrisă cu negru pe fond alb, era o parte nescrisă, vopsită numai cu culoare albă; spălind vopseaua albă, am găsit dedesubt trei rânduri din vechea scriere făcută în frescă. De aici denotă că s-a copiat identic textul scrierii vechi, care are unele litere în parte șterse. Reproducând începutul rîndurilor din scrierea veche, se prezintă astfel:

Io Petru Voevod de am săvîrșit... zog i jupan Gherghel vel (13) ban a fost martore.

Făcînd sondajii în diferite părți din naos, am găsit că este un singur strat de frescă, care ori de cîte ori s-a reînnoit zugrăveala, s-a rezugrăvit cu culori de tempera și în urmă chiar cu culori de ulei, deasupra ferestrelor în jos.

În turla principală, pe spațiul dintre cetele de haruvimi și serafimi, din jurul Pantocratorului, am găsit scris cu litere chirilice:

„Zugrăvit

Ranite, Grigorie, Gheorghe

Vasile Diacon Leat 7243". (=1735). (15).

Această scriere făcută cu culoare albă, peste fondul de verde al terenului denotă că la anul 1735, acești zugravi au reîmprospătat cu culori de tempera întreaga zugrăveală frescă a turlei altarului și sînurilor.

Conducînd de faptul că aproape toate tonurile zugrăvelilor făcute de acești zugravi sînt mult mai vii decît tonurile frescelor, cum și bogăția de compoziții care arată în tablouri separate diferite momente din acelaș subiect și care nici la biserica Horezului nu le găsim, ca de ex.: La Înviere arată într-un tablou momentul în care Iisus Hristos a înviat din mormînt, reprezentîndu-l sus, într-o lumină roșie, jos mormîntul încă închis și pecetluit, e păzit de mulțime de soldați, iar unul dintre ei, cercetează pecețile puse și le găsește intacte; un alt tablou alăturat, unde capacul mormîntului e dat la o parte, pe marginea pietrei stă un înger și apar mirosițele la mormînt și a. m. d., fiecare moment cu cîte un tablou separat, nu cum de obicei le găsim la alte biserici, mai multe momente reprezentate în acelaș tablou. Asemenea sînt reprezentate și Nașterea Domnului, Răstignirea, Buna Vestire, etc. ceea ce denotă că zugrăveala în frescă de dedesubt datează de la 1565 (corect 1564).

În privința tîmplei, iarăși am observat că în dosul tîmplei făcută la 1844, după cum ne spune inscripția din glaful ușii, se găsesc două fragmente din zid care se prezintă ca doi stîlpi într-o parte și alta a bisericii și despart altarul de naos și care în partea de sus nu au legătură cu restul clădirii. Bănuiesc că aceste fragmente de zid nu sînt

altceva decît rămășițe din vechea tîmplă care probabil era de zid și care nu e exclus să aibă urme de icoane zugrăvite; și iarăși dacă biserica zidită de Radu, Dan și Mircea Voevod, a rămas nezugrăvită pînă la 1565 (1564), pentru ca să fie dată cultului, cu siguranță a avut cel puțin zugrăvite icoanele din tîmplă. Pentru aceasta este însă nevoie ca, în campania anului viitor, să se cerceteze în dosul actualei tîmple de lemn aceste fragmente de ziduri rămase și a căror existență nu are altă explicație decît fragmente din vechea tîmplă.

Găsim că în arhitectura bisericii ținută de ctitorii Radu Voevod și Mircea Voevod și cea ținută de Nedelco vornicul și soția sa, biserica apare cu trei turlă, precum și cu un pridvor de jur împrejurul pronaosului, care cu timpul a fost înlăturat și cercetînd în exteriorul bisericii dacă se găsesc urme de zidărie legate cu actualele ziduri ale bisericii, mai ales că acum tencuielile au fost date jos, am constatat că în partea de nord a pronaosului există chiar ușa descoperită recent de d. arhitect Emanoil Costescu, în glăul căreia se găsesc mai multe zugrăveli din diferite epoci suprapuse pe frescă. Deasupra ușii, o inscripție cu nume de noiahi, iar deasupra inscripției într-o nișă, o frescă.

În fațadă se observă sus unde a fost a treia turlă, fragmente de zugrăveli cu frescă, care după hîrțile cu scrieri ce sînt ținute de sfinți în mîini, sînt proorocii de pe pereții turlei mici.

Fapt curios e că altarul și sinurile bisericii apar cu o structură de zidărie aparte, ca de ex.: deasupra soclului se găsește un rînd de piatră spongioasă care are aproape aceleași dimensiuni și pe deasupra lor un rînd de cărămizi mărginite dar neregulat așezate. Pe unele pietre se observă chiar urme de fresce. Acest rînd de pietre spongioase cit și rîndul de cărămizi mărginite, le găsim numai în dreptul sinilor și anume la altar și la două laturi din cele trei ale sinilor. Acest fapt denotă că soclul e făcut posterior, mai ales că la pictura bisericii atît la ctitorii Mircea și Radu, cit și la Nedelco, atît la cea găsită acum, cit și la cea dinainte de spălare, soclul este mult mai ridicat, avînd chiar trepte pînă la pardoseli, iar azi pardoseala bisericii se găsește pe același nivel cu pămîntul din exterior, denotă că acest soclu mic e făcut posterior, biserica fiind îngropată în pămînt, poate chiar și pardoseala bisericii să fi fost mai jos. Aceasta se poate cunoaște făcînd cercetări în interiorul și exteriorul bisericii, prin săpături" (16). (ss) „D. Noroce"

Din cuprinsul acestui judicios memoriu, adresat încă din 1934, Comisiunii Monumentelor Istorice, deci cu 20 ani înainte de investigațiile din 1954, la care am luat parte împreună cu I.P.S. Mitropolit Firmilian al Olteniei și cu pictorul G. Rusu, trebuie să reținem datele: 1564—1565, anul zugrăvirii întregii biserici „prin mîna lui Dobromir zugravul din Tîrgoviște"; — 1732—1735, rezugrăvirea parțială, făcută de zugravii Ranite, (17) Grigorie, (18) Gheorghe (19) și

Vasile diaconul, (20), după cum rezultă din inscripția zugrăvită pe spațiul dintre serafimii din jurul Pantocratorului, cu data, poate greșit citită, 7243 (=1736); — 1766, a treia zugrăvire, făcută de Dimitrie diacon; — 1844, a patra intervenție în ulei a lui Alexe zugravul din Cîmpulung, în care timp s-a intervenit cu ulei asupra sfinților, pînă deasupra ferestrelor, s-a zugrăvit timpla de zid, toate icoanele și ușile împărătești. Cu acest prilej, s-au lărgit și ferestrele.

În legătură cu datele privind pictura și lucrările de restaurare a acestei picturi de la Tismana, în cadrul ședințelor Academiei R.P.R., arhitectul academician Duiliu Marcu a ținut o comunicare semnată și de pictorul G. Rusu, în ședința din 4 iulie 1956. Comunicarea, urmată de discuții, de care în parte s-a ținut seama, a apărut în volumul *Monumente și Muzee* (21).

Să ne mărginim la datele precise arătate de inscripțiile aflate în biserică, în raport cu cele susținute în ședința amintită, publicate, precum am arătat, și rezumate în cinci puncte:

„1. Altarul și naosul, după cercetările de pînă acum, au o singură frescă, suprapictată în registrele de jos, în ulei; probabil fresca din 1732 sau 1766, suprapictată la 1844“;

Inscripțiile din biserică arată precis că la 1732, zugravii Ranite, Grigorie, Gheorghe, Vasile diaconul, Stan, Teodor și al doilea Gheorghe au intervenit asupra picturii din 1564 și, după opinia pictorului D. Noroce, „acești zugravi au reîmprospătat cu culori de tempera întreaga zugrăveală în frescă a turlei, altarului și sinurilor“.

Cît privește data de 1766, aceasta este arătată de inscripția intrării din pronaos, menționînd că zugravul Dimitrie diaconul a zugrăvit întreaga biserică „însă biserică (= naosul, altariul, tinda (pronaosul) și amvonu“, cu cheltuiala Stancăi Glogoveanu.

Faptul că această inscripție este așezată deasupra ușii de intrare din pronaos, iar cea de la 1732 deasupra intrării în naos, pe latura dinspre altar, ar putea fi un indiciu că la 1732, arhimandritul Ioan, egumenul Tismanei, cu ajutorul Stancăi Glogoveanu, a intervenit asupra picturii din naos și altar, după cum cea din pronaos din 1766, datorită aceleiași bunăvoințe a Stancăi Glogoveanu, ar arăta repictarea pronaosului și a pridvorului, astăzi înlăturat, dar păstrînd urme de frescă pe zidurile exterioare. În acest caz, asupra picturii naosului și altarului, mai veche numai cu 34 ani, fie că nu s-a mai revenit de loc, fie că a fost numai curățită și pe locuri împrospătată în tempera.

Din cuprinsul inscripției de la intrarea în naos, reiese că mînăstirea a suportat cheltuiala zugrăvelilor, iar Stanca Glogoveanu a ajutat cu aurul și vopselile.

Observate cu atenție, picturile naosului sînt bogate în aur și în decorațiuni, apropiate stilului brincovenesc, la care

se adaugă luxoasele aureole în relief, caracteristice epocii lui Matei Basarab și folosite în epoca lui Brincoveanu. Mai sărace în aur și lucrate în altă manieră, apar picturile din altar și pronaos.

Concluziile pictorului D. Noroceă se verifică în acest fel.

În acest caz, portretele Stancăi Glogoveanu și al soțului său, Mihail Glogoveanu, împreună cu al egumenului Ioan din naos, au fost zugrăvite în 1732—1735, chipuri de pe zidul de vest al pronaosului aparținând tot familiei Glogoveanu, alături de al episcopului Partenie al Rîmnicului, care a păstorit între 1764—1771, fac dovada zugrăvirii acestui compartiment în 1766 (22).

Asupra datei de 1844, când a intervenit cu ulei pictorul Alexe din Cîmpulung, cu precizarea făcută de pictorul D. Noroceă că acel Alexe a intervenit asupra primului registru și ceva mai sus, cam pînă deasupra ferestrelor, cum am văzut, toată lumea este de acord.

Lipsa de atenție în precizarea datelor și afirmațiile vagi, au dat naștere la concluzii și greșeli.

„Poate că fresca de la 1732 sau de la 1766“ (această din urmă dată, menționată în inscripția din pronaos, arată categoric numele zugravului Dimitrie diaconul) „s-a executat de către ieromonahul Vasile Diaconul, care era vestit pictor și care a trăit la Mănăstirea Tismana până la 1746“ (23).

Vasile nu era ieromonah (călugăr deci), ci diacon de mir; era căsătorit și a plecat din Tismana în 1736, la Srediste, lângă Virșeț, unde i s-a născut, chiar în acel an, copilul, Gheorghe, mai târziu zugrav și el.

Deci, nu mai putea trăi „la Mănăstirea Tismana până la 1746“.

2. „Pronaosul are două straturi de frescă; prima, și cea mai veche, probabil de la 1564, iar a doua de la 1732, suprapictată în ulei, în registrele de jos, poate la 1844“.

Se precizează că stratul al doilea de frescă este de la 1732, când ar putea fi și de la 1766, precum am văzut, și se dă ca probabil pentru stratul prim, data de 1564, precizată de inscripția din naos și tot ca probabilă cea de la 1844, de asemenea precizată de inscripție.

Sînt scăpări supărătoare, care dau naștere la confuzii.

De acord asupra calității excepționale a primului strat de pictură și asupra existenței a două straturi în pronaos (notele 3 și 4); nu are rost îndoiala exprimată la pct. 5: „Dacă pictorul de la 1564 a fost Dobromir ot Tîrgoviște sau altul; cînd inscripția nu lasă loc la nici o îndoială.“

Asupra sondajului din glaful ușii unde „am dat de o figură de sfînt de o factură cu totul distinctă de fresca de deasupra“ (24), este necesară o punere la punct.

Acest sondaj a fost făcut la 20 de ani după al lui Noroceă, în vara anului 1954, de cel care scrie aceste rînduri, în fața I.P.S. Firmilian, Mitropolitul Olteniei și a pictorului G. Rusu.

Așa se explică de ce, atît în prima pagină a caietului de santier, cît și în revista oficială „Mitropolia Olteniei”, se spune că „la 10 August” (1955), „cei de mai sus” (pictorii G. Rusu, A. Avakian și Firmilian Ciobanu), „însoțiți de profesorul Victor Brătulescu, pentru latura istorică și arheologică, au sosit la mănăstirea Tismana și au luat măsuri pentru începerea lucrărilor” (25).

În ce privește chestiunea dacă a lucrat o singură mină sau mai multe, este de la sine înțeles că la 1564, cînd Dobromir zugravul era la capătul unei lungi experiențe și la o vîrstă în jur de 70 de ani, acesta să fi fost conducătorul lucrărilor, înconjurat de un număr de ucenici și meșteri din școala lui.

Și lucrul este explicabil, dacă ne gîndim că în 1955, conducătorul lucrărilor de restaurare de la Tismana, pictorul G. Rusu, la acea dată avea 75 de ani, iar între meșterii colaboratori se afla unul, pictorul A. Avakian, cu o mai bogată și mai îndelungată experiență în materie de restaurări decît întreg colectivul, împreună cu conducătorul lor cu tot.

Pentru prima dată în istoria frescei s-a aplicat la Tismana o consolidare specială: aceea a cuielor speciale, „pentru a cîștiga o rezistență în plus”.

Nu a căzut și nu va cădea vechea frescă și nici fresca nouă de pe nici un zid, atîta vreme cît se va urma experiența a multor veacuri: aceea de a fixa prin cepi de mortar care se formează prin umplerea găurilor cu același mortar din care este constituit stratul de frescă aplicat deasupra.

Pe lingă cepii care o fixează, fresca rezistă prin armătura de cîlți tocați mărunt sau de paie tocate, cu care se amestecă mortarul de var de deasupra și chiar mortarul amestecat cu nisip, din stratul de frescă neagră, aplicat pe zid. Armătura de cîlți sau de paie formează o masă țesută, bogată.

PROGRAMUL ICONOGRAFIC AL SUBIECTELOR DIN 1564 ȘI AL CELOR DIN 1732 ȘI 1766

Autorii au constatat „că fresca din 1732—1766 repetă aidoma și aproape în aceleași proporții, scenele frescei din 1564 (26). Lucrul acesta a fost constatat pentru prima dată de pictorul D. Noroce, care l-a consemnat în raportul depus la Comisia Monumentelor Istorice în 1934, după o atentă și migăloasă cercetare la fața locului și a fost publicat de Virgil Drăghiceanu, în Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice (27).

După desprinderea stratului suprapus în secolul XVIII, oricine poate constata în zilele noastre identitatea subiectelor din cele două epoci: 1564 și 1732 sau 1766.

Se cuvenea a se aminti această constatare anterioară, publicată cu 20 de ani înainte, cu atît mai mult cu cît ea se făcuse numai în baza sondajilor din acea vreme.

INCASTRAREA FRESCELOR DESPRINSE

Cu aceeași dorință de a servi unei cauze științifice, de ordin superior, și păstrind toată obiectivitatea, credem că pentru viitoarele lucrări de extragere, consolidare și încastrare a frescelor suprapuse, este necesar să se tragă învățăminte din experiența de la Tismana.

1. Mai întâi, e bine să se stabilească dintru început un plan bine studiat, privind locul ales pentru încastrarea frescelor extrase și ordinea așezării frescelor care să fie pe cât e posibil, aceeași, de pe zidul de unde au fost extrase, pentru ca operația aceasta a încastrării să nu se repete, fiindcă poate duce la distrugerea frescelor.

2. În al doilea rând, operația încastrării să înceapă imediat după ce s-a uscat armătura de mortar aplicată pe spațele frescelor și după curățire și eventuale ușoare reparațiuni.

3. Să nu se permită depozitarea prea îndelungată a frescelor desprinse și nici mutarea lor dintr-o încăpere în alta, pentru satisfacerea altor nevoi locale minore, și depozitarea îndelungată și mutarea putând duce la degradări fatale și ireparabile pentru atari gingașe opere de artă.

Zugravul Vasile (diaconul) Alexe**și școala sa de zugravi**

Stabilit în părțile Virșetului, cu cele 50 de familii din Gorj, după pustiirea Banatului, în urma războaielor austro-turcești de la începutul secolului XVIII, diaconul Vasile, fiul lui Alexe, a desfășurat o mare activitate în domeniul artei sale, izbutind să-și creeze un nume, mai ales prin inițierea acelei școli țărănești de pictură, înființată la Srediște în anul 1736, anul venirii sale aici.

Împreună cu fiul său Gheorghe și cu alți doi, a zugrăvit în 1762, biserica de piatră din Clopodia, după cum arată „copiile pisaniei bisericii” acesteia:

„În zilele luminaților împărați Marii Terezii ai Apusului și Romei”, la 1762, adică, „s-a zugrăvit biserica fiind zugrav eu, ierodiaconul Vasile Alexievici și cu fiul meu George și cu Ioan Popovici și cu Radu Lazarevici, fiind ucenic Stancu Dal” (28).

De la el ni se păstrează „patru icoane principale din capeteasma dela Clopodia... aflată astăzi la Muzeul Regional al Banatului” (29).

Deosebirea ce se face între opera acestui zugrav și a altora locali, ca Nedelco, îl arată pe diaconul Vasile Alexievici ca pe un zugrav realist.

Asupra persoanei și școlii de zugravi a lui Vasile diaconul, mai adăugăm și următoarele, reproduse de St. Meșes:

„Atare școală casnică a ținut un oarecare Vasile Diaconu-Loga, în satul numit azi de sârbi: „Grădiștea Mare”,

lângă Virșeț, unde el în 1736, ca diacon, venind din România, din minăstirea Tismana, s-a așezat cu 50 familii românești și a fondat aici o comună românească, care pînă la venirea sîrbilor nu se află cum a fost numită. E vorba desigur de Srediștea.

„Acest vatăv al comunii era și cărturar bun apoi și zugrav foarte dibaci și după măestria aceasta și metodel didactice își făcuse bun renume în tot Banatu. El a propus în școală pe lângă mai multe științe și măestria zugrăviei.

Din școala lui a ieșit iară buni cărturari și zugravi feciorul său Georgiu, un virșețean Raicu și oarecare Petruțiu, român din Temeșoara. Toți patru acești zugravi, în urmarea mandatului episcopesc au avut a însemna numele sfinților și alte inscripțiuni prin bisericile românești numai slavonește.

Fapta aceasta, pînă aici la români neîndătinată, a dat ocaziunea de a cugeta mării oameni, cum că cei dintii zugravi caută să fie Ruși și că bisericile românești cu atari inscripțiuni ar fi ridicate cu bani dela Ruși ori dela Serbieni” (30).

Tot asupra școalei lui Vasile Diaconovici mai adăogăm însemnările regretatului profesor N. Iorga: „Pînă la introducerea neinteligentă a pictorilor brevetați, recomandați de consistoriul din Caransebeș și pomeniți în „Monitorul Oficial”, a pornit de la acel diacon Vasile, venit din Tismana”, (31) iar în alt loc:

„Genealogia diaconului Loga, scrisă românește, cu mîna sa proprie o păstrează nepotu-său Vasile Diaconovici în Bocița munteană, ca urmaș fiind și cunoscutul profesor și scriitor Constantin Diaconovici Loga; Loga pare să însemneze „logofăt”, a fiului aceluia Gheorghe, a lui Ioan Popovici și Radu Lazarovici, nume sîrbești —, și a ucenicului Stancu, în Septembrie 1762, sub episcopul Ioan Georgevici” (32).

Pe urmele lui Vasile merge și fiul său, Gheorghe Diaconovici, care în 1785, zugrăvește biserica de lemn din Povrăgina, ajutat de Petru Diaconovici din Tismana, „considerat de unii drept fiul lui”.

Se remarcă în această biserică „figura țaranului Ioan Medescu (ctitorul), în costumul său tradițional, cu mult mai puțină idealizare decît în alte ocazii” (33).

Biserica din Bătești

Despre o altă lucrare a lui George Diaconovici împreună cu Ștefan Popovici, la Bătești, în 1783, avem știre din lucrarea lui N. Cornean (34).

În vara anului 1960, am avut prilejul să cercetez, împreună cu Pr. Nicolae Popescu din Timișoara, pictor bisericesc și parohul bisericii Sintești, raionul Făget, biserica de lemn din satul Bătești. Așezat ca într-o căldare, împreună cu satele

Sintești, Temerești, Rominești, Tomești, Brănești, Băsești și Curtea, în jurul căruia sînt grupate, satul Bătești, ca și celelalte, este străjuit de înălțimi împădurite.

Numele satelor terminate în „ești” și gruparea lor în jurul satului Curtea, care — după tradiție — ar fi fost proprietatea unui boier Icu, persecutat de turci și refugiat în statul austriac de atunci, ar fi o indicație că aceste sate au fost înființate, după pustiirea Banatului de armatele turcești, către jumătatea secolului XVIII, cu oameni aduși din părțile Olteniei.

Angajarea cărămidarilor din părțile Gorjului, pentru aceste locuri din Banat, ni se pare un puternic indiciu pentru păstrarea legăturilor cu locurile natale, ale celor veniți din Gorj în Banat, acum mai bine de 200 de ani.

Biserica din Bătești are o înfățișare plăcută, prin dimensiunile bine proporționate ale construcției. În partea din față, răsare o turlă scundă, cu acoperișul în patru pante crotind un balconaș deschis.

Pronaosul, podit cu scinduri, este prevăzut cu o scară ce duce la clopotniță și se desparte de naos printr-un perete de birne.

Bolta de scinduri are forma cilindrică și este zugrăvită.

Pictura bisericii

Timpla este de lemn și prezintă patru icoane împărătești detașabile. Nu are prăznicare.

Cei 12 apostoli sînt zugrăviți pe o singură scindură. Într-un gol tăiat în formă de semicerc, deasupra șirului de apostoli, în peretele timplei, se înalță crucea cu Răstignirea lui Iisus.

Proorocii, în număr de 12, sînt zugrăviți suprapuși în jurul icoanei Maicii Domnului și a celei a Sfîntului Ioan cel Jalnic, icoane zise molenii.

Pictura pereților și a boltilor, lucrată în tehnica tempera, prezintă următoarea desfășurare iconografică:

Altarul. Pe boltă apare Sfînta Treime și Maica Domnului, avînd de o parte și de alta, soborul arhanghelilor.

La proscomidie este zugrăvit Iisus în potir și vițe de vie, cu struguri și spice de grâu.

Pe pereții altarului, începînd de la proscomidie, apar următorii diaconi și ierarhi: Sf. Arhidiacon Ștefan, Sfînții ierarhi: Nicolae, Ioan Zlataust, Vasile cel Mare, Gligore (sic) Bogoslovul, Athanasie patriarhul Alexandriei, Grigore patriarhul Alexandriei și Sf. Arhidiacon Lavrentie.

Naosul. Pe boltă cilindrică de scinduri, în mijloc, este zugrăvit chipul lui Iisus Pantocrator, înconjurat de cei patru evangheliști. În registrul de la nașterea boltilor sînt desfășurate Patimile lui Iisus, Pilat își spală mîinile, Sf. Ilie, Sf. Gheorghe și Sf. Dimitrie.

Zugrăveala pereților ca și a icoanelor arată rutina meșterului, stilul lor trecînd mult peste nivelul zugravilor țărani și impunînd prin vigoarea coloritului și sinceritatea sentimentelor autorului.

Inscripții. În altar, la proscomidie, aflăm zugrăvită în alb, următoarea inscripție:

„Pomenește, Doamne, Mihai, Ianăș, Ion, Pătru, Ianăș, Ianăș (a treia oară), Rusandra, Ion”, iar mai jos: „Zugravii Gheorghe, Ștefan, (cu S nu cu Ș) Alimpie, Gheorghe, Maria”.

Pe birna de pe peretele de lemn care desparte naosul de pronaos, în partea dinspre naos:

„Zugrăvitu-s-au această biserică în zilele împăratului Iosif al doilea, cu blagoslovenia preaosfinției sale Sofronie at Timișoarei, fiind protopresviter Petru Petrovici al Sărazului și s-au împodobit cu cheltuiala dumnealui Mihai Vasiescu și frate său Ianăș Vasiescu, fiind întii cneaz Pătru Ursulescu, apoi pe urmă Pătru Drăghicioni fiind preot Ivan Popovici. Iară zugravi: Gheorghe Diaconovici și Ștefan Popovici din Vasiova, Ianuarie 1, 1783”.

Anul este dat și în litere slave și în cifre arabe.

Folosirea numerelor cu litere cirilice le cunoaștea de acasă.

Inscripția este dată fragmentar și de N. Corneanu (35).

Din cuprinsul acestei inscripții se pot identifica și parte din cei pomeniți în inscripția de la proscomidie.

Gheorghe Diaconovici a mai pictat biserica din Rîtișor, lângă Vîrșeț, în anul 1793 (36).

Împreună cu fratele său, Petru, continuă tradiția artistică într-o familie de zugravi romîni și fac parte din zugravii din epoca de tranziție „căreia îi aparține și contemporanul lor, Ștefan Tenetchi-Ponerchiu, de fel din Arad, care a pictat iconostasul din Lipova, în anii 1785—1787 și catedrala din Arad (37).

Tot acest Tenetchi pictează și iconostasul catedralei din Blaj, semnîndu-se pe toate icoanele împărătești în forma aceasta, cu litere cirilice: „Ștefan Tenetchi zugr(av) Aradschi”.

Stilul icoanelor de la Blaj să resimte de influența sîrbească sub care se dezvoltase Ștefan Tenetchi.

Aceasta nu înseamnă că împărtășim și părerea că școala sîrbească de pictură Raska a avut înîrîuriri asupra Principatelor Romîne (38).

Tradiția artei picturale bisericești era așa de veche și așa de puternică și în Moldova și în Țara Romînească, încît această artă s-a dezvoltat și a progresat continuu, influențînd puternic și celelalte ținuturi locuite de romîni.

Desigur că nu sînt excluse influențe locale sîrbești în Banat și chiar în ținuturile limitrofe, pînă unde au ajuns pictorii respectivi, cum e cazul cu Ștefan Tenetchi, care de la Arad ajunge în inima Ardealului, la Blaj.

Tot așa se întâmplă și cu numele acestor artiști a căror terminație și chiar numele în sine nu arată numaidecât și originea lor străină.

Așa a fost cazul cu Dobromir, zugravul bisericii lui Neagoe de la Curtea de Argeș, bănuț a fi sîrb de origine, adus prin legăturile cu Sîrbia, ale doamnei Despina, de neam sîrbesc, soția lui Neagoe.

Adaosul din inscripția de la Tismana la numele său, completat astfel: „Dobromir ot Tirgoviște“, cred că e suficient pentru a înlătura o asemenea ipoteză, în afară de argumentele ce am invocat în altă parte (39).

Cam la fel se petrece cazul și cu acei al căror nume de familie au adăugat în locul cunoscutului „escu“, particulă eminamente românească, particula „vici“, și în loc. 1) prea comunului „Popescu“, a apărut Popovici sau Popoviciu, — și unul și altul derivînd din numele comun Popa, scris cu literă mare cînd indicativul ocupației a dat numele familiei, Popa.

După cum numele biblice, împrumutate din Vechiul Testament la botezul cuiva, ca: Moise, Iosif, Avram, Aron, Suzana, etc. nu constituie numaidecît o indicație că purtătorii acestor nume sînt de religie mozaică, tot așa numele Nedelco dat pictorului Popovici nu arată numaidecît că acest pictor este de origine sîrbească.

Este elocvent în această privință numele dublu de familie sub care îl întîlnim pe Stan, fiul lui popa Radu din Rășinari. Împreună cu fratele său Iacov, ca fii ai popii din Rășinari, îl aflăm pe Stan în inscripția scrisă cu roșu după cea veche, pe o piatră în exteriorul altarului, în latura de sud-est a bisericii lui Neagoe, din Curtea de Argeș, sub forma: (40) „Stan zugrav i brat ego (și fratele său) Iacov zugrav, sin (fiii) popei Radu ot (din) Rășinari, meseța (luna) Septembrie 1 zile, 7270 (= 1761). Pămînt și cenușă. Eu Filipul (?)“ pentru ca la biserica din Mesentea, de lîngă Alba-Iulia, să-l aflăm sub forma: „Stan Popovici“, în pisană din 1782, și tot acolo, în altă parte: „Stan zugrav sin popii Radu“.

Observăm că la Tismana, zugravul Vasile era numit și diaconul, după ocupația sa ecleziastică, iar după tată, se numea Vasile Alexe, sau sin Alexe, așa cum apare și Stan sin popa Radu din Rășinari.

Cînd ajunge în Banat, sin, — care înseamnă fiul, este înlocuit cu vici, particulă posterioară, care înseamnă același lucru, și din Vasile Alexe, sau sin Alexe, apare cu numele de familie Alexievici, ca mai apoi, să biruie cealaltă formulă: a folosirii titlului ocupației, — ca și la Stan sin Popa Radu (Stan Popovici) și să i se zică Vasile Diaconovici, — pe care Diaconovici să-l poarte toți urmașii lui.

Revenind la pictorul Nedelco Popovici, cred mai degrabă, că era român care se formase — în ce privește pictura religioasă — la puternicul curent al picturii brîncovenești, trecut peste munți la Făgăraș și Simbăta, ori dus mai departe, spre Țara Birsei, în răsărit, și pe cursul Mureșului, spre Lipova și

Arad. Caracteristica esențială a frescelor de la Lipova, descoperite în 1928 de regretatul Ioachim Miloia, le apropie mai mult de pictura Munteniei și a Ardealului decât de cea sârbească, iar icoanele pe lemn, aflate astăzi la Muzeul din Timișoara, mai ales Sf. Nicolae, (41) amintesc adoma icoanele de la Starchiojd, din sus de Vălenii de Munte, zugrăvite ca și biserica de lemn, în secolul al XVIII-lea.

Prin analogie cu cele discutate până aici, se poate susține cu drept cuvânt că zugravul Vlasici e de origine românească, numele derivând din tulpina Vlah = Valah, la care s-a adăugat sufixul sîrb: vici (42).

CONCLUZII

Arta picturii murale și a icoanelor portative din Banat în secolul XVIII (prima jumătate) își trage izvoarele în primul rînd din părțile oltenice, care între 1718—1736, erau integrate împărăției austriece, ceea ce și explică ușurința de a se muta a locuitorilor din Oltenia în Banat, în acel răstimp. În cazul lui Vasile Diaconovici, el se formase — împreună cu tovarășii săi, Gheorghe, Grigore și Ranite — la vestitul curent determinat de Pîrvul Mutu (dascăl de zugrăvi al lui Brîncoveanu, la București, și de alții din acel timp și dinainte), și dusesse cu el focul sacru în părțile de sud ale Banatului (43).

Urmașul Gheorghe Diaconovici, contemporan cu Tenetchi și alții, au păstrat împreună și cu ceilalți ucenici ai tatălui său, stilul post-brîncovenesc, dar a putut fi influențat și de curentul — la modă în acele părți — curentul sîrbesc. O linie de demarcație între aceste curente se poate face totuși cînd e vorba de operele de artă picturală din această vreme, dacă le supunem unei analize de amănunt.

Puternicul curent din vechea țară a ajuns în Banat și pe altă cale, prin trecerea zugravilor lui Brîncoveanu la Făgăraș, în țara Oltului, unde au pictat biserica Sf. Nicolae, în 1697.

Stilul picturilor acestei biserici și cel de la Simbăta este brîncovenesc; ucenicii locali, care devin mai apoi meșteri în secolul XVIII, păstrează desigur linia meșterilor lor de peste munți, dar pun și o notă personală, ceva din atmosfera locală, cum aflăm la Avrig, la Săsăuș, la Rășinari, la Mesentea, și către finele secolului, la Cristian.

Curentul iradiază și spre Țara Birsei și va lăsa urme chiar în pictura exterioară, ca și la cele de mai sus, la biserica din Sîn-Petru, la cea din Teliu, la cea din Tărlungeni și în alte părți.

Meșteri din Ardeal, formați la această veche școală desigur, sînt semnalati la biserica lui Neagoe, din Curtea de Argeș, în 1761, cînd vor fi fost chemați să execute ceva reparații la această biserică. Este vorba de Stan și Iacov, fiii popei Radu din Rășinari (44).

Măstori din Transilvania, împreună cu cei din Țara Românească, împodobesc biserici ardelenice cu zugrăveli frumoase. Astfel, aflăm pe ierodiaconul Ioan din Deva, care împreună cu zugravul Nicolae din Pitești, înnoiește pictura vechei bisericii din Gurasada, din ținutul Hunedoarei, în 1765 (45).

Zugravul David din Țara Românească împodobește cu zugrăveli biserica din Sebeș. El își avea așezarea în satul Sfintelec, din părțile Bihorului (46).

Un alt zugrav, Popa Simion din Pitești, împodobește cu zugrăveli un număr de biserici din părțile Hațegului, lucrând pentru altele, icoane și iconostase.

„Ușile împărătești de la vechea biserică din Hațeg (1777), iconostasul de la minăstirea Prislop (1782), biserica din Subcetate (1783), biserica din Banul Mic (1785), — dat de ctitorul Iancu Pîrvu; iconostasul bisericii din Densuș și al celei din Paroșeni” (47).

Dimitrie Mitroviciu, român din București, împreună cu Simeon Silaghi din Abrud și Anton Simon din Cluj, zugrăvește în 1835—1836, biserica din Bucium-Izbita, din munții Apuseni (48).

Simeon, zugravul din Craiova, zugrăvește în 1772 biserica de lemn din Apoldul de Jos, biserica din Orlat, în 1800; împreună cu Constantin, în 1771 pictează biserica din Poiana (49), *Pantelimon*, care lucrează la Biserica Domnească din Curtea de Argeș, în 1827, de la care aflăm o icoană semnată, la biserica din Copăcenii Argeșului, purtând data: 1837 Iulie 20 (50), împreună cu zugravul Oprea din Poplaca, zugrăvește în 1776 biserica din Tălmăcel (51).

Acest schimb de zugravi din secolele XVII și XVIII, între Țara Românească și Transilvania, s-a continuat și în secolul XIX, deși românii erau despărțiți prin stăpânirea străină din Transilvania.

Vestitul Mișu Popp, născut în 1827 la Brașov, după ce învață pictura la Viena (1845—1848), trece în România și, împreună cu Constantin Luca și Barbu Stănescu, zugrăvesc mai multe biserici, între care „Biserica Domnească” și cea din Gîrbov, biserica nouă din schitul Frăsinei, Radu Vodă din București și Sf. Nicolae din Cîmpulung” (52).

După întoarcerea în Transilvania, în 1864, zugrăvește bisericile din Satulung, Cernat, Toderița, Rîșnov, Tîntari și Arpatac (53).

După aproape 100 de ani, în care timpul pictura bisericească din întregul cuprins locuit de români a suferit de pe urma modei venită din occident, prin schimbarea tehnicii durabilă a frescei și chiar aceea a temperei, cu aceea a uleiului, și în pictura murală și în aceea a icoanelor portative, această nobilă artă și tradiționala ei tehnică reintră în drepturile de altădată.

Pictorii pregătiți în toate tehnicile, dar mai cu deosebire în frescă și tempera, la șantierul Patriarhiei din București, merg astăzi pe urma vechilor maeștri ai trecutului.

În anii din urmă, au fost pregătiți la aceste șantieri și practică meșteșugul învățat, cu pasiune și cu rivnă, și în părțile din vestul țării, deci și în Banat, mai mulți pictori bisericești, dintre care unii, membri ai Uniunii artiștilor plastici din țara noastră. Lucrează în părțile Aradului și în Banat maestrul Anastase Damian, bănățean stabilit la București, Victor Jurca, din Lugoj, preoții: Andrei Mitroi din Mustești, raionul Gurahonț, Liviu Tulcan din Cladova, raionul Lipova și Nicolae Popescu din Timișoara, parohul bisericii din Sintești, raionul Făget, care își împodobește în frescă însăși biserica la care slujește.

Maestrul A. Demian a terminat în 1959 pictarea Catedralei din Arad; Victor Jurca, între altele, a împodobit frumos, în frescă, cele două capele ale cimitirului din Lugoj; Liviu Tulcan și-a terminat de mult zugrăvirea bisericii din parohia sa, Cladova; a lucrat împreună cu Andrei Mitroi, la mai multe biserici din jurul munților Apuseni, și în acest fel, precum omul la teapă și apa la matcă, se întoarce la sănătoasa artă și tehnică tradițională și pictura bisericească a Banatului.

Prof. Victor Brătulescu

NOTE

1. N. Iorga, *Inscripții*, II, p. 81, nr. 225; Șt. Meșes.
2. N. Iorga, op. cit., p. 82—84.
3. V. Brătulescu, *Frescele din biserica lui Neagoe de la Argeș*, Buc. 1942, p. 25 și fig. 20. Cuprinsul inscripției a fost publicat prima dată de Gr. Tocilescu în *Curtea de Argeș*, Buc., p. 44.
4. Victor Brătulescu, pl. I—V. Asupra planșei V, înfățișând pe Radu Paisie și fiul său Marcu, încă din 1942 am făcut rezerve, în sensul că aceste portrete ctitorești vor fi fost adăogate, la reparațiile din secolul XVII. Cred că ele au fost adăogate tot de Dobromir, în 1537, când va fi lucrat și pictura mitropoliei din Tîrgoviște. În calitate de al doilea soț al Ruxandrei, Radu Paisie putea fi socotit în rîndul ctitorilor de la Argeș și în acest caz, avea dreptul să figureze în rîndul acestora.
5. Gr. Tocilescu, *Raporturi*, op. cit., p. 209; Al. Ștefulescu, *Mîinătirea Tismana*, Buc., 1909, p. 119—120.
6. V. Brătulescu, op. cit., p. 31, pl. V.
7. Pr. Nic. Șerbănescu, *Titulatura mitropoliților Ungrovlahiei în B.O.R.*, an. LXXVII (1959), p. 720.
8. Gr. Tocilescu, *Raporturi asupra citorva mîinătiri, schituri și biserici din țară*, Buc. 1886, p. 209; Al. Ștefulescu, *Mîinătirea Tismana*, Buc. 1909, p. 134. După restaurarea din 1959, s-a mai putut afla continuarea acestei inscripții

- care cuprinde și numele zugravilor, în forma aceasta: „Și s-au isprăvit fiind egumen chir Gherasim, fiind zugravi Ranite, Gligorie, Ghiorghie, Tudor, Ghiorghie“. De-desubt mai apăr două nume; „Dionisie... Pătru“. Parte din aceste nume se mai întâlnesc și în alte părți, alături de altele noi, precum urmează: „Stan zugrav“, în glăful rozetei; „Teodor și Gheorghe zugr“; pe peretele de est al absidei din fața ușii diaconești de sud; *Apostol*, Stan, Gheorghe, pe peretele de est al absidei.
9. V. Drăghiceanu, *Costumul jupinesei Maria Bengescu Consiliereasa*, Bul. Com. Mon. Ist., an. XIX (1926), p. 147.
  10. Mai exact de la Mircea, ultimul ctitor.
  11. Cu prilejul extragerii frescelor suprapuse în acest sector, au apărut și patru portrete de doamne.
  12. Desenul colorat se afla anexat la acest referat în 1934.
  13. Pentru vel.
  14. E = b.
  15. Corect 1732. Această dată e confirmată de o altă aflată în 1959, sub forma (chirilică) = 7243, pe peretele de vest al naosului, lângă scena: „Cind au păzit apostolii groapa Precistei“.
  16. Cercetările de mai târziu au confirmat presupunerile pictorului D. Noroce, atît în ce privește pictura cît și arhitectura bisericii de la Tismana.
  17. Ranite este semnat pe o icoană la Govora în 1701, este amintit în 1703, între zugravii de la Polovragi, împreună cu zugravii Vasile și Ioan lucrează pictura bisericii din Vădenii de lingă Tg. Jiu, în 1735. Nu este exclus ca Vasile să fie diaconul cu acest nume de la Tismana din 1732. Împreună cu Iosif, ieromonahul Hranite zugrăvește biserica schitului Păpușa, în 1710. (Șt. Meteș, *Zugravii bisericilor românești*, Anuarul Com. Mon. Ist. secția pentru Transilvania, Cluj 1929, p. 66, 67, 68, cf. Al. Ștefulescu, *Polovragi*, Tg. Jiu 1906, p. 57, 85; *Dicționarul geografic* IV, p. 654. *Buletinul Com. Mon. Ist.*, an. III (1910), p. 162.
  18. Împreună cu zugravii Dimiu, Vasile, Ștefan, Gheorghe, Șerban și Stan, este pomenit de inscripția de la proscomidia bisericii din Glogova, ctitorie a lui Mihail Glogoveanu și a Stancăi Glogoveanu. Cu fiul său, Ioan, zugrăvește în 1753, bisericile schitului Crasna (Șt. Meteș, op. cit., p. 68 și 70; N. Iorga, *Inscripții* II, p. 8, nr. 16).
  19. Amintit alături de Ion, poate fiul lui Grigore (vezi nr. 2), ca zugrav al chipurilor diverse din biserica minăstirii Polovragi, în 1738. (Șt. Meteș, op. cit., p. 66; V. Brătulescu, *Minăstirea Polovragi*, Bul. Com. Mon. Ist., XXXIII (1940), p. 6, 7; vezi și nr. 1 și 2 de mai sus).
  20. Vezi nr. 2 de mai sus. Acest Vasile diacon este cel care împreună cu 50 de familii, pleacă din Gorj în 1736, trece în Banat, se așează la Srediștea Mare, lângă Virșel, unde înființează o comună românească, întemeind și o școală

- românească în care se preda și pictura. Aici și-a câștigat mare nume. Din el se coboară familia Diaconovici. (Enciclopedia Română, Sibiu 1900, II, p. 150; Al. Ștefulescu, *Minăstirea Tismana*, Buc. 1909, p. 71). Aici se arată că în Bocșa Montana, Vasile Diaconovici a înființat prima școală românească, în care se preda și pictura. Legăturile dintre satele bănățene și locuitorii Gorjului, sub alt aspect, se păstrează și astăzi. Vestiții cărămidari ai acestui ținut muntos sînt angajați și astăzi pentru lucrarea cărămidii, cum am putut constata în vara anului 1960, în satul Sintești, raionul Făget. Precum am văzut mai sus, în timpul lucrărilor din 1959, au mai apărut și alte nume de zugravi, ca: „Stan Zugr.“, în glaful rozetei din absida de sud a naosului și pe peretele de est al absidei; „Apostol“, pe peretele de est al absidei de sud; „Teodor“, pe peretele de est al absidei din dosul ușii diaconești. Pe Stan îl aflăm între zugravii de la Hurezi și între cei de la Tîrgoviște, iar pe Teodor la Baia de Aur (Șt. Meteș, op. cit., p. 65-66, 69-70).
21. Acad. Duiliu Marcu și pictor G. Russu, *Descoperirea frescei din secolul XVI, de la minăstirea Tismana, în Monumente și Muzeu, Bul. Com. științifice a Muzeelor și Monumentelor Istorice și Artistice, I, Buc. 1958, p. 41-55.*
  22. *Ibidem*, p. 43.
  23. În spiritul celor de mai sus, mai adăogăm încă un argument, și anume: Copilul care apare în rîndul ctitorilor din naos, între Mihai Glogoveanu și soția sa, Stanca, este Ștefan (vezi Constantin Șt. Bilciurescu, *Monastirile și bisericile din România*, Buc. 1890, p. 97. Același Ștefan, deci din 1732, apare în 1766, în rîndul ctitorilor din 1766, cu biv-vel sluger, alături de soția sa Maria. (*Ibid.* și Al. Ștefulescu, op. cit., p. 81).
  24. Duiliu Marcu și G. Russu, op. cit., p. 43.
  25. „O lucrare istorică: restaurarea picturii din minăstirea Tismana“, *Revista Mitropolia Olteniei*, an. VII (1955), nr. 7-9, p. 448-455. În sensul celor publicate, Mitropolia Olteniei a cerut delegarea mea pentru problemele istorico-arheologice și a trimis la Comisia de pictură bisericească în acest scop adresa înregistrată sub nr. 7444/955 de care s-a luat act în ședința din 20 august 1955, consemnîndu-se în procesul-verbal nr. 24/955.
  26. Loc. cit., p. 47.
  27. V. Drăghiceanu, *Considerațiuni asupra vechimii minăstirii Tismana*, Bul. Com. Mon. Ist., XXVII (1934).
  28. Ion Frunzetti, *Pictorii bănățeni din secolul XIX*, Buc. 1957, p. 43.
  29. *Ibidem*, p. 14.
  30. N. Tincu-Velea, *Istoria bisericească politico-națională a Romînilor*, Sibiu 1865, p. 202.

31. N. Iorga, *Artă românească în Banatul muntos*, în *Bul. Com. Mon. Ist.*, an. XXXI (1938), p. 163.
32. Idem, *Observații și probleme bănățene*, Acad. Română, *Studii și cercetări* XL (1940), Buc. p. 51—52; I. Miloia, *Din activitatea artistică a ierodiaconului Vasile*, *Analele Banatului*, 1930, fasc. 7, p. 89—93. Se dau și două icoane; a Mîntuitorului, strict bizantină și a Maicii Domnului, ca o influență occidentală, în gingașa aplecare a capului.
33. Ibidem, p. 15.
34. N. Cornean, *Monografia eparhiei Caransebeș*, Caransebeș 1940, p. 129.
35. Ibidem, p. 128.
36. Șt. Meteș, op. cit., p. 131. Se pare că data este greșită, în loc de 1763. (N. Cornean, op. cit., p. 500). Se pare că Gh. Diaconovici picta biserica din Rîtișor, după ce tatăl său, Vasile, pictase în 1745 catapeteasma, ale cărei uși împărătești se pare că poartă această dată (Cf. Ion Dimitrie Suciu, *Cronică în Revista Istoria Română*, vol. XI—XII (1941—1942), p. 53 și fig. de la pag. 537).
37. I. Frunzetti, op. cit., p. 16.
38. Ibidem, p. 9.
39. V. Brătulescu, *600 de ani de la zidirea Bisericii Domnești din Curtea de Argeș*, în *B.O.R.*, Buc. 1952, p. 880.
40. Gr. Tocilescu, *Curtea de Argeș*, Buc. p. 53: „Stan zugrav i brat ego (și fratele său) Iacov zugrav, sin (fiii) popei Radu ot (din) Rășinari, meseța (lună) Septembrie 1 zile, leat 7270 (= 1761). Pămînt și cenușă. Eu Filipul (?)”.
41. I. Frunzetti, op. cit., p. 8 și fig. 1, p. 9.
42. Ibidem, p. 11.
43. N. Iorga, *Observații și probleme bănățene*, Acad. Română, *Studii și cercetări*, XI, Buc. 1940, p. 48.
44. Gr. Tocilescu, *Curtea de Argeș*, p. 53. Inscriptia scrisă cu roșu pe o piatră din zidul de sud-est al altarului, are cu-prinsul arătat la nota 40.
45. Șt. Meteș, op. cit., p. 117.
46. Ibidem, p. 117.
47. Ibidem, p. 117.
48. Ibidem, p. 118.
49. Ibidem, p. 120.
50. V. Brătulescu, *Călimăneștii și Monumentele Istorice din împrejurimi*, Buc., ed. III, 1940.
51. Șt. Meteș, op. cit., p. 120.
52. Ibidem, op. cit., p. 126.
53. Ibidem, p. 126.

Arhitectura în țările române

de la începutul ei pînă la mijlocul veacului al XIX-lea

Dezvoltarea arhitecturii din țara noastră, din vremurile cele mai îndepărtate pînă astăzi se leagă strîns de un număr de considerații de ordin material, istoric, național, cultural, religios, etc. Astfel orice tip de arhitectură este caracteristic pentru o anumită epocă și o anumită populație din cîte trăiesc pe pămîntul românesc. Bunăoară, o biserică din cărămizi aparente și cărămizi smălțuite și a cărei turlă se ridică pe o bază stelată, vădește numai decît un monument moldovenesc, ba chiar unul care poate fi din vremea lui Ștefan cel Mare. În schimb o biserică gotică întărită cu ziduri de cetate și turle puternice amintește fără doar și poate puterea, hărnicia și bogăția urmașilor colonilor sași aduși de pe malurile Rinului și Moselei de craii unguri și așezați în Ardeal. O geamie în Dobrogea înseamnă o rămășiță a stăpînirii turcești acolo iar ruine de templu grec, la Histria de pildă, vorbesc despre străvechile timpuri cînd neguțătorii puternicelor cetăți ale Greciei de altă dată puseseră stăpînire pe locurile cele mai însemnate ale țărmurilor Pontului Euxin. O biserică de lemn din Maramureș, chiar dacă s-a clădit în veacul al XVIII-lea, amintește totuși prin arhaismul său arhitectonic o arhitectură mai veche și nu poate fi despărțită de activitatea țaranului român, care și astăzi încă în mai toată țara folosește cu gust și dibăcie lemnul pentru locuința sa și pentru nulte alte nevoi ale vieții sale de toate zilele.

De aceea, departe de a trece în revistă dezvoltarea arhitecturii în țara noastră de pe planul istoric și geografic, socotim mai nimerit a arăta pe rînd ce feluri anume de clădiri au fost ridicate în decursul veacurilor și unde anume, cu alte cuvinte ce arhitecturi s-au perindat, s-au înfruntat, s-au contopit și s-au păstrat pe pămîntul românesc.

Arheologia a scos pînă acum la iveală urmele unor locuințe preistorice ale căror planuri se leagă deadreptul de acelea ale unor case țărănești ce ființează încă și astăzi. Știm că încă din epoca neolitică (acum să zicem vreo 5000—3000 ani) erau sate, adesea întărite și așezate pe dealuri și înălțimi. Șanțuri și palânci (garduri de lemn) le apărau împotriva fiarelor și a iureșelor dușmane. Cea mai interesantă așezare de acest fel cercetată pînă acum este cea de la Hăbășești (regiunea Iași). Casele de acolo, de plan drept urghiular, constau dintr-un schelet de lemn și o împletitură de nuiiele acoperită cu lut amestecat cu paie.

Dar pe cînd băștinașii trăiau în astfel de locuințe și de sate, veniră din Elada mai depărtată neguțători, ionieni și dorienii, care, cu ajutorul armelor întemeiară colonii pe malul dobrogean al Mării Negre, începînd cu veacul al VII-lea, poate chiar al VIII-lea, înainte de Hristos. Astfel cea mai

veche cetate grecească de la noi, Histria, a fost întemeiată pe la mijlocul veacului al VII-lea de către coloni ioneni din Milet, vestit oraș grecesc din Asia Mică. Tomis — azi Constanța — are aceeași obârșie mileziană. Callatis — Mangalia de azi — a fost colonizat pe la anul 500 de către niște doriene veniți din Heraclea Pontică. Celelalte orașe și cetăți grecești din Dobrogea erau și ele colonii ionice sau doriene. Acolo, ca în toate orașele grecești, ne-au rămas urme de acropole, temple, piețe, case, prăvălii, antrepozite, băi, teatre, școli, ziduri de împrejuiere, porturi, etc. Săpăturile de la Histria, cetatea cea mai bine cunoscută pînă acum, au scos la iveală un foarte bogat material arhitectonic și sculptural, mai ales de stil ionic. Treptat stăpînirea grecească și-a întins coloniile și pe malul Dunării. Acolo se întîlnia cu așezări geto-dacice: nume ca Sucidava, Capidava, Muridava, etc. stau mărturie (dava însemnînd oraș, cetate în limba dacogetică).

Toate aceste așezări geto-dacice din Dobrogea au ființat mai departe pe vremea imperiului roman și bizantin.

Înainte de a pomeni de arhitectura romană, adusă prin cuceritorii trimiși de Traian, trebuie să facem un loc și civilizației dacice. Această cultură bogată a început a fi cunoscută mai bine abia în anii din urmă, datorită săpăturilor făcute în Ardeal, la Costești, Piatra Roșie, Grădiștea Muncelului și în alte locuri. Orașele dacilor, cătărate pe vîrfuri de munți, înfățișau un întreg sistem de apărare, încununat cu o acropolă. Aceasta amintește procedeele cunoscute lumii celtice: fie zis în treacăt că și celtii și-au lăsat urmele arheologice (morminte, podoabe, monete) și lingvistice (numele cetăților Noviodunum-Isaccea și Arrubium-Măcin) pe cuprinsul țării noastre. Astfel, dacii clădeau din blocuri mari de calcar (cărare adesea de departe), legate între ele cu birne groase din lemn, folosind și cărămidă arsă la soare. La Grădiștea Muncelului se văd urmele cu totul originale ale unui însemnat sanctuar circular.

Înflorirea civilizației dacice a fost urmată de năvălirea oștilor romane. După războiul de cucerire din 105—106, romanii și-au adus în Dacia tehnica și arhitectura. Fără a mai pomeni de vestitul pod aruncat peste Dunăre prin îndrăzneala arhitectului Apolodor din Damasc și din care se mai poate vedea la Turnu Severin un picior uriaș pe jumătate năruit, romanii au lăsat caste, valuri, drumuri, cetăți, orașe (colonii și municipii), sate, etc., în Dacia, mai cu seamă în Banat, Ardealul de sud și de mijloc și Oltenia, după prototipurile bine cunoscute din Italia și din celelalte țări asupra cărora s-a întins stăpînirea Romei. Același fenomen s-a petrecut și în Dobrogea.

În privința așezărilor romane din țara noastră, puține cercetări s-au făcut încă: arheologii și-au îndreptat strădaniile mai ales asupra acelorora de la Sarmisegetuza, Tropaeum Traiani, Histria, Dinogetia și Capidava, găsind urme intere-

sante de arhitectură romană dar și grecească și bizantină (ziduri de împrejmuire, bastioane, case, ateliere, fragmente de coloane, capitele, etc.). La Sarmisegetuza s-au dezgropat și terme, temple, un amfiteatru de 5000 de locuri, etc. Năvălirile popoarelor migratoare au silit armatele romane să părăsească Dacia. Orașele și satele au fost pustiite de valurile năvălitorilor. Și cele din Dobrogea au suferit, mai ales de pe urma goților.

După părăsirea Daciei de către romani (în anul 271), numărărate popoare s-au perindat pe pământul țării vreme de aproape o mie de ani, contopindu-se măcar în parte cu băști-nașii. Războaiele au împiedecat astfel dezvoltarea unei vieți orășenești și deci a oricărei arhitecturi. Singură Dobrogea, care a atârnat până pe la sfârșitul veacului al XII-lea de împărăția bizantină a cunoscut o viață mai ridicată, cu toate numeroasele năvăliri care adesea îi nimiceau orașele și satele.

Creștinismul se dezvoltă curînd la noi, mai cu seamă în Dobrogea. Episcopul de Tomis (Constanța) era în fruntea bisericii din Sciția mică și a luat parte în 325 la cel dintîi sinod ecumenic, cel de la Nichea.

S-au găsit urme de basilici (de aici și numele romînesc „biserica“) în Dobrogea la Tropaeum Traiani, la Histria, la Dinogetia, etc. În 1959 s-a descoperit la Constanța o mare clădire cu un foarte frumos mozaic, așezat pe încăperi boltite unde se zice că mai erau urme de zugrăveli cu chipuri de sfinți și însemnări în latinește. Se crede deocamdată că ar fi din veacul al IV-lea sau al V-lea.

Amenințările „barbarilor“ siliră pe de altă parte pe împărații romani și bizantini, de la Diocletian la Constantin cel Mare și pînă la Iustinian, să întărească cu cetăți, cetățui și valuri hotarul dunărean al împărăției lor. Astfel știm unele lucrări care s-au făcut în Dobrogea din porunca marelui împărat Iustinian.

Cu oarecare conteniri Bizantinii stăpîniră Dobrogea pînă pe la sfârșitul veacului al XII-lea. Cetățile lor, cuprinzînd și clădiri civile și bisericesti, zidite firește în stilul bizantin, ne sînt încă foarte puțin cunoscute. Săpăturile de la Dinogetia au arătat pînă acum unele elemente caracteristice, cum este cazul unei bisericiuțe a cărei structură amintește anumite mici lăcasuri de rugăciune cunoscute pînă acum în Bulgaria.

Mai veche însă, din veacul al X-lea, este „schitul“ săpat în dealul de tîbișir de la Murfatlar (Basarabi) și pe care arheologii au început a-l cerceta încă din 1958.

Dar lăsînd la o parte Dobrogea, care prin așezarea ei geografică, la mare și la miazăzi de Dunăre, a fost în strînse legături comerciale și politice cu Bizanțul și Balcanii, ne vom îndeletnici foarte pe scurt cu arhitectura de dincoace de Dunăre.

Popoarele migratoare sau năvălitoare — Goți, Gepizi, Avari, Slavi, Turanici, etc. — nu aveau noțiunea unei arhitecturi de durată. Cronicarul bizantin Procop, vorbind de

Sclavini (Șcheii) așezați la nordul Dunării, îi arată la anul 533 locuind în corturi sărace și schimbându-și din când în când așezările.

Dintre toate aceste popoare, singuri Avarii și Slavii au avut cândva noțiunea unei oarecare arhitecturi.

Toată lumea a auzit despre „ringul” avar. Cît despre Slavi ei au avut prin veacurile VIII—X, fie singuri, fie în simbioză cu „strărominii”, unele cetăți, pe care arheologia a început a le dezgropa. Este împrejurarea puternicei așezări de la Morești (veacurile al VII-lea pînă la al XI-lea), în Ardeal de formă dreptunghiulară și apărată de șanțuri și poziția ei însăși.

Biserica de lemn din Oncești (raionul Sighet, reg. Maramureș) clădită în veacul al XVIII-lea

Băștinașii însă aveau nevoie de orașe, căci duceau viață pe deantregul țărănească (în sate). Nici stăpînirea ro-

mană nu stîrpiše satele dacilor. Mai mult chiar, după plecarea Romei oficiale, arheologii arată că ruinele aşezărilor romane sînt locuite. Astfel, bunăoară, la Gilău (reg. Cluj) s-a descoperit un castru locuit în epoca prefeudală. Viaţă ţărănească duceau în bună parte şi slavii care se statorniciseră în ţară şi care treptat erau asimilaţi de elementul băştinaş, asupra căruia au lăsat fireşte o oarecare înrîurire, care se vădeşte cel mai bine în vocabular (dar foarte puţin în structura limbii).

Colibele şi bordeele din epoca prefeudală încep a fi cunoscute prin săpăturile arheologice. Ele continuă tradiţia dinainte de Romani. Lemnul, lutul, trestia, sînt materialele lor de construcţie. Pînă nu de mult se mai găseau pe abocuri în Oltenia biserici bordee.

Odată cu venirea cuceririi maghiare asupra Ardealului, începem să găsim — pe lângă monumente româneşti mai vechi — monumente sau urme de monumente, care se integrează în marile curenţi ale arhitecturii universale: romanicul şi goticul. Despre ele vom vorbi acum.

Arhitecturii romanice îi aparţine catedrala din Alba-Iulia, cel mai vechi monument maghiar din Ardeal. Zidită de meşteri francezi în veacul al XII-lea, ea a căzut pradă marelui năvăliri tătareşti din 1241 şi a fost refăcută la sfîrşitul veacului al XIII-lea. Corul şi absida centrală, în stil gotic, au fost refăcute în 1753. Pe faţada de miază-zi are un partial romanic azi astupat.

O parte din biserica de la Sebeş-Alba mai aparţine veacului al XII-lea. Este unul din monumentele romano-gotice cele mai frumoase din Ardeal.

Biserica Sf. Bartolomeu din Braşov s-a ridicat în veacul al XIII-lea. O turlă puternică domină faţada ei de apus.

Monumentele gotice din Ardeal sînt numeroase şi nu puţine sînt acelea care cuprind într-însele părţi mai vechi de clădiri romanice (ca la bisericile din Alba Iulia şi Sebeş). Cele mai frumoase biserici gotice din Ardeal sînt fără doar şi poate, biserica Neagră din Braşov, începută la 1385 şi sfîntită la 1477, cu trei nave, 89 m. lungime şi 23 m. lărgime; biserica Sf. Mihai din Cluj, clădită în 1432 şi biserica cetăţii Sighişoara, din veacul al XV-lea. Aceste clădiri fac parte din tipul „Hallenkirche”, cu trei nave sub un singur acoperiş.

Foarte multe biserici săseşti din ţara Birsei, ţara Făgăraşului şi Sibiului şi din părţile Bistriţei sînt întărite ca nişte cetăţi adevărate, cu ziduri de împrejmuire, cu metereze şi cu turnuri; au uneori două şi chiar trei ziduri de împrejmuire. Castele gotice se mai păstrează în osebite locuri din Ardeal. Cel de la Hunedoara este pe bună dreptate cel mai vestit, atît pentru frumuseţea sa cît şi datorită amintirii lui Iancu, tatăl lui Matias Corvinul. Inceput pe la sfîrşitul veacului al XIV-lea, el a fost dăruit de craiul Ungariei neînfîcătului cavaler român Iancu de Hunedoara, care ajunsese voevod

al Ardealului și chiar guvernator al Ungariei, acoperindu-se de o slavă nepieritoare în luptele sale cu Otomanii și murind de ciumă, dar biruitor la Belgrad în 1456. Fiul lui, regele Matias, adaugă unele clădiri la castelul acesta, care a mai suferit transformări în veacul al XVII-lea. Mai amintim și vechiul castel din Timișoara, aproape refăcut în întregime de austrieci.

* * *

Vorbind mai sus de romanice și de gotice, ne-am mărginit la Ardeal. Se cuvine să arătăm însă și o prelungire a acestor două arhitecturi și în Țara Românească și Moldova.

În ceea ce privește Țara Românească, romanicele sunt cunoscute numai prin săpături arheologice. Astfel la Turnu-Severin s-au găsit temeliele a două biserici din veacurile XI—XIII, iar la Cîmpulung, vechiul oraș de scaun al Munteniei, sub pardoseala mănăstirii Negru-Vodă, se află temeliele unei biserici de plan romanice, din veacul al XIV-lea.

Moldova mai păstrează și astăzi o biserică romanice: cea din Rădăuți, al cărui plan cu trei nave este însă adaptat ritului Bisericii ortodoxe printr-o catapeasmă și un zid despărțind navele în naos și pronaos.

Arhitectura gotică nu se mai întâlnește în Muntenia pînă pe la mijlocul veacului al XVII-lea cînd găsim profile gotice (portaluri, ferestre, contraforți) la unele monumente, sub înfrumusețirea moldovenească.

Într-adevăr Moldova a cunoscut un gotic al ei, încă de pe la 1400 încoace. Este bunăoară cazul ruinelor catedralei catolice din Baia de la începutul veacului al XV-lea. Dar și bisericile vestite ale lui Ștefan cel Mare, Rareș, Lăpușneanu, Vasile Lupu, ne amintesc stilul gotic prin diferite elemente ca: arcul frînt, bolți pe nervuri, contraforți, portaluri, ferestre, o oarecare înălțare a clădirilor bisericesti. Dar restul — și esențialul arhitecturii moldovenești — cum vom vedea mai jos, nu se încadrează în raza goticului. Dacă ruinele amintite de la Baia sînt ale unei biserici gotice, aceasta se înțelege prin faptul că era o biserică a cărei credincioși se trăgeau din alte țări și de altă lege. Același lucru se poate spune și despre cea din Cotnari (a doua jumătate a veacului al XVI-lea).

* * *

Dar să ne întoarcem înapoi înspre Bizanț și arhitectura lui.

Acum doar cîțiva ani s-au descoperit în Dobrogea, la Niculițel, temeliele unei bisericețe, datată de arheologi din veacul al XI—XII-lea. Are planul treflat și este cea mai veche clădire din țară înfățișînd acest tip. Este clădită din cărămizi romane luate din clădiri dărîmate. Alta, făcută din bolovani, a fost găsită la Dinogetia, și pare să fie din veacul al XII-lea.

În ordinea vechimii vom sări acum din Dobrogea în Țara Hațegului (Ardeal), unde se păstrează două monumente excepționale prin vechimea lor: biserica din Densuș și cea din Gurasada, care, după unii cercetători, ar data din epoca prefeudală, fiind mai dinaintea venirii maghiarilor. Cea dintii, pe planul ei bizantin, amintind martirioanele orientale, susține o turlă romanică; a doua este formată din patru abside ușor lungite și semicirculare, așezate în chip de cruce. Amândouă au suferit schimbări în veacul al XIII—XIV-lea.

*
* *

Trecînd acum la Muntenia, vom vedea că arhitectura de caracter bizantin și sud-slav ajunge după un veac și jumătate la înjghebarea unei individualizări anume (căreia lumea s-a obișnuit a-i spune „arhitectura romînească“, uitînd că cea din Moldova este cel puțin tot atît de romînească!).

Pe lângă ruinele bisericii Sîn Nicoară de la Curtea de Argeș, care amintesc prin unele elemente plastice arhitectura monumentelor din Mesembria (Bulgaria), trebuie amintită în acelaș orășel, cu deosebită stăruință, biserica Sf. Nicolae Domnesc din curțile celor dintii voievozi munteni. Datează poate de pe la mijlocul veacului al XIV-lea, deși unii cercetători au motive destul de serioase de a o crede ceva mai veche. Tipul ei este acela al bisericilor constantinopolitane, în cruce greacă înscrisă. Pe din afară podoaba ei constă în alternanța regulată de straturi de bolovani de rîu și de straturi de cărămizi speciale. Pe dinlăuntru, sfîntul lăcaș e zugrăvit, cu foarte frumoase fresce bizantine, care stîrnesc admirația specialiștilor. Acest monument, în lipsa palatului domnesc al Basarabilor redus la temelii și la ruinele beciurilor, este cel mai grăitor document al atmosferei bizantine în care trăiau voievozii din veacul al XIV-lea și al priceperii meșterilor greco-slavi de care se foloseau. Nu trebuie pierdut din vedere că la 1359 voievodul Nicolae Alexandru ceruse de la patriarhul Constantinopolului să-i trimită un mitropolit grec.

Pe lângă acest curent, la drept vorbind bizantin, se întîlnește și unul sîrbesc, venit cu popa Nicodim cel Sfîntit, în a doua jumătate a veacului al XIV-lea. Ruinele mînăstirii Vođița (după 1369), planul bisericii Tismana (înainte de 1371) și biserica sîrbească de la Cozia (1386) sînt pilde vii ale acestei noi înfrîuriri. Lunga, bogata și zbuciumata domnie a lui Mircea cel Bătrîn (1387—1417), ctitorul Cozicii, se înseamnă prin clădiri militare (cetatea Giurgiului) și bisericești (mînăstirea Cotmeana, biserica din Brădet, etc.) care amintesc unele arhitectura sîrbească (Cozia), altele pe cea bulgaro-bizantină (Cotmeana) sau pe cea macedoneană (Brădet). Cu aceste deosebite tipuri și altele, azi dispărute, arhitectura bizantino-sud-slavă se împămîntenește în Muntenia și-și va da roadele.

Nu mai avem nici un monument întreg și sigur din singerosul veac al XV-lea, când domnii, uneori chiar frați, se războiau pentru scaunul domnesc și când cotropirea turcească se rezema pe nenorocirile lăuntrice ale țării. Aceasta ne împiedică să urmărim dezvoltarea arhitecturii pe acea vreme. Din cercetările noastre însemnăm totuși în treacăt, că la Dragomirești, în apropierea Tîrgoviștei s-a descoperit o biserică care, în parte, este — după pisană ei — din a doua jumătate a acestui veac. Poate tot de pe atunci este și biserica fostei mînăstiri Dobrușa, de lângă Drăgășani. Ființa sub domnia lui Neagoe Basarab și faptul că are — ca și bisericile moldovenești — o gropniță între pronaos și naos este poate o caracteristică a monumentelor încă necunoscute ale arhitecturii veacului al XV-lea.

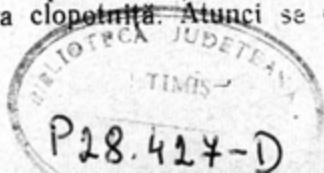
În schimb anul 1502 vede cum își ia zborul o arhitectură nouă. În acel an, Radu cel Mare, ridică din nou o biserică, de un tip nemaîntîlnit, la mînăstirea Dealului. Acest monument e clădit din piatră, lucru cu totul rar în decursul istoriei arhitecturii românești. El arată o dezvoltare a pronaosului care susține două turle așezate, una lângă alta. Acest tip se va mai regăsi pe la 1517 la Curtea de Argeș, la biserica mînăstirii ctitorite de Neagoe Basarab: pronaosul acestuia fiind hărăzit a fi necropolă domnească, este foarte lărgit pe laturi. Acest sfînt lăcaș de un tip arhitectonic neobișnuit care îi dă și o notă de exotism, este unul din cele mai vestite monumente din toată lumea ortodoxă.

Din aceste două prototipuri strîns înrudite, se va dezvolta arhitectura muntenească. De sigur ele nu au înlăturat de la început și arhitecturile de împămîntenire mai vecie. Astfel același Neagoe zidește pe ostrovul lacului Snagov o biserică, care amintește îndeaproape pe cele ale Sfîntului Munte Athos, iar la Tîrgoviște el clădește o măreață mitropolie de tip bizantino-sîrbesc. Vom vorbi mai jos de înfrîuririle turco-orientale ale arhitecturii din vremea acestui bogat domnitor.

Această arhitectura nouă, de plan romînesc, păstrează în tot decursul veacului al XVI-lea (în afara doar a prototipurilor de lux (de la Dealul și Curtea de Argeș) apareiajul sîrbo-bizantin, de un foarte frumos efect artistic, care constă în alternanța unor fășii de cărămizi, așezate în lung și în lat, cu benzi tencuite.

Biserica zisă „Curtea veche” (Sfîntul Anton) din București, cea din Bucovăț lângă Craiova sau, la marginea Bucureștilor de atunci, biserica Mărcuța și cea de la mînăstirea Mihai-Vodă, sînt cu bună dreptate cele mai vestite.

Domnia lui Matei Basarab vede o înflorire a arhitecturii. Voievodul și Elena doamna, boierii, înalte fețe bisericești, clădesc biserici, dar și palate. Unele biserici păstrează tipul de mai înainte, dar de data aceasta ele sînt tencuite pe din afară și împodobite cu o imitație (în frescă) de cîrmidă aparentă; arhitectura se îmbogățește cu pridvorul și cu turnulețe lăturalnice prin care se ajunge la clopotniță. Atunci se clă-

desc, între altele, bisericile de la Arnota, Plumbuita, Dintr-un Lemn, Sfinții Apostoli din București, Strehăia, Golești, etc. Curțile, ca cele de la Brîncoveni și de la minăstirea Plumbuita lângă București sînt din cărămidă. Dar la Herești, curțile cumnaților voevodului sînt din piatră de Rusciuc (Bulgaria). Tot atunci în urma împăcării sale cu Matei Basarab și pentru a o consfinții, Vasile Lupu, voevodul Moldovei, clădește în orașul de scaun al Munteniei, la Tîrgoviște, biserica Stelea. Aceasta amintește foarte mult arhitectura moldovenească. Se socotește că de la ea pornește în arhitectura munteană contrafortul, briul în chip de frînghie răsucită, ancadramentele și portalurile de piatră, ce amintesc goticul, goticul moldovenesc. Aceste elemente le găsim, de pildă la biserica Sf. Împărați din Tîrgoviște, la biserica minăstirii Plumbuita, la Verbila, la biserica din Herești și la cea din Grădiște.

Domnia lui Șerban Cantacuzino (1678—1688) și Constantin Brîncoveanu (1688—1714) aduce desăvîrșirea stilului muntenesc nu atît în arhitectură cît în plastica decorativă, îmbogățită printr-un curent italo-raguzan. Motivele florale ajung la o mare măiestrie. Pictura iese din biserici pentru a împodobi pridvoarele deschise și a se întinde pe cornișele bisericilor. Stucatura se folosește la cîteva biserici (cea din Fundenii Doamnei 1699) și curți domnești (palatul de la Potlogi din cei din urmă ani al veacului al XVII-lea, ca o podoabă gingașă care amintește lumea Răsăritului (întriruri persane).

Cele mai însemnate monumente sînt biserica minăstirii Cotroceni și biserica Doamnei la București și cele de la Filipești de Pădure și Măgureni, în ceea ce privește domnia lui Șerban Cantacuzino. Nepotul lui de soră, însă, Constantin Brîncoveanu, clădește între altele biserica din Mogoșoaia, minăstirea Mama, minăstirea Horez, etc., iar pentru feciorii lui palate la Mogoșoaia, Doicești, Potlogi, etc. Minăstirea Horez prin mărimea ei deosebită și cu schiturile ce o învecinează, este datorită dărniceiei ctitorului, o podoabă scumpă a arhitecturii românești.

După tăierea Brîncoveanului de către turci la 1714, începe, pînă la 1821, lunga epocă turco-fanariotă.

Arta de după Brîncoveanu — care poartă dealtfel denumirea de brîncovenească — se avîntă tot mai sus, dînd naștere unui giuvaer ca biserița Stravopoleas din București sau măreței minăstiri Văcărești, dar treptat formele se îngreunează, căci această arhitectură răspîndindu-se tot mereu, este imitată de meșterii ce înalță ctitoriile boierilor de țară, neguțătorilor sau moșnenilor.

Zugrăvelile acoperă acum adesea părțile de sus ale bisericilor, pe toate fațadele (biserica Cu Sfinții din București, cea din Tîrgul Horez și multe altele), mai ales în Oltenia. Acolo se întîlnește dealtfel o formă caracteristică de arhitectură, culele, care sînt de fapt case boierești întărite.

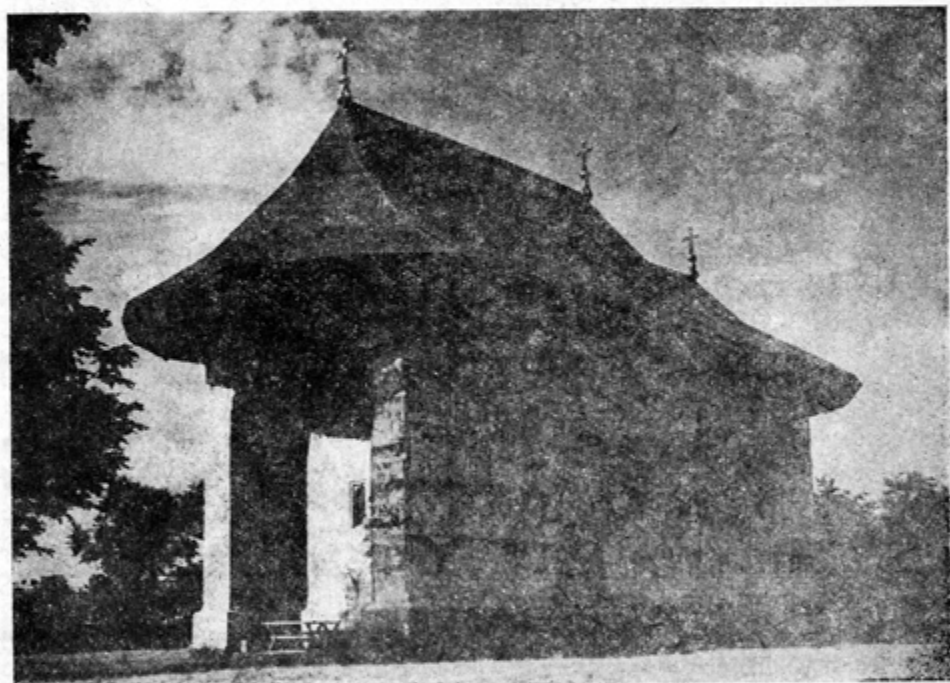

Unele, ca cele de la Curtișoara, Măldărești, Glogova sînt de o mare frumusețe. Ele au avut chiar o oarecare înflorire asupra caselor țărănești din unele părți ale Olteniei.

Inceputul veacului trecut și pășirea Principatelor pe făgașul înlăturirii asupririi otomane văd schimbarea felului de viață și decăderea repede și jalnică a artei bisericesti.

* * *

Pentru Moldova, asistăm la nașterea și dezvoltarea unei arhitecturi caracteristice, a cărei vreme de înflorire este vădită că se așează în a doua jumătate a veacului al XV-lea, adică sub domnia lui Ștefan cel Mare.

Biserica din Arburea (raionul Rădăuți, reg. Suceava) clădită în anul 1502 și îmbrăcată în zugrăveli în 1541

Am amintit mai sus de înflorirea goticului. Ea se rezumă însă la unele elemente de împodobire (ferestre, portaluri), iar în ceea ce privește contrafortul este îngăduit a se pune întrebarea dacă este în arhitectură moldovenească un element decorativ sau structural. Aceasta nu este însă de ajuns pentru a socoti arhitectura moldovenească ca o ramură, chiar foarte originală a arhitecturii gotice. Prin materialele sale de construcție, bolovani, cărămizi (adesea smălțuite), prin planul adesea treflat al construcțiilor sale, prin despărțirea nao-

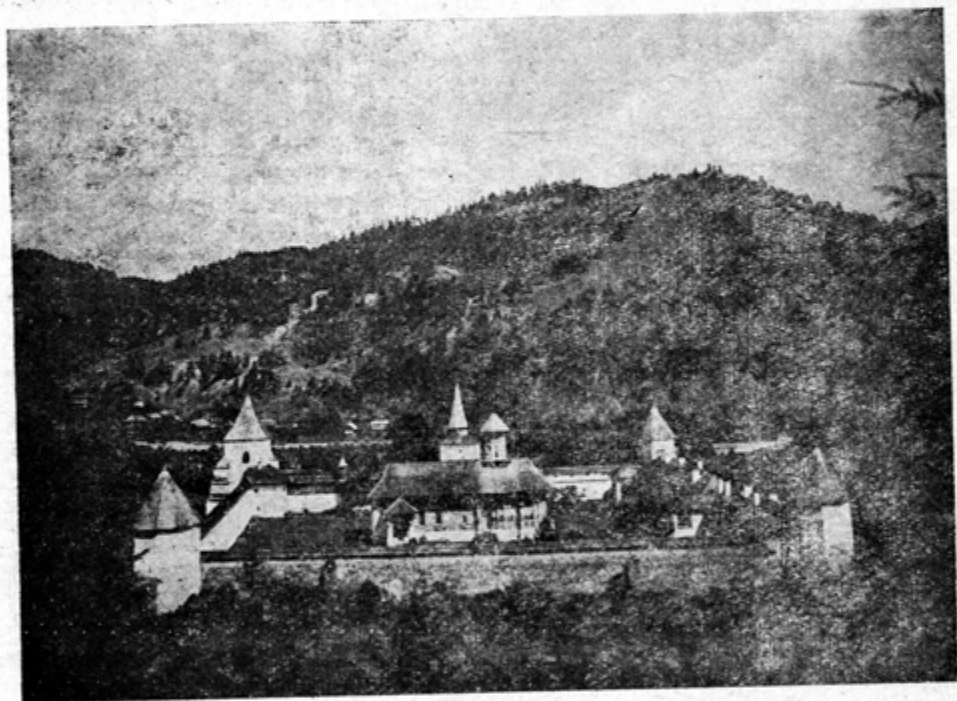
sului de pronaos de un perete anume și prin plastica fațadelor, care-s decorate cu firide, ocnife și discuri de teracotă smălțuită această arhitectură se integrează cu o puternică individualitate în sfera arhitecturii bizantine. Dar nu numai atât: acele biserici (pe naos), arată un sistem foarte original de arce și pendentive care face trecerea de la planul dreptunghiular al pronaosului la forma circulară a turlei. Acestea în plastica exterioară se exprimă prin forma caracteristică a unei baze avînd chipul unei stele. Cea mai veche biserică din Moldova, ce ajută a se vedea punctul de pornire a dezvoltării rezei a arhitecturii moldovenești, este Sf. Treime din Siret (se crede a fi de la sfîrșitul veacului al XIV-lea). Dar a doua jumătate a veacului al XV-lea, este epoca de înflorire a acestei arhitecturi. Bogăția și înțeleapta politică a lui Ștefan cel Mare (1457—1504) au dat naștere acestei arhitecturi. Cele mai reprezentative monumente sînt mai toate ctitoriile domnești ca bisericile din Volovăț, Pătrăuți, Voroneț, Sf. Gheorghe din Hîrlău, Borzești, Neamț, Reușeni. Cîteva ctitorii boierești, ca biserica din Arbora și cea din Bălinești întregesc tabloul activității acesteia. Amintim însă că pe lîngă ctitoriile bisericesti, acest veac a fost un puternic creator de arhitectură militară (influențe poloneze, bizantine și genoveze se regăsesc acolo). E deajuns să amintim Cetatea Neamțului, cetatea Sucevei (începute încă pe la sfîrșitul veacului al XIV-lea), precum și puternicile pavăze de piatră din Moldova. În această privință și mînăstirile mari (Putna, Neamț, etc.) ale acestui mare voevod fac întru cîțva parte din arhitectura militară, fiind înzestrate cu puternice ziduri de împrejmuire și cu turle.

De la moartea lui Ștefan cel Mare (1504) și pînă la suirea la domnie a unui fiu din flori al lui, Petru Rareș (1527), care luă în mîinile-i sabia tatălui său împotriva turcilor, activitatea arhitectonică a lincezit. Odată cu Rareș însă s-a înădit din nou firul tradiției clăditului. În decursul celor două domnii ale acestuia (1527—1538) și 1541—1546), domnii zbuciumate prin intrigile boierești, poftete vecinilor și lupta cu Otomanii se refac din temelii unele mînăstiri mai vechi (Humor, Probota, Moldovița), se clădește biserica din Baia, etc. Această arhitectură păstrează oarecum planul aceleia de pe vremea lui Ștefan. Bisericile mai au o încăpere de înmormîntare, gropnița între naos și pronaos (dealtfel și la Neamț apare acest element), dar cărămida smălțuită dispăre pe vremea lui Rareș aproape de tot (totuși e folosită încă la turla bisericii Sf. Dumitru din Suceava), deoarece zugrăveli rinunate împodolesc acum bisericile nu numai pe dinlăuntru, ci și pe din afară (Probota, Moldovița, Humor și biserica Voroneț a lui Ștefan cel Mare, etc.) dîndu-le un farmec și o valoare estetică și iconografică unică în tot domeniul artei bizantine.

De la moartea lui Rareș (1546) pînă la domnia îngîmfatului voevod Vasile Lupu (1634—1653), care avea vise de

împărat bizantin și bogății nemaiîntlnite încă în Moldova, arhitectura își încetinește pasul. Pe ici, pe colo se mai arată totuși monumente de mare însemnătate (biserica episcopiei din Roman, mănăstirea Sucevița, bisericile mănăstirilor Solca și Dragomirna).

Vasile Lupu însă dă o viață nouă arhitecturii moldovenești. El este ctitorul vestitei biserici Trei-lerarhi din Iași, monument de stil moldovenesc ca plan, dar acoperit de sus pînă jos cu elemente florale sau geometrice care înfrumusețează toate pietrele, ceea ce amintește decorația unor biserici caucazice. Lucrată cu o deosebită măiestrie și frumos proporționată, biserica Trei Ierarhi este fără doar și poate una din cele mai de seamă din România. Tot atunci apar și unele înfruriri ale arhitecturii Renașterii (biserica mănăstirii Golia din Iași). Același voevod mai clădește în Muntenia biserica Stelea din Tirgoviște a cărei înfrurire asupra arhitecturii muntenești am amintit-o mai sus.

*Mănăstirea Sucevița (raionul Rădăuți, reg. Suceava),
clădită începînd cu anul 1588*

După domnia lui Vasile Lupu, arhitectura moldovenească se dezvoltă arătînd, din ce în ce mai mult puternice înfruriri felurite, mai ales în stilul Renașterii și întrucîtva și în acela al arhitecturii muntenești. Arhitectura tipic moldovenească mai dă biserici frumoase: cea nouă de la mănăstiri-

rea Putna, cea de la mănăstirea Cetățuia de lângă Iași, etc. Dar se vede că gustul se îndreaptă spre curentele noi : renaștere și neoclasic.

De această arhitectură trebuie vorbit acum.

La noi, arhitectura de stilul Renaștere s-a ivit întâi în Ardeal. Din clădirile bisericesti ce le-a ridicat, nu a rămas decât o capelă a catedralei romano-catolice din Alba-Iulia, de care s-a amintit mai sus (capela Lazay din 1512). Clădiri civile ca bunăoară o casă din Bistrița-Năsăud, de pe la mijlocul veacului al XVI-lea, dovedesc și ele existența acestei arhitecturi pe pământul nostru. Același lucru îl vădese castelul de la Criș (lângă Sighișoara) sau cel din Vințul de Sus, Magna Curia din Deva, palatul Brukenthal de la Sibiu și altele.

În Ardeal, sub înfrurirea maghiară și austriacă, s-a dezvoltat arhitectura barocă : de pildă biserica iezuiților din Cluj, catedrala din Blaj și cea romano-catolică din Timișoara. Aceasta din urmă este opera vestitului arhitect Fischer von Erlach.

Moldova mai întâi, începînd din epoca lui Vasile Lupu arată influențe de renaștere. Am amintit Golia. Adăugăm pentru veacul al XVIII-lea biserica Sfinții Teodori din Iași, care are și elemente baroce. Barocul moldovenesc se remarcă mai ales la înfățișarea turelor. Este un baroc în care se contopesc forme venite din Europa de mijloc prin Ardeal și Polonia și forme înfrurite de Ucraina.

În veacul trecut acest baroc coboară din Moldova în Muntenia, arătîndu-se și el mai ales în învelitoarea unor ture de biserici, precum și în lucrătura multor tîmple.

Veacul trecut este pentru toată țara caracterizat în arhitectura civilă și bisericească, prin arhitectura în stil neoclasic. În Moldova această arhitectură vine deadreptul din Rusia și Ucraina. O întîlnim încă de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea (biserica Frumoasa din Iași). Aristocrația moldovenească și munteană folosește acest stil pentru casele și conacele sale ca mai multe case de la Iași și din Moldova, sau la București palatul Ghica de lângă lacul Tei sau palatul Știrbei. Înfrurirea italiană și apuseană se arată și ele. Numele arhitecților încep a fi cunoscute, dovedind obîrșia acestei noi arhitecturi.

Trebuie amintit însfîrșit că arhitectura noastră veche este înfrurită întrucîtva și de cea turcească (unele elemente de la biserica mănăstirii de la Curtea de Argeș), sau de cea persană (biserica din Fundenii Doamnei). Dar Armenia și Georgia îți șoptesc numele lor cînd privești bisericile mănăstirilor Argeș, Dragomirna sau Trei Ierarhi. Italia și Veneția și-au întipărit pecetea asupra arhitecturii brîncovenești (mai ales capitelele coloanelor).

În Dobrogea și Banat găsim însfîrșit monumente de arhitectură turcească. Astfel moscheele din Mangalia și Constanța, cea din Babadag, etc. din care unele se urcă pînă în

veacul al XVI-lea. Mormîntul unui sfînt musulman Sarî Salîk Baba ridicat, se zice, de sultanul Baiazid Ilderim, la Babadag, ar fi cel mai vechi monument de arhitectură turcească din țară (cca 1400). Tot așa Banatul păstrează o veche casă turcească la Timișoara.

Schimbările politice din veacul al XIX-lea, protectoratul rusesc, deslipirea treptată de Constantinopolul turcesc, dezvoltarea economiei schimbă orientarea arhitecturii. Astfel arhitectura bisericească decade jalnic, pe cînd se ridică case și palate pentru boierime, negustorime, etc. Stilurile folosite în toată Europa iau atunci și la noi rădăcini puternice, datorită arhitecților străini. De la sfîrșitul veacului al XIX-lea se vor înfrunța două curenți, unul de arhitectură romînească (cu arhitectul Mincu și școala lui: un mănunchi de arhitecți nu totdeauna buni cunoscători ai arhitecturii vechi) și unul cosmopolit, reprezentat întîi de arhitecți străini și apoi de majoritatea arhitecților romîni, formați de obicei la școala Apusului (în Franța, Germania, Italia).

*

* *

Paralel cu această arhitectură „cultă“, trebuie amintită în sfîrșit arhitectura țărănească. De obicei din lemn, ea reproduce dealungul veacurilor multe tipuri vechi de arhitectură, urcîndu-se pînă în preistorie, precum o dovedește arheologia. Bisericile de lemn, mai ales cele din Maramureș, sînt clădiri de lemn de o însemnătate și frumusețe covârșitoare pentru istoria artei romînești. Dar și casele țărănești au o individualitate și frumusețe care se sintetizează de minune la București în Muzeul Satului, unde se află și trei biserici de lemn (una din Ardeal, una din Maramureș și una din Moldova). Acest muzeu stîrnește mereu încîntarea cea mai curată nu numai a vizitatorilor romîni, ci și a celor străini care adesea nu au vreme destulă pentru a cutreera țara noastră în lung și în lat.

Poate cu alt prilej vom vorbi cititorilor noștri despre picturile și zestrea vechilor noastre monumente istorice.

Petre Ș. Năsturel

BIBLIOGRAFIE*)

Gh. Balș, *Bisericile lui Ștefan cel Mare*, București, 1928. *Bisericile și minăstirile moldovenești din veacul al XVII-lea*, București, 1928. *Bisericile și minăstirile moldovenești din veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea*, București, 1939.

N. Ghika-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia și în Ottenia*, 4 volume, București, 1927—1935.

Gr. Ionescu, *Relatare asupra istoriei arhitecturii românești*, București, 1954.

V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, 1, București, 1959.

---

*) Cititorul dornic să adîncească puținele date strînse de noi în acest scurt articol va putea afla cu ajutorul acestei bibliografii toate lămuririle de care ar avea nevoie. În privința restaurărilor de monumente a se citi: D. Nastase, *Restaurarea monumentelor de artă medievală în R.P.R.*, în *Studii și cercetări de istoria artei*, VII—1, 1960, p. 143—170.

INDRUMĂRI OMILETICE

Inchinarea cea adevărată*)

Întîlnirea Domnului nostru Iisus Hristos cu femeia samarineancă, la fîntina lui Iacob, oferă Domnului un nimerit prilej de a vorbi acesteia despre adevărata închinare, despre închinarea cea bineplăcută lui Dumnezeu.

Cine erau samarinenii? Un amestec din cele zece seminții israilite neluate în robia babilonică și canaaniți. Semințiile israilite reușesc să impună canaaniților legea mozaică, nu însă fără a fi și acestea influențate de obiceiurile canaanite. După întoarcerea iudeilor din robia babilonică, samarinenii fac act de supunere față de rînduielile templului din Ierusalim, dar conducerea acestui templu nu se mulțumește cu atît, ci cere tuturor israiliților căsătoriți cu femei canaanience să se despartă de ele. În semn de nesupunere față de o asemenea poruncă aspră, Manase, fiu de arhiereu, ridică pentru samarineni un templu de închinare în muntele Garizim, la care se observau, cu mici excepții, aceleași rînduieli ca și la templu din Ierusalim. Mai marii templului din Ierusalim însă nu puteau ierta nesupunerea samarinenilor și de acela opreau orice întîlnire cu aceștia.

Pe vremea Domnului Iisus Hristos nu mai exista templul din muntele Garizim, fiind dărîmat de mai bine de o sută de ani, dar samarinenii continuau să urce pe Garizim și să aducă jertfe de împăcare pe ruinele vechiului templu.

Inchinători la același Iahve, după aceeași lege, samarinenii sînt nedumeriți asupra adevăratului loc de închinare. De aceia femeia samarineancă îl agrăiește pe Iisus: „Părinții noștri s-au închinat în muntele acesta, voi însă ziceți că în Ierusalim este locul unde se cuvine a se închina“. Domnul îi răspunde profetic: „Va veni vremea, cînd nu în muntele acesta, nici în Ierusalim vă veți închina Tatălui“, dar vremea chiar a venit „cînd adevărații închinători se

*) Predica la duminica Samarinenții.

vor închina Tatălui cu Duhul și cu adevărul, căci Tatăl astfel de închinători caută" (Ioan, 4, 21, 23).

Așa dar nici în Ierusalim, nici pe Garizim nu este *locul* de adevărată închinare lui Dumnezeu. Acel loc de închinare mai înalt chiar decât Ierusalimul este *inima credinciosului, sufletul lui*. De acolo așteaptă Dumnezeu închinare, acolo se vrea Dumnezeu stăpîn. Dacă credinciosul nu poartă pe Dumnezeu în acest templu nefăcut de mînă omenească, dacă nu I se închină întîi aci, nu-L va afla și nici nu I se va închina cu adevărat nici în templul cel zidit de mînă omenească.

A-L purta pe Dumnezeu în suflet înseamnă a trăi pe pămînt ca și cînd ai fi în cer, adică întru dreptate și adevăr. Cel ce trăiește întru nedreptate și minciună zadarnic se închină și aduce jertfe Lui Dumnezeu. Cine iubește pe Dumnezeu nu poate face voia celui rău.

Închinare bineplăcută lui Dumnezeu aduce cel ce-și ostenește trupul ca să-și cîștige cinstit pîinea cea de toate zilele; închinare bineplăcută lui Dumnezeu aduce cel ce-și frămîntă mintea descifrînd legile firii și ale societății pentru a aduce un spor de bine și de dreptate între oameni; închinare bineplăcută lui Dumnezeu aduce cel ce înlătură vechile rînduieli în care unii întru nedreptăți au îngrămădit avuții peste avuții, în timp ce alții n-au cu ce-și potolii foamea.

Închinare bineplăcută lui Dumnezeu este viața creștinului trăită în curățenia inimii și a trupului, în înfrînarea limbii și a poftelor, în frățietate cu cei de alt sînge, de altă culoare sau de altă credință.

Dar poate unii se vor întreba: dacă noi aducem închinare lui Dumnezeu viața noastră trăită întru dreptate și curățenia după puterile noastre, mai așteaptă oare de la noi Dumnezeu și închinarea pe care ne-am obișnuit a o aduce în biserică? Nu, Dumnezeu nu o așteaptă. Noi însă sîntem aceia cari simțim nevoia să I-o aducem, fie mulțumindu-I pentru multele binefaceri ce le-a săvîrșit pentru noi „pe care le știm și pe care nu le știm“, fie cerîndu-I ajutorul întru neputințe, fie căutînd să-I cunoaștem mai bine voia, pentru desăvîrșirea noastră. Nu Dumnezeu are

nevoie de noi și de rugăciunile noastre, ci noi avem nevoie de Dumnezeu și de ajutorul Său. Biserica este și rămîne locul nostru de închinare, de rugăciune, de căutarea lui Dumnezeu, de întărire a noastră în drumul spre mai bine.

Odinioară samarineanca era nedumerită asupra locului adevărat de închinare : Garizim sau Ierusalim? Creștinii zilelor noastre încă sînt nedumeriți asupra acestui loc. Tuturor Domnul Iisus Hristos le răspunde : nicăieri și peste tot ! Nicăieri unde inimile sînt reci și dragostea de frate stricată și peste tot unde în inimi și cugete este purtat Dumnezeu, iar dragostea de frate curată și plină de roade.

I. Ș e r b

LÎNGĂ DOMNUL*)

„Sui-mă-voi la Tatăl Meu și Tatăl vostru, la Dumnezeu Meu și Dumnezeu vostru”. (Ioan XX, 17)

Învierea Domnului, cu adînci rezonanțe în sufletele credincioșilor, rămîne dogma centrală, piatra unghiulară, pe care este zidit sanctuarul doctrinar și haric al spiritualismului creștin.

Îndată după ce s-a consumat sublima dramă de pe Golgota, puternice semne cosmice adevăresc dumnezeirea Celui crucificat. Pămîntul s-a cutremurat, stîncile s-au despicat, mormintele se deschid! Este suspinul prelung al naturii în fața tragediei ce s-a petrecut! Iar catapeteasma templului s-a rupt în două. Un nou sanctuar se ridică, pe altarul căruia se va aduce în viitor jertfa Noului Testament.

După învierea Sa din morți — cea mai puternică confirmare a dumnezeirii Sale — Iisus Cel înviat se arată rînd pe rînd Mariei Magdalena și celorlalte femei mironosițe, lui Luca și Cleopa în drumul spre Emaus, ucenicilor afară de Toma și apoi cu Toma împreună. Apostolul Toma pipăind cu mîna sa coasta Mîntuitorului, într-un moment de adîncă frămîntare interioară, cade cucernic la picioarele lui Iisus exclamînd: „Domnul meu și Dumnezeuul meu!” (Ioan XX, 28).

La 40 de zile după înviere, Iisus a luat cu sine pe cei 11 Apostoli și s-a dus cu dîșii pînă spre Betania, pe Muntele Măslinilor, la poalele căruia era grădina Getsimani, unde în timpul patimilor a vărsat sudori de sînge, transfigurat în rugăciune sfîntă.

Era o zi splendidă de mai! Razele soarelui se rostogoleau zglobii pe pămîntul primăvărat, din care izvorau valurile tumultuoase ale vegetației reînviată. Portocalii, măslinii și sicomorii erau învesmîntați în cele mai frumoase podoabe, iar în covorul de verdeață sclipeau petalele florilor orientale.

În acest cadru pitoresc al naturii, sub cupola maiestooasă a cerului albastru, s-a desfășurat actul, prăznuit astăzi de întreaga creștinătate, fapt ce constituie finalul glorios al operei săvîrșite de Hristos Mîntuitorul pe pămînt.

*) Cuvînt la Praznicul Înălțării Domnului.

Aci, pe Muntele Măslinilor, Iisus „ridicându-și mîinile i-a binecuvîntat” (pe Apostoli). „Și pe cînd îi binecuvînta, s-a despărțit de ei și s-a ridicat la cer” (Luca XXIV, 50—51). Sfinții Apostoli privind uimiți spre cer, „iată doi bărbați au stătut lîngă ei, îmbrăcați în haine albe; și aceștia au vorbit: Bărbați galileeni, de ce stați uitîndu-vă la cer? Acest Iisus, care s-a înălțat de la voi la cer, astfel va și veni, precum L-ați văzut ducîndu-se la cer” (Fapte I, 10—11).

Incheindu-și divina Sa misiune evanghelică, pătîmind nu pentru El, ci pentru noi credincioșii și a noastră mîntuire, Hristos Domnul S-a înălțat la ceruri, în împărăția slavei Sale, pentru a fi solie mijlocitoare între Dumnezeu și noi creștinii.

Din seninătatea cerului, Domnul privește spre noi credincioșii cu atîta blîndețe și bunătate, ocrotindu-ne și înlesnindu-ne cucerirea paradisului nostalgic.

Hristos Mîntuitorul s-a coborît pe pămînt, apoi s-a înălțat la cer, pentru a înălța la cer pe cei ce cred într-Insul, arătîndu-ne și nouă credincioșilor, că țința ultimă a călătoriei noastre pe pămînt este cerul.

Hristos Mîntuitorul s-a coborît din cer pe pămînt, pentru a îndrepta privirile credincioșilor spre cer.

Acolo este Părintele luminilor de la care ne vine toată darea cea bună și tot darul desăvîrșit.

Spre cer să ne ridicăm inimile și cu rugăciuni fierbînti să cerem ajutorul și binecuvîntarea atotmîlostivului Dumnezeu, căci și nouă, tuturor credincioșilor ni se adresează prin veacuri, sublimul mesaj divin: „Veniți la Mine toți cei osteniți și împovărați și Eu vă voi adihni pe voi!” (Matei XI, 8).

Să poposim cu încredere lîngă Domnul, la altarul mîntuirii veșnice, pentru a simți pînă în adîncurile ființei noastre mila și binecuvîntarea Părintelui ceresc.

Doamne Dumnezeul nostru, strălucește în inimile noastre lumina cea nestricăcioasă a cunoștinței dumnezeirii Tale. Caută cu ochiul Tău cel îndurat spre noi pe pămînt și îndrumă pașii omenirii pe calea luminoasă a păcii și a bune înțelegeri între oameni și popoare. Că Tu ești dătătorul bunătăților și Tie mărire înălțăm, Tatălui și Fiului și Sfîntului Duh, acum și pururea și în veci vecilor. Amin.

Prot. Victor Vlăduceanu

CRONICA BISERICESCĂ EXTERNĂ

DELEGAȚIA MIȘCĂRII FRĂȚILOR GERMANI PENTRU PACE, ÎN VIZITA LA PATRIARHIA DIN MOSCOVA

La 9 decembrie 1960, conducătorul cu afacerile Patriarhiei de la Moscova, Arhiepiscopul Pimen, a primit o delegație a Mișcării fraților germani (Bruderschaft) pentru pace, în frunte cu Oberkirchenraturul Bisericii evanghelice din Westfalia (R.F.G.), Geizen Kloppenburg.

VIZITELE FACUTE DE SANCTITATEA SA PATRIARHUL ALEXEI AL MOSCOVEI

La 30 decembrie 1960, s-a întors la Moscova din vizitele făcute în țările Orientului apropiat și mijlociu, Capul Bisericii Ortodoxe Ruse, Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei.

El a vizitat Egiptul, Siria, Libanul, Iordania, Turcia și Grecia.

SERVICIUL RELIGIOS PONTIFICAT DE SANCTITATEA SA PATRIARHUL ALEXEI ÎN BISERICA CU HRAMUL BOTEZUL DOMNULUI DIN MOSCOVA

În seara zilei de 6 ian. 1961, (24. XII, stil vechi 1960), la serviciul solemn oficiat în biserica cu hramul Botezul Domnului din Moscova, de către Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei, au asistat reprezentanții diplomați acreditați la Moscova și un grup de ziariști străini.

HIROTONIA NOULUI EPISCOP AL MEDONULUI

La 31 decembrie 1960, după Vecernia oficiată în biserica Sf. Trei Ierarhi din Paris, a avut loc hirotonia întru arhieru a arhim. Alexei (Van der Mensburg) noul episcop al Medonului. Rînduiala hirotoniei a fost oficiată de Mitropolitul Nicolae al Korsunului, exarh patriarhal în Europa apuseană, arhiepiscopul Vasile al Bruxelles-ului, Episcopul Antonie al Serghievului și Episcopul Nicodim al Podoliei.

VIZITE ÎN UNIUNEA SOVIETICĂ

În urma invitației Patriarhiei din Moscova, Uniunea Sovietică a fost vizitată de reprezentanții tineretului creștin care au participat la conferința Mișcării creștine pentru pace de la Praga. Delegația a fost compusă din prof. Gromadka (Cehoslovacia), Kentaro Siozuki (Japonia), secretarul federației internaționale creștine studențești, Barbara Holl, secretarul mișcării creștine studențești din Brazilia, R. Tiț (R.F.G.) asistent la Facultatea Teologică din Bonn, etc.

Oaspeții au stat în Uniunea Sovietică de la 21. XII. 1960 pînă la 3. I. 1961. În acest timp ei au vizitat orașele Moscova, Leningrad și Tallin.

CONFERINȚA BISERICILOR EUROPENE

De la 3—8 octombrie 1960, în Danemarca, în orașul Niborg, a avut loc a doua conferință a Bisericilor europene. (Prima conferință a avut loc la Niborg între 6—9 ianuarie 1959). La conferință au participat reprezentanții a 55 de Biserici din 20 țări europene.

LANSAREA UNEI CHEMARI

Episcopatul din Norvegia al Bisericii luterane a lansat o chemare prin care cere interzicerea înarmării cu arme nucleare, pe calea aplicării controlului internațional.

(Spicuri din Revista Patriarhiei Moscovei
Nr. 1/1961 și 2/1961, de pr. Petre Iacobescu).

INSEMNĂRI

STRALUCITA VICTORIE ÎN ALEGERI A FRONTULUI DEMOCRAȚIEI POPULARE

Rezultatele votului de la 5 martie au reliefat strălucita victorie a Frontului Democrației Populare în alegerile de deputați pentru Marea Adunare Națională și Sfaturile Populare. Ele constituie o puternică manifestare a atașamentului întregului popor față de politica Partidului și Guvernului, față de orinduirea democrat populară.

În votul oamenilor muncii și-a găsit expresie bucuria și mîndria lor pentru bilanțul marilor îndepliniri din țara noastră, adevărată entuziasă la mărețul program de dezvoltare a construcției socialiste, elaborat de Congresul al

III-lea al P.M.R. și care a constituit programul electoral al Frontului Democrației Populare. În votul dat candidaților F.D.P. s-a manifestat în mod strălucit încrederea oamenilor muncii în viitorul luminos al patriei noastre dragi, certitudinea lor că obiectivele stabilite de dezvoltarea economică și culturală vor fi îndeplinite. Totdeodată întregul popor muncitor și-a exprimat cu acest prilej hotărîrea de a nu-și precupeți eforturile de a obține noi succese pentru înflorirea continuă a țării, ridicarea bunăstării a celor ce muncesc și pentru consolidarea păcii în lumea întreagă.

LUCRĂRILE PRIMEI SESIUNI A CELEI DE A IV-A LEGISLATURI A MARII ADUNĂRI NAȚIONALE

Cu prilejul primei sesiuni a celei de a IV-a legislaturi a Marii Adunări Naționale, s-a aprobat Legea pentru modificarea Cap. III, precum și art. 43, 44 și 75 din Constituția R.P.R., a avut loc alegerea Consiliului de Stat al R. P. Romîne, a fost aprobată Legea privind organizarea Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Romîne, apoi s-a aprobat lista noului guvern.

Ca președinte al Consiliului de Stat al R.P.R., a fost ales

în unanimitate Dl *Gheorghe Gheorghiu-Dej*, iar în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri al R.P.R. a fost ales cu unanimitate Dl *Ion Gheorghe Maurer*.

În continuarea lucrărilor, Marea Adunare Națională a aprobat Legea pentru constituirea consiliilor economice regionale, a ales Comisia pentru elaborarea noii Constituții a Republicii Populare Romîne, apoi a ratificat decretul emis în intervalul dintre sesiuni.

O ANIVERSARE ISTORICĂ

Poporul întreg a întâmpinat aniversarea a 40 de ani de la înființarea Partidului Comu-

nist din România, cu noi și valoroase realizări în toate domeniile activității sale. Con-

structorii, țăranii colectiviști, oțelarii, minierii, muncitorii, cărturarii și toți cei ce muncesc pentru o viață mai bună, mai fericită, s-au străduit să dea patriei, poporului, din tot ce produc, cât mai bun, cât mai frumos și cât mai ieftin.

Luînd naștere în mai 1921, partidul clasei muncitoare din România, a dus o luptă grea în istoria frământată a poporului nostru, luptînd pentru libertate, pentru progres economic și social.

Partidul Comunist din România, de la început s-a pronunțat pentru solidaritatea cu eroicul Partid Comunist (b). La Congresul de constituire al P.C.R., au fost chemați toți oamenii muncii să urmeze exemplul proletariatului rus, să lupte pentru dictatura proletariatului. De la început, partidul a fost așezat pe principiile internaționalismului proletar.

De la început P.C.R. a condamnat cu hotărîre războaiele imperialiste, de jaf și cotopire ale burgheziei și moșierimii. Congresul partidului a luat apărarea celor arestați pentru lupta revoluționară, a celor loviți de șomaj, a muncitorilor aflați în grevă, luînd poziție fermă pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice.

În ziua de 8 mai 1921 cînd s-a constituit Partidul Comunist din România, s-a încunu-

nat șirul marilor bătălii de clasă purtate de masele muncitoare și în primul rînd de proletariat. Toate acestea petrecîndu-se sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, mișcarea muncitorească din România, ca și din alte țări, a crescut, luînd o amploare deosebită, intensificîndu-și manifestările prin greve, demonstrații, etc. Prima sarcină era de a organiza și conduce clasa muncitoare, pe toți oamenii muncii în lupta pentru instaurarea dictaturii proletariatului.

În cei 40 de ani de la înființarea sa, Partidul Comunist din România luptînd dîrz și cu perseverență, și-a îndeplinit îndatoririle cu cinste. Doborînd regimurile de exploatare și orînduirea burghezo-moșierească, a putut ajunge la realizarea vieții tot mai bune, pentru întregul popor muncitor.

Pentru această măreață aniversare, întregul nostru popor, constructorii de pe șantierele patriei, muncitorii din mine, uzine, de la furnale, țăranii colectiviști și tractoristii de pe ogoarele mînoase, cărturarii și toți cetățenii care muncesc în toate domeniile, se străduiesc să-și facă datoria cât mai conștiincios, pentru a contribui cu toții la construirea socialismului în patria noastră, la apărarea păcii.

Redacția

† GALA GALACTION

În ziua de 8 martie a. c. s-a mutat către Domnul după o îndelungată și chinuitoare suferință, 1955—1961, venerabilul preot, eruditul profesor și cunoscutul scriitor Gala Galaction, membru titular al Academiei R. P. Române și membru al Uniunii Scriitorilor din R. P. Română.

El s-a născut la 16 aprilie 1879, la Didești-Teleorman. Pornise deci în al 82 an de viață, dintre cari 40 i-a trăit ca preot al Bisericii Mântuitorului Iisus Hristos.

Păr. Gala Galaction a fost un fericit cumul de daruri și merite excepționale: scriitor de remarcă talent literar, teolog erudit, poliglot versat și democrat devotat.

În toate a adus o contribuție dintre cele mai personale și mai de valoare, impunându-se ca o figură epocală a culturii, literaturii, teologiei și Bisericii noastre.

Ca scriitor, Păr. Gala Galaction a îmbogățit literatura și limba literară românească cu o creație artistică literară dintre cele mai valoroase.

Incepe să scrie încă din 1896, când editează o revistă și colaborează la „Adevărul ilustrat”. Începând din 1910, devine un colaborator la ziarurile progresiste ale vremii: „Socialismul”, „Luptătorul”, „Cuvîntul liber”, „Chemarea”, „Libertatea poporului”, etc.

În ce privește activitatea literară, Gala Galaction s-a situat de la început pe poziții democratice. În „Viața socială”, și apoi în „Viața Româ-

nească”, el publică nuvele de un realism viguros, atacînd în unele dintre ele o serie de probleme sociale.

A colaborat larg și permanent la publicații de opinie și atitudine democratică, încît avea dreptate să spună într-o autobiografie istorică literară, că „eu am crescut și perseverat în cartierul opoziției”.

În articolele adunate în volumul „O lume nouă” apărut în 1919, scrie cu simpatie despre Lenin. Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, Statul socialist sovietic, etc.

Clasa muncitoare a avut în Păr. Gala Galaction un aliat devotat. În ce privește marea lui iubire de pace, este deosebit de semnificativ că ultimele lui cuvinte vorbite și rostite la posturile noastre de radio, în 30 decembrie 1954, deci cuvinte testamentare, au fost închinare pacii.

Și dacă pentru predica bisericească, pentru amvon, Gala Galaction a fost un Gură de Aur romîn, pentru literatura noastră teologică el este o pană de aur, cu care Caligraful Tertiu a însemnat pe fila albă a sensibilității românești, omnia și adevărurile eterne ce isvorăsc din cugetul dreptei credințe.

Teologie propriu zisă a scris puțină, privită ca volum, alături de opera literară. Și dacă îi numărăm cărțile de teologie observăm că alții au scris mai multe. Însă s-a observat că nimeni n-a scris ca el, cu condeiul și cu duhul lui. N-a scris mult. A scris important. În Teologia românească Păr. Gala

este și rămâne un fruntaș. Teologia lui are prerogativa și calitățile aurului.

Talentul literar viguros, știința teologică, forțele fizice și intelectuale, preocuparea și truda zilnică de mulți ani, 18 la număr, Păr. Gala le-a închinat traducerii Sf. Scripturi și a dat țării, literaturii, teologiei și Bisericii sale cea dintâi traducere românească a Cărții Eterne, după textele originale și cea mai superioară.

Ajuns preot tirziu și greu, la vârsta de 43 ani, după amari ani de interdicție și așteptare, Păr. Grigore M. Pișculescu a făcut din preoție comoara inimii și a vieții lui, coroana personalității sale. A dat preoției tot ce avea mai bun în ființa sa atât de dăruită.

Gala Galaction a fost încântător ca literat, convingător ca teolog, cuceritor ca predicator. Predica lui e în chip firesc teologică și literară; ea învață și place; dar mai presus de toate ea mișcă ca o chemare de profet și Apostol. Cine l-a auzit odată ar fi dorit să-l asculte totdeauna.

Scriitorul Gala Galaction a dat literaturii noastre duzini de cărți, nuvele, schițe, povestiri, romane, etc., dintre care relevăm în deosebi pe următoarele: Biserița din răzoare, Clopotele din Mrea Neamț, Harpistul Dionis, La țarmul mării, Toamne de odinioară, Caligraful Tertiu, La Mangalia, În pământul făgăduinței, Roxana, Doctorul Taifum, Papucii lui Mahmud, La răspîntie de veacuri, Epistola lui Aristeia, Scrisori către Simforosa, Mi-e dragă Nouora, Călătorii la Roma, Atos, Ierusalim; De la Noi la Cladova,

În drumul spre păcat, Copca Rădvanului, Gloria Constantini, Grație și Palamon, Adamo-mova, Andrei hoțul, Dionis Grecoteiul, Grădina lui Iosif din Arimateia, În pădurea Cătasmanei, Minunea din drumul Damascului, Piatra din capul unghiului, Moara lui Călfar, Lingă apă Vadislavei, La Vulturi, Zile și necazuri din zăveră, Ziua Domnului, Doi bătrini la Ierusalim, etc. Articole: 1 Mai, Puterea celor mulți, Batalioane a plebei proletare, La mormîntul lui Frimu, Manifestul lui Romain Rolland, etc.

Spirit vulcanic, veșnic clocontor, Gala Galaction a fost un fermecător, un mare vrăjitor. Mereu activ, ca argintul viu, căci era prezent pretutindeni, răscolitor, punînd și desbătînd problemele, în căutarea celor mai bune soluții și remedii, pentru sbuciumul omului contemporan.

Din biserița de cartier și pînă la marea Catedrală, de la catehizarea copiilor pînă la analizele filologice și exegetice din sălile de curs, de la scurta convorbire la colț de stradă sau la microfon pînă la comunicările de la Academie și cuvîntări la tribuna Marii Adunări Naționale, Gala vorbea, Gala convingea, Gala încălzea.

Cu chipul lui tolstoian, plin de modestie rustică și de măreție apostolească, el a fost o permanentă și vibrantă prezență, o sinteză de simțire, de cultură și de vrednicie neaoșă, o făclie într-o sutană, ca un ștei de culme în fața cercetătorului ultimei jumătăți de veac.

Dar Păr. Gala a fost un prieten și al marilor noștri pictori și sculptori contemporani. Figura lui cu totul personală și valoarea personalității le-a oprit atenția lor artistică.

I-au făcut portretul pictorii: Iser (de trei ori), Tonitza, Șt. Dimitrescu, J. Steriade (de două ori), Luki Zamora, Letiția Lucasievici, Constantin Isachie, etc.

Sculptorii: J. Jalea, O. Han, M. Onofrei, S. Georgescu (capul), Torosian, I. Ludo, etc. Monografia Iser, de Ionei Jianu E.S.P.L.A. 1957, a publicat în ilustrația nr. 29 un tablou care a fost la Moscova, Viena, Berlin, Paris, Londra.

Criticul și colecționarul Zambaccian are un tablou a lui Gala Galaction, de Tonitza din 1920, cu titlul: Omul unei lumi noi.

Regimul nostru democrat popular apreciază meritele lite-

rare și cetățenești ale Păr. Gala Galaction, care a ajuns să vadă cu ochii biruitoarea „viață nouă” pentru care a luptat. A fost ales de două ori deputat în Marea Adunare Națională, a fost distins cu înalte ordine și insigne de stat, fiind decorat în 1954 cu Ordinul Muncii cl. I.

Oameni de felul Păr. Gala Galaction sînt lauda și mîndria țării, podoaba și fala teologiei, preoției și Bisericii noastre ortodoxe.

Adînc impresionați de vestea morții lui noi foștii lui studenți îi aducem prinosul de recunoștință postumă, rugînd pe bunul Dumnezeu ca trupul lui să-l odihnească în pace la Mînăstirea Cernica, iar sufletul să i se așeze în lăcașurile fericirii veșnice.

Pr. Andrei Triteanu
Sîntana

ECOURI — NOTE — COMENTARII

Epocala realizare a științei sovietice:

Primul zbor al omului în cosmos.

La 12 aprilie 1961, ora 9,07, în Uniunea Sovietică a fost plasată pe orbită în jurul Pământului prima navă cosmică-satelit din lume, avînd un om la bord, nava „Vostok” („Răsăritul”).

Pilotul cosmonaut al navei cosmice satelit „Vostok” este aviatorul maior *Iuri Alexeevici Gagarin*, cetățean al Uniunii Sovietice, în vîrstă de 27 ani, originar din regiunea Smolensk (R.S.F.S.R.) dintr-o familie de colhoznici.

Lansarea rachetei cosmice cu mai multe trepte s-a desfășurat cu succes. După ce i s-a imprimat prima viteză cosmică și ea s-a desprins de ultima treaptă a rachetei purtătoare, nava-satelit a început zborul liber pe orbită în jurul Pământului. Greutatea navei cosmice-satelit cu pilotul cosmonaut a fost de 4725 kg., fără a lua în considerare greutatea ultimei trepte a rachetei purtătoare.

Cosmonautul Gagarin a suportat în mod satisfăcător perioada plasării pe orbită a navei-satelit „Vostok”.

La ora 10,25 (ora Moscovei), după zborul în jurul Pământului, în conformitate cu programul stabilit, a fost declanșat sistemul de frînare și propulsie, și nava cosmică-satelit „Vostok” cu pilotul cosmonaut a început să coboare de pe orbită în vederea aterizării.

După efectuarea cu succes a cercetărilor prevăzute și îndeplinirea programului de zbor, la 12 aprilie 1961 ora 10,55 (ora Moscovei), nava sovietică „Vostok” a aterizat cu bine într-o regiune stabilă din Uniunea Sovietică. Aviatorul cosmonaut, maiorul Gagarin a comunicat: „Rog să se raporteze partidului și guvernului, precum și lui Nikita Sergheevici Hrușciov personal că aterizarea a decurs normal, că mă simt bine, că nu am traumatisme și contuzii”.

În sfîrșit, visul de veacuri al omului s-a realizat!

Știrea celui dintîi zbor al omului în cosmos a stîrnit un val uriaș și nestăpînit de entuziasm și bu-

curie pretutindenea, pe toate meridianele globului terestru.

Opinia publică mondială, savanți de seamă consideră plasarea pe orbită de către Uniunea Sovietică a primului cosmonaut drept „cea mai mare realizare științifică din istoria omenirii“.

Această înfăptuire epocală care inaugurează era călătoriilor omului în spațiile interplanetare este rezultatul uriașelor realizări ale poporului sovietic, reprezintă o nouă confirmare a locului de frunte pe care-l ocupă știința și tehnica sovietică pe plan mondial, o strălucită afirmare a superiorității orînduirii socialiste.

Privirile întregii lumi se îndreaptă, pline de admirație și recunoștință, spre Uniunea Sovietică, copleșită de măreția realizărilor, salutînd noua victorie fără seamăn a științei sovietice și felicitînd pentru excepționala sa performanță, pentru remarcabila faptă de eroism pe cosmonautul sovietic Gagarin.

Cu prilejul înfăptuirii primului zbor al omului în cosmos, Comitetul Central al P.C.U.S., Prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S. și guvernul Uniunii Sovietice a lansat către popoarele și guvernele tuturor țărilor o înflăcărată chemare la pace, în care între altele se spune :

„... Pentru prima dată în istorie un om a efectuat un zbor în Cosmos... Zborul triumfal în jurul Pămîntului, al unui om sovietic la bordul navei cosmice constituie o încununare a victoriilor noastre în cucerirea spațiului cosmic... Nu punem realizările și descoperirile noastre în slujba războiului, ci în slujba păcii și securității popoarelor...“

În această zi solemnă ne adresăm din nou popoarelor și guvernelor tuturor țărilor chemîndu-le la pace.

Fie ca toți oamenii, indiferent de rasă și naționalitate, culoarea pielii, credință religioasă și apartenență socială, să depună toate eforturile pentru asigurarea unei păci trainice în întreaga lume. Să punem capăt cursei înarmărilor ! Să înfăptuim dezarmarea generală și totală sub un sever control internațional ! Aceasta va fi o contribuție hotărîtoare la cauza sacră a apărării păcii“.

Viața bisericească în cuprinsul MITROPOLIEI BANATULUI ARHIEPISCOPIA TIMIȘORII ȘI CARANSEBEȘULUI

LITURGHIE ARHIEREASCA

La praznicul Bunevestiri, *I.P.S. Mitropolit Vasile*, asistat de un sobor de preoți și diaconi, a pontificat Sf. Liturghie în Catedrala mitropolitană. În cadrul Sf. Liturghii, *I. P. S.* Sa a hirotosit întru protopresbiter pe următorii preoți: Ștefan Șora-Timișoara Viile Fabric, Toma Bujor, protopop al raionului Lugoj și Tiberiu Farca, protopop al raionului Sinnicolaul Mare.

În aceeași zi, *P. Sf. Episcop Dr. Nicolae Corneanu* al Aradului, a făcut o vizită *I.P.S. Mitropolit Vasile* la reședința mitropolitană.

PRAZNICUL INVIERII DOMNULUI ÎN CATEDRALA MITROPOLITANĂ DIN TIMIȘOARA

Praznicul Învierii Domnului a fost sărbătorit în Catedrala mitropolitană din Timișoara cu fastul tradițional. *I.P.S. Mitropolit Vasile*, asistat de un sobor de preoți și diaconi, a oficiat Slujba Sf. Învierii și apoi Sf. Liturghie în prima zi de Paști, cu care prilej a și predicat, reliefind semnificația praznicului. *I.P.S. Mitropolit Vasile* a pontificat de asemenea în Catedrala mitropolitană, Slujba Sf. Patimi din Joia Patimilor, precum și Slujba Punerii în mormânt și Slujba Prohodului din Vinerea Patimilor, rostind cu aceste prilejuri și substanțiale cuvântări.

LITURGHIE ARHIEREASCA LA CARANSEBEȘ

La duminica Tomii, *I.P.S. Mitropolit Vasile*, s-a deplasat la Caransebeș, pontificând în vechea Catedrală, Sf. Liturghie și rostind o înălțătoare predică.

CONFERINȚELE DE ORIENTARE — PRILEJURI DE MANIFESTARE A PATRIOTISMULUI CLERULUI BISERICII NOASTRE

La începutul lunii martie, au avut loc la sediile raioanelor, conferințele de orientare ale preoțimii, în care s-a dezbătut tema: „*Biserica creștină ortodoxă și colonialismul*”.

Aceste conferințe au fost prezidate de delegați chiriarhali. Astfel, conferința ținută la Caransebeș a fost prezidată de Prot. Ic. Stavr. Dr. Gh. Cotoșman, vicarul Arhiepiscopiei. Cele de la Lugoj, Făget, și Timișoara au fost prezidate de

consilierul Ic. Stavr. Dr. M. Bănescu. La Lipova, Bozovici și Orșova s-a deplasat consilierul adm. Ic. Stavr. Dr. V. Vlăduceanu, iar conferințele ce au avut loc la Reșița și Oravița, au fost prezidate de cons. adm. Ic. Stavr. Dr. I. Crețiu.

Cu acest prilej conferențiarilor după ce au scos în evidență propunerile istorice ale premierului sovietic N. S. Hrușciov la cea de a XV-a sesiune a Adunării Generale O.N.U., privitor la lichidarea deplină a regimului de administrare colonială sub toate formele sale, și au evidențiat cu citate scripturistice, că colonialismul este în flagrantă contradicție cu principiile doctrinei creștine, în concluzie au arătat că colonialismul este o piedică în calea asigurării păcii între popoare.

Considerind că existența colonialismului exploatator este incompatibilă cu spiritul creștin și umanitar, preoții care au luat parte la discuții, și-au luat angajamentul să sprijine lupta popoarelor pentru independență, în convingerea că nu poate fi pace, înfrățire și fericire într-o lume cu oameni înrobiți, exploatați și ținuți în întuneric.

Alături de milioanele de oameni din lumea întreagă, slujitorii altarelor noastre, în mișcarea adoptată cu unanimitate, au protestat cu indignare, împotriva asasinării patrioților congolezi, în frunte cu premierul Patrice Lumumba și au cerut pedepsirea aspră a asasinilor.

O parte a conferințelor a fost consacrată aniversării Prea Fericitului Patriarh Justinian, cu prilejul împlinirii a 60 de ani. Delegații chiriarhali în cuvinte simțite au elogiat personalitatea Întâistătorului Bisericii noastre. S-au adus apoi la cunoștință preoților înaltele aprecieri exprimate public de Prezidiul Marii Adunări Naționale și Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Române, cu prilejul celei de a 60-a aniversări a Prea Fericitului Patriarh Justinian, pentru acțiunea desfășurată de Întâistătorul, Ierarhii și clerul Bisericii Ortodoxe Române, în slujba păcii și înțelegerii între popoare.

Pentru realizarea mărețelor comandamente ale contemporaneității: apărarea păcii și dezarrmarea generală și totală, preoțimea și-a luat angajamentul de a contribui și în viitor cu tot elanul și puterea ei de convingere la popularizarea în rindurile de credincioși, a acestor idealuri sacre ale umanității, în vederea statornicirii în lume a unei păci trainice.

Conferințele de orientare ale preoțimii din luna martie, au fost totuși prilejuri de manifestare a patriotismului clerului Bisericii noastre.

Pătrunși de înalta conștiință cetățenească și de un profund devotament față de scumpa noastră Patrie și față de înalta ei Conducere, slujitorii altarelor noastre, urmînd pilda Întâistătorului Bisericii noastre, și-au exprimat hotărîrea de-a susține și în viitor, cu însuflețire, toate acțiunile menite să contribuie la înflorirea continuă a Patriei și la consolidarea păcii.

NOU PROFESOR LA SEMINARIUL TEOLOGIC DIN CARANSEBEȘ

Departamentul Cultelor, Direcțiunea Secretariat, prin Decizia nr. 1063/1961, a recunoscut pe data de 1. I. 1961, angajarea D-lui Sevcicu C. Traian-Petru, magistrul în Teologie, ca profesor stagiar, în postul de profesor la Seminarul Teologic din Caransebeș, în locul pâr. prot. A. Cilievici, pensionat.

INSPECȚII

În protopopiatul *Bozovici*, pâr. protopop *Țunea Gheorghe*, a inspectat în luna martie a. c., parohiile *Bănia* și *Girbovăț*. Cimitirul parohiei *Girbovăț*, a fost împrejmuit cu un gard nou, care s-a putut face prin strădaniile credincioșilor.

Protopopul *Caransebeșului*, pâr. *Dimitrie Grama*, în luna martie a. c., a inspectat parohiile *Ohaba-Bistra* și *Cireșa* cu filia *Zăvoiu* și *Rusca*.

FAPTE PILDUITOARE

Pentru a veni în ajutorul bisericii din parohia *Cireșa*, credincioșii au donat o seamă de obiecte cultice pentru înfrumusețarea sfântului locaș.

Credincioșii din parohia *Jupa*, pentru înfrumusețarea bisericii, au donat câteva obiecte și podoabe. Pe lângă acestea, credincioșii prin strădaniile lor, au construit un gard de zid cu grilaj de fier împrejurul bisericii.

În parohia *Coșava*, din protopopiatul *Făget*, prin contribuția credincioșilor, s-au făcut reparații generale la biserică.

EPISCOPIA ARADULUI

IN MIJLOCUL PREOȚIMII

Conferințele de orientare preoțească din luna martie 1961 au fost cel dintîiu prilej al Prea Sfințitului Episcop Nicolae de a se întîlni cu clerul Eparhiei noastre pe terenul pastoral. În zilele de 7, 9 și 10 martie Prea Sfinția Sa a prezidat conferințele preoțești din orașele Arad, Deva și Hunedoara. Prezența mare a preoțimii la aceste conferințe a fost o dovadă despre interesul ce l-a arătat față de problema dezbătută — „Biserica creștină ortodoxă și colonialismul“ precum și față de îndrumările noului nostru Chiriarh.

După epuizarea obiectelor de pe ordinea de zi, Prea Sfinția Sa Episcopul Eparhial s-a întreținut în discuții frățești cu clericii, fotografiindu-se împreună cu ei în Deva și luînd masa comună în Hunedoara.

Puținul timp liber a fost folosit de Prea Sfinția Sa la vizitarea locașurilor de cult, cimitirelor, etc. În Deva, însoțit de Protopopul raional, a vizitat pe Președintele Sfatului Popular Regional, unde s-a discutat asupra posibilităților de colaborare și mai eficace între preoție și organele de Stat locale.

Tot la Deva Prea Sfinția Sa, însoțit de Secretarul eparhial și Protopopul raional, a adus cinstirea cuvenită memoriei răposatului Președinte al Prezidiului Marii Adunări Naționale, Dr. Petru Groza, vizitînd casa-muzeu și pe fratele acestuia, Domnul Liviu Groza.

CONFERINȚE DE ORIENTARE

În cursul lunii martie la toate cele zece protopopiate din Eparhia Aradului au avut loc conferințele preoțești de orientare.

La protopopiatele Arad, Deva și Hunedoara acestea au fost prezidate de Prea Sfințitul Episcop Nicolae, iar la celelalte protopopiate de către delegații chiriarhali prot. Vitalie Pereteatcu, consilier eparhial și prot. Nicolae Vesa, inspector eparhial.

Tema conferinței: „Biserica Creștină Ortodoxă și colonialismul“ a fost prelucrată de către toți preoții. Referatele

cele mai încheiate și documentate au fost citite în plenul conferinței, constituind baza de discuții.

Din referatele și discuțiile la care au luat parte un mare număr de preoți, participanții au înțeles mai bine că sistemul colonial s-a născut din setea nepotolită și nedreaptă de înăvui-tire, adesea camuflată sub masca misiunii de încreștinare și civilizare a popoarelor înapoiate; că robia și jaful colonial sînt incompatibile cu învățătura creștină; că sistemul colonial s-a menținut prin teroare, dar că în curînd lupta nobilă a popoarelor înrobite va duce necondiționat la autodeterminarea țărilor lor și implicit la destrămarea definitivă a colonialismului de pretutindeni.

Participanții au primit cu bucurie textul telegrammei pe care Prea Fericitul Patriarh Justinian, în numele Sfîntului Sinod al Bisericii Ortodoxe Romîne, l-a trimis Organizației Națiunilor Unite și în care este expusă atitudinea pe care o adoptă adevărații creștini față de problemele vieții contemporane: de a sprijini „din toată inima strădaniile ce se depun pentru înlăturarea războaielor din viața omenirii, pentru crearea unei lumi fără arme și fără armate“, iar conducătorii statelor cari se declară a fi creștini să dovedească „prin fapte că creștinismul autentic nu poate avea nimic comun cu colonialismul înrobitor“.

În semn de solidaritate cu năzuințele de eliberare ale popoarelor asuprite, preoțimea a adoptat moțiuni și a trimis telegrame în care își exprimă caldă simpatie pentru cauza lor dreaptă, înfierînd totodată odioasele crime ale colonialismului muribund ca aceea a cărei victimă a fost Patrice Lumumba.

Cu deosebită bucurie a fost ascultată telegrama pe care Prezidiul Marii Adunări Naționale și Consiliul de Miniștri al Republicii Populare Romîne au adresat-o Prea Fericitului Patriarh Justinian cu prilejul celei de a 60-a aniversare și în care sînt exprimate public înalte aprecieri pentru acțiunea desfășurată de Întîistătorul, Ierarhii și clerul Bisericii Ortodoxe Romîne în slujba păcii și înțelegerii între popoare.

Preoțimea a ascultat cu aceeași bucurie și textul telegrammei de răspuns a Prea Fericitului Patriarh Justinian în care, în numele tuturor ierarhilor și întregului cler, asigură conducerea Țării că și de aci înainte va depune toate eforturile pentru continua înflorire a patriei, pentru fericirea vrednicului nostru popor și pentru biruința definitivă a păcii în lume.

O DESPĂRTIRE DUIOASA

Studentii și Corpul didactic de la Institutul Teologic Universitar din Sibiu au trăit clipe emoționante în seara zilei de 11 martie a. c. Profesorul de Teologie de ieri și Conducătorul de azi al Eparhiei Aradului, Ienopolei și Hălmagiului și-a luat rămas bun de la cei cu care a muncit mai bine de doi ani în jurul Catedralei.

Prea Sfinția Sa după câteva zile petrecute pe la conferințele preoțești de orientare și-a cotit drumul în spre reședință prin Sibiu cu turele ce se expun din depărtare privirii călătorului.

După vizita și cina la Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Nicolae, care s-a prelungit pînă spre ora rugăciunii de seara, Prea Sfinția Sa Episcopul Nicolae s-a dus să se mai închine odată, de data aceasta ca Arhiereu, în paraclis.

Profesorii și ucenicii lor L-au întâmpinat cu imnul îndătinat, iar P. C. Rector Dr. Sofron Vlad I-a adresat cuvînt cald și mișcător. E prima ocazie, a spus P. C. Sa, cînd în calitate ce o aveți luați contact cu Institutul unde ați diaconit și profesat. Ne bucurăm că V-ați întors fie și numai pentru câteva ore în mijlocul familiei duhovnicești de care V-ați rupt pentru rosturi mai înalte. Ne bucurăm că legăturile dintre Arad și Sibiu se continuă prin darul de cărți ce ni L-ați făcut zilele trecute studenților și Institutului. Ne bucurăm că numărul ierarhilor dați de Sibiu a mai crescut cu încă unul ce pînă ieri ne-a fost coleg afectuos.

După cuvîntarea de răspuns Prea Sfinția Sa a dat îndrumări părintești studenților în legătură cu viitoarea lor misiune. „Să ne ajutăm unii pe alții în aceste sarcini, a spus Prea Sfinția Sa. Dumnezeu să ne ajute să fim așa cum ne vreau credincioșii“, a încheiat Prea Sfinția Sa binecuvîntînd asistența.

Pe culoare, unde studenții nu se grăbeau să se ducă la odihnă, Prea Sfinția Sa a mai stat de vorbă cu foștii discipoli, îndemnîndu-i la învățătură și bună purtare.

În cancelaria profesorală, Prea Sfinția Sa a stat de vorbă îndelung cu foștii colegi de catedră, îmbrățișîndu-i pe toți la despărțire și promițîndu-și unii altora că nu se vor uita.

A doua zi, Prea Sfinția Sa, luîndu-și rămas bun de la Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop și Mitropolit Nicolae, s-a reîntors la Arad.

CONFERINȚA DE LUCRU CU PROTOPOPII

Luni 27 martie a avut loc la Centrul Eparhial conferința administrativă cu toți protopopii raionali și orășenești din Eparhie, prezidată de Prea Sfinția Sa Episcopul Eparhial.

Problemele dezbătute între orele 9 și 15 au fost cu privire la orientarea preoției în viața de toate zilele, salarizare, organizarea conferințelor de îndrumare, baza economică a parohiilor și Eparhiei, respectarea normelor financiare, predica, disciplina preoților, credincioșilor, precum și diverse chestiuni ridicate de participanți. După masa comuna de la Reședința Episcopescă, între orele 1—20,30 s-a lucrat la rearondarea parohiilor potrivit noilor cerințe care s-au creat în Eparhie. Deasemenea s-au comunicat și prelucrat dispoziții privind bunul mers al activității administrative a protopopilor.

În general, pe lângă lămurirea unei întregi serii de probleme administrativ-pastorale Prea Sfinția Sa Episcopul Nicolae, făcînd apel la conștiința protopopilor și prin ei preoților, a stăruit pentru imprimarea unui stil de muncă superior întregii activități pastoral-sociale a preoților, în așa fel ca ceea ce a fost bun pînă în prezent să devină și mai bun spre folosul obștii credincioșilor.

BISERICA DIN ARAD-CENTRU
DECRETATA BISERICA CATEDRALA

În anul 1857, vechea biserică Catedrală din Arad, a fost demolată. Prin aceasta Episcopia Aradului și parohia ortodoxă din orașul de reședință au fost puse în situația de a se îngriji de zidirea altei biserici Catedrale, care să răspundă trebuințelor locale și vredniciei Scaunului Episcopesc.

Conducerea Episcopiei și a parohiei de atunci au hotărît ca „noua biserică Catedrală să se zidească într-un stil mai elegant decît vechea Catedrală și într-o proporție mai mult răspunzătoare destinației sale“, căci „deobște se știe că Biserica Catedrală e de o categorie mai înaltă peste celelalte biserici ale Diecezei“ și „se cade... să fie mai strălucită decît alte biserici comunale, căci aci se concentrează toată autoritatea Diecezană și de aci se revarsă razele autorității peste toate celelalte biserici din Dieceză“.

Cum însă edificarea unei astfel de biserici nu putea fi suportată numai de credincioșii localnici de aci, căci „cheltuiala zidirii, după proiect, se sue la o sumă care întrece toată ave-

rea bisericii" precum zice un document al vremii, Episcopia rînduiește „o colectă generală în întreaga Eparhie de atunci, începînd cu luna decembrie 1856. Deasemenea fruntașii comunităților bisericești sînt îndrumați „ca din averea Bisericilor să dăruiască o parte pe seama Bisericii Catedrale“.

Astfel, din contribuția credincioșilor arădani și a credincioșilor din întreaga eparhie se zidește actuala biserică a parohiei Arad Centru, care slujește în acelaș timp și de Biserică Catedrală.

Mai tîrziu în 1920—21 Episcopia instituie o nouă colectă pentru renovarea și pictarea Catedralei din Arad. La Praznicul Nașterii Domnului din anul 1921 pictura este terminată, iar biserica înzestrată cu clopote noi, cele vechi fiind duse de armata austro-ungară. Toate acestea „fără ca Dieceza ori parohia să fi contribuit cu ceva“.

Lucrările de reparație din anul 1939 precum și cele de pictură din anii 1957—1959 sînt suportate deopotrivă de Consiliul Eparhial și de parohie.

Ținînd seama de toate acestea precum și „în scopul de a satisface cît mai bine cerințele duhovnicești ale credincioșilor din Arad“, Consiliul Eparhial, în înțelegere cu corporațiile parohiale din Arad Centru, a hotărît ca biserica parohială cu hramul Sf. Ioan Botezătorul din Arad să fie decretată de Biserică Catedrală.

PREZENȚE ARADANE ÎN ALTE EPARHII

În ultima vreme au luat avînt vizitele și legăturile frățești dintre Eparhia Aradului și celelalte eparhii. Printre primele manifestări de acest fel sînt participările Prea Sfințitului Episcop Nicolae la festivitățile aniversare de la Sfînta Mitropolie a Olteniei și Sfînta Patriarhie.

CRAIOVA. — La 18 februarie 1961 Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Firmilian al Olteniei, împlinind 60 de ani de viață, a fost prăznuit cu multă cuviință de către fii Săi duhovnicești.

Programul aniversării s-a desfășurat duminică 19 februarie în biserica „Sf. Maria“ Dudu și la Palatul mitropolitan din Craiova. Praznicul a fost onorat cu prezența P.P.S.S. Episcopi Iosif al Rîmnicului și Argeșului, Nicolae al Aradului, Ienopolei și Hălmagiului, Valerian al Oradiei și Băii Mari care au oficiat Sfînta Liturghie, precum și cu prezența Prea Sfințitului Episcop Teoctist Botoșeneanu, Vicar patriarhal,

reprezentînd pe Prea Fericirea Sa Patriarhul Justinian. Sfînta Mitropolie a Moldovei și Sucevei a fost reprezentată prin I.P.C. Vicar Constantin Nonea.

Personalitatea cea „cu bun chip” și lucrarea prodigioasă a Înalt Prea Sfințitului Arhiepiscop și Mitropolit Firmilian au fost înfățișate emoționant în grai cronicăresc de către Prea Sfinția Sa Episcopul sufragane Iosif al Rîmnicului și Argeșului.

Tot în cadrul acestei slujbe, Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Firmilian, în dorința de a face părtași și colaboratorii de bucuria acestui praznic, a distins un mare număr de preoți din întreaga Mitropolie dăruindu-le stavroforia.

La recepția de la Palatul mitropolitan, care a avut loc la orele 18, precum și cu prilejul toastărilor de la masa oficială, care a avut loc la orele 22,30, s-au rostit cuvîntări de profund creștinism și cald patriotism, care ne-au relevat pe vicăitorul credincios de odinioară de la minăstirea Ciolanul și Cozia, pe predicatorul și liturghisitorul cu suflet de artist de la Catedrala din București, pe fostul profesor iubitor al naturii și în sfîrșit pe Arhipăstorul organizator iscusit, vigilent, critic obiectiv, propovăduitor convins și înflăcărat, niciodată anacronic, loial colaborator cu organele de Stat, iubitor de aproapele fără rezerve, disciplinat și riguros cu sine — și dar iertător cu alții, încît cine L-a cunoscut nu-L mai uită și cine L-a auzit sau citit îl urmează cu plăcere.

Cuvîntarea Prea Sfințitului nostru Episcop Nicolae a fost întîmpinată, în această simfonie de cuvîntări, cu lungi și entuziaste aplauze din partea celor peste o sută de asistenți. Prea Sfinția Sa, „Beniaminul Sfîntului Sinod” cum îl numea cu multă dragoste de părinte Înalt Prea Sfințitul Sărbătorit de la Craiova, — a spus printre altele: Am venit la praznicul credincioșilor din Mitropolia Olteniei trimis de arădenii în amintirea cărora Înalt Prea Sfinția Voastră ați rămas neșters din ziua cînd ați binevoit a participa la instalarea noastră la Arad. Am venit însă și pentru a reinoda trainice legături mai vechi și mai noi dintre Biserica părților noastre de țară cu aceea a Olteniei. Ierarhii de dincoace de Munți sînt reprezentați în număr egal, la această aniversare, cu cei de dincolo de Munți, ca o dovadă că legăturile duhovnicești dintre credincioșii din Banat, Crișana și Oltenia sînt tot atît de vii ca și cele dintre credincioșii din Oltenia, Muntenia și Moldova.

Odată cu urările de lungă și spornică arhipăstorie, Prea

Sfinția Sa Episcopul Nicolae a oferit în dar Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Firmilian, în numele credincioșilor din Eparhia Aradului, icoana Cînei celei de taină, încrustată în sîdef.

În cuvîntarea de răspuns, Înalt Prea Sfinția Sa a spus că-L îmbrățișează pe Prea Sfințitul nostru Episcop ca pe o mlădiță aleasă a Banatului și consideră logodită Biserica Olteniei cu Biserica Aradului.

A doua zi Chiriarhul nostru a vizitat așezările mitropolitane, Școala de cîntăreți bisericești — Seminarul teologic din Mofteni, luînd cunoștință de toate realizările bisericești, editoriale și economice ale Înalt Prea Sfințitului Mitropolit Firmilian în cei 14 ani de arhipăstorire la Craiova.

Despărțirea de ospitalierul Ierarh craiovean și prețioșii Săi colaboratori a fost caldă și emoționantă.

BUCUREȘTI. — Eparhia noastră a fost prezentă și la o altă aniversare totuși de edificatoare în ziua de 22 februarie 1961, la București, cînd Întîistătătorul Bisericii Ortodoxe Romîne Prea Fericirea Sa Părintele Patriarh Justinian, de asemenea a împlinit vîrsta de 60 ani de viață.

Aici praznicul a avut caracterul sobru al Mareții și Sfințului Post. Slujba omagială s-a oficiat în Paraclisul patriarhal de către Prea Sfințitul Episcop Teoctist Botoșeneanul, Vicarul Sfintei Patriarhii. Au participat Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Justin al Moldovei și Sucevei, Firmilian al Olteniei, Prea Sfințiți Episcopi Iosif al Rîmnicului și Argeșului, Nicolae al Aradului, Ienopolei și Hălmașului, Valerian al Oradiei, Atanasie Dincă Episcop în retragere, protoiereii Arhiepiscopiei și întreg clerul și corpul didactic bisericesc din Capitală.

La recepția care a avut loc în Cabinetul patriarhal a participat și Domnul Profesor Dumitru Dogaru, Secretarul General al Departamentului Cultelor. În cadrul ei au fost oferite Conducătorului Bisericii noastre daruri. În numele Eparhiei Aradului, P. Sf. Episcop Nicolae și Dl. Dr. Aurel Botiș au oferit ilustrului sărbătorit o veche amforă din bronz chinezesc.

În după amiaza zilei de 22 februarie, la Institutul teologic universitar din București, în cadrul unui bogat program, a fost omagiată viața și opera Prea Fericitului nostru Patriarh, menționîndu-se în mod deosebit telegrama omagială trimisă Prea Fericirii Sale de către Prezidiul Marii Adunări Naționale și Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Romîne.

Și la București, Prea Sfinția Sa Episcopul Nicolae, în zilele dde 21—25 februarie, — în care răstimp a rezolvat o serie de probleme oficiale la Administrația Sfintei Patriarhii, Institutul Biblic și de Misiune, Departamentul Cultelor, — a făcut vizite și a întreținut consfătuiri cu Inalții conducători bisericești în scop de a lega Biserica Eparhiei Aradului cît mai mult de Biserica cu bogate tradiții ortodoxe de dincolo de Munți.

Eparhia noastră binecuvîntează și preamărește astfel de prilejuri care-i sporesc puterile spirituale, spre slava lui Dumnezeu și fericirea credincioșilor.

PREZENTĂRI BIBLIOGRAFICE

Calendarul bisericesc ortodox

pe anul 1961 al Patriarhiei Ortodoxe din U. R. S. S

În editura Patriarhiei Bisericii Ortodoxe Ruse a apărut, la Moscova, Calendarul creștin ortodox pe anul 1961, care reglementează slujba Bisericii Ortodoxe Ruse pe întregul an cu indicațiile necesare. Este un îndrumător tipiconal.

Pentru fiecare lună, Calendarul prevede ordinea slujbelor bisericești. Pentru fiecare sărbătoare se dau îndrumări, ca slujitorul bisericesc să știe exact cum să săvârșește slujba religioasă.

Calendarul este ilustrat cu reproduceri ale picturilor din Soborul (Catedrala) din Kiev. Alături de multe alte monumente religioase, soborul din Kiev excelează atât prin arhitectura sa solemnă și grațioasă în stil arhitectonic național rusesc, cât și prin picturile celebre create de V. Vasnețov. Creațiunea artistică a lui Vasnețov are două aspecte — unul realist și celalalt religios. — Născut într-o familie săracă de preot de sat, Vasnețov și-a păstrat legătura cu poporul de jos, ale cărui suferințe și umilinți le-a cunoscut din experiența proprie. Năzuind să studieze pictura în Academia de Arte din Petersburg și neavînd banii necesari pentru călătoria cu trenul — tatăl său opunîndu-se rivnei artistice a fiului său — dînsul a obținut prin scoaterea la loterie a 2 tablouri ale sale, posibilitatea de a ajunge în orașul dorit, înscriindu-se în „Societatea pentru promovarea artelor“. Ca și mulți alți oameni de talent din epoca țaristă, Vasnețov s-a luptat cu crunta sărăcie pentru a putea să-și cîștige mijloacele de trai, cu desene și gravuri, ilustrînd abecedare și broșuri pentru popor. A izbutit (în 1868) să se înscrie în Academia de arte, unde s-a împrietenit cu I. E. Repin, un alt pictor glorios al realismului rusesc, adoptînd principiile progresiste în artă. În această perioadă de muncă încordată, Vasnețov a creat tabloul „Cerșetorii-cîntăreți“, apoi „Din bordei în bordei“, înfățișînd o scenă din viața sărăcimii din capitala țaristă. După o călătorie în Franța, Vasnețov se dedică temelor din istoria poporului rus, creînd multe tablouri, cum este „Lupta lui Igor Sveatoslavici cu Polovții“, apoi celebra „Alionușca“ neîntrecută prin suflul poetic, eroina poveștilor populare rușești. Vasnețov a dat prin creațiunea sa o nouă interpretare a lui Ivan cel Groaznic, țarul pe care-l prezintă ca pe un domnitor cu măreția intelectuală, cu puterea caracterului său și a voinței sale neînduplecate și nu ca despot, cum era reprezentat pînă la Vasnețov.

Vasnețov a excelat și în pictura bisericească. El a pictat Catedrala din Kiev, care rămîne o culme a geniului creator rusesc. Această Catedrală este atracția vizitatorilor străini, dar

este — prin pictura sa — și o școală de studiu pentru mulți pictori din Rusia Sovietică și din străinătate.

În Calendar sînt reproduse numeroase chipuri de sfinți, care figurează pe catapeteasmă, văzuți și în întregul interior al Catedralei. Aici se îmbină frumusețea simetriei arhitectonice cu răsfrîngerea aeriană a chipurilor pictate cu neîntrecută artă umană. Vasnețov nu reprezintă pe sfinți istoviți de asceză și de autochinuire, — ci el le atribuie caracteristice omenești, idealizate în măsura în care sufletul se înalță spre ceea ce este ideal în rivna creștinului spre perfecționare. Cea mai impresionantă imagine pictată este a Maicii Domnului cu pruncul în brațe, pe bolta deasupra altarului, văzută încă din clipa cînd credinciosul intră în biserică. Această pictură este universal renumită prin elementul omenesc, care stă la izvorul inspirației artistice a creatorului ei. Pe bolta Catedralei se vede pictura „Dumnezeu-Cuvîntul”, în stil realist, reprezentat în forma unui tînar de o frumusețe blindă și frățească. Privind aceste două realizări ale lui Vasnețov, se poate vorbi de realismul creștin al pictorului, care dă imaginilor contemplate trăsături fizice și psihice profund umane. „Epitaful” lui Iisus Hristos înfățișează suferința sîntelor mironosițe la căpătiul Fiului mort, exprimată realist, adică exact în felul în care mamele îndurerate își deplîng morții jubiți — în viața noastră de toate zilele.

Este foarte instructivă partea finală a Calendarului, în care ni se dau traducerea laică a numelor — pe care le au sfinții — dar care sînt folosite, ca nume obișnuite de cei mai mulți credincioși. Într-adevăr, cîți poartă — de pildă — numele Gheorghe, fără să știe, că acest nume este de origine greacă și înseamnă agricultor, sau Atanasie — nemuritor.

Traducem și noi în limba romînă, nume de proveniență filologică latină sau greacă sau chiar de origine ebraică. Astfel: Avacum — dragostea lui Dumnezeu — ebr., Axentie — crescut, grec., Avram — tată al celor mulți, ebr., Agapie — iubit, grec., Adam — om roșu, pămînt, ebr., Alexandru — apărător al oamenilor, grec., Ambrozie — divin, grec., Alexie — ajutător, Amos — fortăreață, ebr., Anastasie — înviere, grec., Anatolie — răsăritean, grec., Andrei — viril, grec., Anichita — neînvins, grec., Antipa — virtos, grec., Anton — preocupat, grec., Arcadie — păstor, Arsenie — voinic, grec., Bogdan — dat de Dumnezeu, slav, Valentin — puternic, lat., Valerie — treaz, lat., Vasilie — împărat, grec., Benedict — binecuvîntat, lat., Veniamin — fiul mai mic, ebr., Vichentie — învingător, lat., Victor — biruitor, lat., Visarion — silvic, grec., Vladimir — stăpînitor al lumii, slav, Gavril — om al lui Dumnezeu, ebr., Grigorie — viguros, grec., David — iubit, ebr., Daniil — judecător al Domnului, ebr., Dionisie — inspirat de Dumnezeu, Eugeniu — nobil, grec., Evdochim — slăvit, grec., Eusebiu — cucernic, grec., Efrem — rodnic, ebr., Zaharie — amintirea Domnului, ebr., Zina — divină, grec., Zenobie — trăind întru Domnul, grec., Iacob — bîlbiit, ebr., Ieronim —

cu nume sfânt, grec., Ilarie — clar, grec., Ilie — cetatea Domnului, Inocenție — inocent, lat., Ioan — harul Domnului, ebr., Iov — persecutat, ebr., Iosif — înmulțit, ebr., Irineu — pașnic, grec., Isac — ris, ebr., Isaia — mîntuirea Domnului, ebr., Iuda — slăvit, ebr., Ciril — soare, pers., Constantin — virtos, Corneliu — tare, lat., Lazar — ajutor al Domnului, ebr., Leonid — asemănător leului, grec., Longin — lung, lat., Lucian — luminos, lat., Macarie — fericit, grec., Matei — dar divin, grec., Mihail — asemănător lui Dumnezeu, ebr., Moise — luat din apă, egipt., Nichita — învingător, grec., Nichifor — victorios, Nicodim — popor biruitor, grec., Nicolae — popor biruitor, grec., Onisifor — folositor, grec., Pavel — mic, lat., Pamfil — iubit de toți, grec., Pantelimon — atotmilostiv, grec., Partenie — feciorelnic, grec., Petre — piatră, grec., Sebastian — onorat, grec., Serafim — înflăcărat, ebr., Simeon — auzit de Dumnezeu, ebr., Temistocle — slăvit pentru dreptate, grec., Teodor — dar al Domnului, Teofil — prieten al Domnului, grec., Filaret — iubitor al virtuții, grec., Filimon — iubit, grec., Florentin — înfloritor, lat., Toma — gemene, ebr., Haralambie — strălucind de bucurie, grec., etc.

În casa credinciosului creștin ortodox, acest Calendar este un just îndrumător, determinînd întotdeauna o ținută loială față de așezămintele noastre sociale și fidelitate față de cei ce conduc poporul nostru spre o viață înaltă, bogată și curată.

Gh. Ivanov

ISTORIA ROMÂNIEI

vol. I

Editura Academiei R. P. R. (1960)

ISTORIA ROMÂNIEI, vasta lucrare a istoricilor din țara noastră, apărută la începutul acestui an, înfățișează dezvoltarea societății omenești pe pământul românesc, începînd de acum aproape 600.000 de ani. Înfațișînd toate realizările pe tărîmul științei istorice, volumul I de care ne ocupăm, cuprinde patru părți, corespunzînd fiecare unui stadiu de dezvoltare social-economică: 1. epoca comunei primitive; 2. epoca de formare a statului dac; 3. epoca sclavagistă clasică și 4. epoca de trecere la feudalism. Lucrarea, care cuprinde cinci volume, este realizată ca o sarcină trasată de Congresul al II-lea a P.M.R., fiind atît de necesară și care era așteptată de multă vreme.

Colectivul istoricilor, în frunte cu academicianul P. Constantinescu-Iași, coordonînd materialul istoriografic, a creat premisele elaborării unei opere de o înaltă valoare științifică. La întocmirea *Istoriei României*, s-au folosit toate realizările istoriografiei marxiste din R.P.R. și a fost utilizat în mod critic tot ceea ce a avut vechea istoriografie. S-a ținut seama de cele mai noi cuceriri ale științei istorice din Uniunea Sovietică și din toate țările de democrație populară, fiind consultate, în același timp, și lucrările vechi și noi ale istoricilor din celelalte țări.

*

* *

Materialul volumului I, care începe de la apariția omului pe pământul României, pînă în secolul al X-lea din era noastră, reprezintă istoria epocii străvechi, a societății comunei primitive și istoria veche, a epocii sclavagiste. Bazați pe o informație sigură a izvoarelor, folosindu-se îndeosebi de bogatele rezultate ale cercetărilor și săpăturilor arheologice, mai ales cele din ultimii zece ani, materialul literar, epigrafic, numismatic, etc., autorii au prezentat în această lucrare o sinteză generală asupra istoriei străvechi și vechi a țării românești, care, așa cum ni se înfățișează, este într-adevăr o lucrare de istorie, care conține întreaga bogăție a faptelor și realizărilor oamenilor care au viețuit în timpul sutelor de mii de ani pe acest pămînt.

Începînd cu apariția societății omenești și începuturile organizării gentilice matriarhale, cu epoca veche și mijlocie a pietrei (paleoliticul și mezoliticul), a cărei viață economică s-a întemeiat pe vîntătoare, cules și pescuit, urmînd cultivarea primitivă a plantelor și la creșterea vitelor, urmează apoi: perioada de înflorire a organizării gentilice matriarhale, epoca

nouă a pietrei (neoliticul); începuturile societății gentile patriarhale și ale destrămării orînduirii comune primitive, epoca bronzului; Etapa mijlocie a destrămării orînduirii comune primitive, prima epocă a fierului; Stabilirea pe teritoriul Dobrogei a primelor orașe-sate de tip sclavagist; Coloniile grecești; Etapa tîrzie a destrămării comune primitive; Începuturile îndepărtate ale sclavagismului; Comunitățile geto-dace; Istoria și cultura lor materială; Epoca a doua a fierului.

În perioada pietrei-neolitice, dezvoltarea cea mai de seamă din punct de vedere al relațiilor sociale, se remarcă prin predominarea gîntei matriarhale, care ne este cunoscută prin așezările Ariușd, Cernavoda, Cucuteni, Boian, Hamangia, Turdaș, etc., viața istorică a acestor așezări fiind de peste 2000 de ani. În mileniul II î. e. n., — epoca bronzului — ia o mare dezvoltare metalurgia bronzului, cînd apare și se consolidează gînta patriarhală. În această perioadă au loc serioase transformări interne, datorită elementelor locale, dar și prin acțiunea unor triburi venite din afara teritoriului carpato-danubian. În urma acestor fenomene petrecute în viața economică, se produc mari schimbări în viața societății omenești de pe teritoriul țării noastre. Se dezvoltă mai multe grupuri tribale, în sînul cărora se nasc, pentru prima dată, deosebiri economice sociale, care ajută la dezvoltarea altor relații de producție, adică democrația militară. Apar în număr mare armele, unele de o însemnată valoare artistică, ceea ce dovedește existența unei aristocrații tribale, care are un însemnat rol în dezvoltarea de mai tîrziu a societății. Metalurgia bronzului deși viețuiește pînă în primele veacuri ale mileniului I î. e. n., încetul cu încetul dispare și apare metalurgia fierului, care se răspîndește în diferite feluri peste întreg cuprinsul țării.

Din epoca bronzului trebuie să scoatem în evidență Cultura Periam-Pecica. Numită așa după descoperirile făcute în cele două așezări, cultura Periam-Pecica este răspîndită în Banat între bazinul inferior al Mureșului, Tisa și Dunăre. Ea se dezvoltă paralel cu culturile de la începuturile epocii bronzului din bazinele Tisei mijlocii și al Dunării mijlocii. Această cultură ar fi pătruns în Banat într-o fază imediat următoare, cu care începe locuirea din așezările de la Periam și Pecica. Luată în ansamblu, cultura din complexul Töszege-Periam, reprezintă una din cele mai vechi culturi ale epocii bronzului din sud-estul Europei centrale. În aceste așezări s-au găsit unelte de piatră, de os, alături de cele de bronz. Aci se turnau pumnale și mai ales topoare. Iar micul tezaur de podoabe de aur de la Rovine-Pecica, aparține unei faze mai tîrzii din evoluția culturii Periam-Pecica, apoi perlele de faianță și chihlimbarul care au fost găsite pe suprafața acestor așezări. În această epocă, în a doua parte, democrația militară ajunge la un stadiu înaintat al organizării sale, urmînd războaiele de jaf și îmbogățire. În a doua jumătate a secolului al VI-lea

i. e. n., se observă o diferențiere social-economică, care contribuie la formarea unei aristocriții tribale, care este pornită spre lupte, cîștiguri și lux, ceea ce duce la serioase contradicții în rîndul populației. Și în urma acestor transformări și deosebiri economice și sociale, se creiază condițiile întemeterii primelor colonii sclavagiste grecești pe țărmul Mării Negre. Astfel iau naștere Callatis, Histria, Tomis, care au un rol deosebit de însemnat în privința producției de mărfuri din sud în mediul autohton, care a crescut alături de capacitatea economică și militară a aristocrației tribale. Odată cu influența coloniilor grecești se produce și o puternică influență a sciților, care se așează definitiv în părțile nord-pontice. În această perioadă se întîmplă și desăvîrșirea elementelor care fac să apară cultura geto-dacă, de care se leagă numele lui Burebista. Puterea militară a lui Burebista se întinde peste o mare parte a teritoriilor unde populația trăiește sub regimul democrației militare, și care dă naștere unei organizații social-politice, cu caracter de stat de mari proporții ce se întinde între Carpații Păduroși și țărmurile Mării Negre. Expansiunea această pornește din munții Orăștiei unde se află puternica așezare dacică și care în ultimele două secole ale epocii fierului, ia un avînt puternic alît în domeniul politic cît și economic și social. În aceste părți și iau țăință primele elemente ale unui stat sclavagist începător. Consolidată economic, politic și social, în timpul lui Decebal, această provincie, poate să reziste în mod eroic în fața atacurilor romane.

Perioada Burebista-Decebal (sec. I î. e. n.—106 e. n.) este cuprinsă în partea a doua a volumului. Aci e vorba de Dacia și poporul geto-dac, popor, bine organizat economic și politic, care dă viața unui stat începător.

Un capitol de seamă din această epocă, alături de istoria politică a geto-dacilor, în sec. I î. e. n., și II e. n., și de cultura dacică din același timp, îl constituie dezvoltarea vieții materiale. Astfel, datorită generalizării și răspîndirii fierului, în agricultură se răspîndește acuma brăzdarul de fier de tip elenistic, celtic sau roman, ca și cel specific „dacic”. Apoi, apar coasele, secerile, sapele și tirnăcoapele de fier, alături de rîșnița formată din două piese, care constituie inventarul tipic al așezărilor geto-dacice de pretutindeni. Unelte pentru prelucrarea lemnului, securi masive, dălți, tesle, ferestrele, rînde, cușitoaie, sfredel, compasuri, etc., precum și pentru prelucrarea fierului, ciocane, clește, nicovale, tăietoare, etc., sînt folosite pe scară mare.

Dintre cereale, grîul și meiul ocupă locul întii, precum și cînepa și inul sînt demult întrebuintate la geto-daci.

În regiunile muntoase, bogate în minereuri, se înfiripează centre metalurgice, cum sînt în Ardeal, la Hunedoara și Cugir. La fel și olăritul ia o mare dezvoltare, așezările geto-dacice cuprinzînd o enormă cantitate de vase de tot felul. O deosebită înflorire ia arta argintarilor, reprezentată prin numeroa-

sele cupe, brăţări, coliere, lanţuri, inele, în cea mai mare parte din argint, dar şi din bronz.

Descoperirile arheologice dezvăluie un progres şi în tehnica construcţiilor, fiind scoase la iveală locuinţe mari cu multe încăperi, făcute din lemn, având şi frumoase podoaabe sculptate, cu uşi groase de stejar, ferecate cu finte artistice lucrate. Apoi locuinţa de lemn cu lipitură frumos săfuită, chiar colorată, de lut, locuinţe-turnuri din piatră şi cărămidă slab arsă, cu acoperiş de paie, stuf sau şindrilă, dar şi din ţiglă de tip grecesc. La fel sînt construcţiile militare executate într-o tehnică superioară, cum sînt cetăţile dacice din munţii Orăştiei şi atîtea altele.

Tot complexul aşezărilor dacice din munţii Orăştiei, cetăţile şi fortificaţiile grupate în jurul centrului de la Grădiştea Muncelului, construcţiile de tot felul, executate din piatră şi calcar, tehnica superioară constatată la cetăţi, locuinţe, cisterne, etc., sînt expresia materială a nivelului înalt la care ajunsese în sec. I, î. e. n., societatea dacică. Toate acestea indică baza materială pe care s-a ridicat suprastructura politică şi religioasă a acestei societăţi.

În partea a treia, este reprezentată Epoca sclavagistă romană (sec. I—III e. n.). Cucerirea Daciei de către romani, încheiată la 106 e. n., deschide o epocă nouă în istoria societăţii omenestii de pe teritoriul ţării noastre. După înfrîngerea dacilor, romanii se aşează pe aproape întreaga suprafaţă a teritoriilor locuite de daci. Statul dac este desfiinţat, şi întreg ţinutul este alipit imperiului, organizîndu-se provincia romană. Prin cucerirea Daciei de către romani, dezvoltarea măreaţă a culturii daco-gotice, care în ultimele două secole luase un mare avînt, societatea daco-gotică atîngînd stadiul sclavagismului începător, este deodată întrerupt. Romanii introduc în Dacia sclavagismul dezvoltat, cu toate formele de organizare economică şi socială. Cultura romană se impune pe tot cuprinsul provinciei. Timp de 165 de ani cît durează stăpînirea romană în Dacia (106—271), istoria provinciei întemeiată de Traian la nordul Dunării se desfăşoară în cadrul imperiului roman. Hotarele Daciei romane nu sînt cunoscute din izvoarele antice, dar se arată că ele, în mare, cuprindeau Banatul, cea mai mare parte din Transilvania şi Oltenia de astăzi, unde stăpînirea romană a lăsat peste tot urme numeroase.

Dacia constituită de Traian a format de la început o singură unitate administrativă, neîmpărţită. Fiind situată la graniţele imperiului, Dacia făcea parte din categoria provinciilor imperiale, a căror conducere şi administrare revenea împăratului. În fruntea provinciei se afla un trimis al împăratului, legatus Augusti pro praetore, cu atribuţii militare, administrative şi juridice pe care le exercită în numele împăratului. El este ales numai din membrii ordinului senatoriar. Primul guvernator al Daciei a fost Decimus Terentius Scaurianus.

Așezările întemeiate în Dacia, după caracterul și statutul lor de organizare, erau împărțite în orașe, sate și așezări întemeiate în jurul castrelor, numite canabe. Primul oraș întemeiat în Dacia după cucerirea romană a fost Sarmisegetuza, fundație a împăratului Traian. El e situat la capătul de vest al cimpiei Hașegului, pe locul satului Grădiște. Întemeierea a avut loc în primii ani după cucerire, pe timpul primului legat consular al provinciei, între anii 106—110. Numele orașului a fost la început Colonia Dacica, adăugându-se mai târziu și acela de Sarmisegetuza, numele vechii reședințe a regelui Decebal. Îndată după înființarea acestei așezări, s-au ridicat temple, un amfiteatru, case și alte clădiri publice sau private, și în afara zidurilor, unde se găseau și cimitirile. Numărul locuitorilor era de 15—20.000. Alte orașe întemeiate în Dacia, au fost Napoca (Cluj) și Drobeta (Turnu Severin), apoi Apulum (Alba Iulia), unde în epoca lui Traian, a fost sediul regiunii XIII Gemina, Romula (Reșca), în cimpia Romanților, Dierna, situată pe locul Orșovei de astăzi, mai la nord de Orșova s-a întemeiat Tibiscum (Jupa) lângă Caransebeș, Ampelum (Zlatna), Patavissa (Turda), Porolissum (Zalău), etc. Orașele, în forma lor de organizare și din punct de vedere urbanistic și al felului de viață stăteau cu cinste alături de cele mai înfloritoare orașe din restul imperiului. Ele se aprovizionează cu apă prin apeducte, iar casele și palatele sînt bine amenajate, dispunînd de băi, încălzire cu aer cald (hypocaustum) fiind împodobite cu picturi paretale, mozaicuri și lucrări de artă.

În privința organizării militare, datorită poziției sale geografice, Dacia fiind cap de pod peste Dunăre și citadelă înaintată dincolo de marele fluviu, imperiul a avut o continuă grijă pentru organizarea unei cit mai puternice armate și o puternică apărare. Armata avea misiunea de a ține în frîn populația provinciei, pentru a se asigura liniștea teritoriilor romane din sudul Dunării. Puternic fortificată, Dacia a putut constitui un bastion sau propugnaculum aproape inexpugnabil pentru acele vremuri. Armata romană a jucat un rol însemnat în viața provinciei, ea fiind alcătuită din legiuni și trupe auxiliare, precum și unele formațiuni neregulate sau temporare.

Populația Daciei se compunea din coloniști și autohtoni. După terminarea războaielor dacice și organizarea provinciei, pe lângă personalul din aparatul administrativ, fiscal sau economic și de trupele lăsate pentru apărarea teritoriului cucerit, împăratul Traian a adus în Dacia cetățeni romani și locuitori din întregul imperiu, cărora le-a dat pământ sau i-a folosit ca organizatori, tehnicieni sau lucrători specializați în exploatarea minelor de aur și a celorlalte bogății. Oricît de împestrîțată era populația Daciei, ea era în întregime purtătoare a culturii materiale și spirituale romane. Pe toți îi unește limba comună pe care o vorbesc, anume limba latină, și felul

de viață romană. Romanitatea în Dacia s-a impus cu vigoare. Ea a fost mai puternică și mai vie în teritoriile urbane din Banat, partea de vest al Transilvaniei și Oltenia. Orașele, ca și trupele, au jucat un rol de seamă în romanizarea Daciei.

Viața economică în timpul stăpînirii în Dacia s-a dezvoltat în condițiile sistemului sclavagist tîrziu. S-a organizat o largă exploatare a bogățiilor solului și subsolului, prin băștinași, prin coloniști și sclavi.

Progresul tehnicii agricole, producția de cereale, creșterea vitelor și pomicultura, cultura vișei de vie, etc., au fost practicate în Dacia ocupată pe scară mare. Dacia, de la început devine un grînar al imperiului pentru alimentarea trupelor din provinciile răsăritene, ba chiar ar fi fost trimise cereale chiar și pînă la Roma. Regiunile de cîmpie ale Banatului și Olteniei furnizau cele mai multe cereale statului.

La fel și mineritul a fost practicat alături de agricultură, cu aceeași grijă și interes. Minele de aur din Dacia formau una din bogățiile de seamă ale provinciei. Cele mai importante districte aurifere sînt în Munții Apuseni și ai Banatului, care produceau mari cantități de aur. Regiunea cea mai bogată, cu multe centre de exploatare era la Brad, Băița, Abrud, Zlatna, Roșia Montană, Baia de Arieș, Săcărîmb, etc., în Ardeal și Sasca Montană și Moldova în Banat. Pe lîngă minele de aur, mai erau minele de argint, aramă, plumb și fier, apoi saline, cariere de piatră, etc. Pe lîngă toate aceste bogății care au avut un rol de seamă în dezvoltarea economiei Daciei, au mai avut o mare contribuție și drumurile de uscat și de apă, producția mărfurilor, negustorii, etc.

După cucerirea Daciei, cultura romană se răspîndește intens peste întreg cuprinsul provinciei. Limba latină și scrierea pătrund în lumea satelor, dar folosirea lor este mai frecventă la orașe și în caste.

Dezvoltarea religiilor din Dacia romană, constituie unul din cele mai interesante capitole ale vieții spirituale. Varietatea divinităților adorate în Dacia oferă un adevărat mozaic. Monumentele sculpturale și textele epigrafice din Dacia legate de cultul numeroaselor divinități arată că adorarea lor se făcea de către stăpînii de sclavi și de către diferitele elemente legate de aceștia. Zeii panteonului italo-roman găsesc aderenți și loc de adorație în rîndurile soldaților, ale funcționarilor, la marii proprietari, etc. În istoria religioasă a Daciei ocupă un însemnat rol sincretismul. Mulțimea divinităților aduse din diferite provincii și asemănarea lor ca specific teologic și aspect iconografic, a adus la contopirea zeilor apropiați din acest punct de vedere.

Alături de religie și arta ia o dezvoltare superioară. Astfel iau un avînt deosebit lucrările în domeniul arhitecturii și artelor. Se folosește mortarul de var, cărămizi arse, cioplirea blocurilor arhitecturale, săparea sculpturilor de piatră, pictura, mozaicul și altele.

In această parte a volumului, într-un spațiu larg este prezentat capitolul II, care cuprinde stăpînirea romană în Dobrogea, Muntenia și Moldova. In mod amplu este descrisă Dobrogea în timpul stăpînirii romane, sub toate aspectele. Se arată dezvoltarea economică a Dobrogei în sec. I—III e. n., apoi cultura greco-romană în Dobrogea, etc. Aici, în Dobrogea, în epoca romană s-au ridicat numeroase edificii monumentale, care azi, prin cercetările și săpăturile făcute, au dat la iveală atîtea opere de artă în arhitectură, construcții, arte plastice, etc. Sînt demne de remarcat Monumentul de la Adamclisi, ridicat, așa după cum indică o inscripție, de către Traian, în anul 109 e. n., masivele construcții de la Histria, Tomis, Callatis, etc.

In ultima parte a volumului, în cadrul Perioadei de trecere la feudalism (sec. IV—X e. n.), se cuprinde cel mai important capitol: Formarea limbii și a poporului român.

Arătînd caracterele generale ale acestei perioade, cînd, după eliberarea Daciei de sub stăpînirea romană, societatea omenească de pe teritoriul patriei noastre pășește într-o nouă perioadă de dezvoltare istorică, aceea de trecere la feudalism, perioadă care ține de la sfîrșitul secolului al III-lea pînă în secolul al X-lea e. n., autorii prezintă în mod științific toate evenimentele petrecute în acest interval de timp. Astfel, în capitolele: Stăpînirea romano-bizantină la sud de Dunăre; Dacia în perioada de trecere la feudalism; Populația autohtonă din Dacia; Migrația popoarelor; Slavii; Bulgarii; Stăpînirea primului stat bulgar asupra teritoriilor din stînga Dunării și Apariția triburilor maghiare, sînt redată în mod amănunțit, pe baza celor mai noi descoperiri arheologice și a altor documente, toate etapele de viață din punct de vedere social, economic, politic, cultural, etc. ale populației care a viețuit în acest lung interval pe pămîntul Romîniei.

In acest capitol, așa după cum mărturisesc însăși autorii acad. C. Daicoviciu, acad. Em. Petrovici și Gh. Ștefan, după ce am cunoscut istoria societății omenești pe teritoriul Romîniei, din timpurile cele mai vechi pînă în preajma nașterii feudalismului (sec. X e. n.), în acest capitol, ei caută să lămurească cea mai fundamentală problemă a istoriei poporului român: formarea limbii și a poporului român.

Contribuțiile aduse pentru lămurirea acestei probleme de știința istoriei, mai ales, de arheologie și lingvistică, în special, autorii au ajuns la concluziile privitoare la epoca, locul și felul în care s-a desfășurat și s-a încheiat procesul de formare a poporului român și a limbii românești.

Astfel, se precizează că, poporul român s-a format dintr-un proces de lungă durată care a devenit posibil, odată cu colonizarea și romanizarea Moesiiei și a Daciei. La temelia acestei etnogeneze stau cele două elemente componente: populația de limbă traco-daco-moesică, autohtonă și elementul romanic, reprezentat prin coloniștii Romei care s-au așezat în spațiul

daco-moesic, în cursul veacurilor de stăpînire romană, și prin influența romanizatoare a acestei stăpîniri.

Limba romînă este creația poporului romîn. El a făurit-o din latina populară adoptată de strămoșii săi daco-geți de la coloniștii romani cu care s-au amestecat, adăugîndu-i elemente din idiomul daco-getic, vorbit înainte de romanizare, și împrumutînd numeroase elemente din graiul slavilor, care s-au așezat în Dacia și în Moesia. Limba romînă, este latina transmisă din tată în fiu, din antichitate pînă în zilele noastre, modificată treptat de generațiile succesive. Limba romînă trebuie considerată o creație nouă, în același timp, la care a contribuit un lung șirag de generații de agricultori și de păstori, iar mai tîrziu, după apariția orașelor romînești, de meseriași, negustori, muncitori industriali și cîrturari.

În concluziile puse de autorii acestui volum, se arată precis, în baza cercetărilor arheologice și lingvistice, în special cele efectuate în ultimii ani, condițiile, locul și cînd s-a format limba și poporul romîn, lămurind astfel o problemă, care era prezentată pînă acum, în fel și fel de ipoteze.

Pentru susținerea tezei privitoare la formarea limbii și a poporului romîn, autorii volumului I al „Istoriei Romîniei”, spun: Rezultatele cercetărilor, atît în ce privește continuitatea de viață a populației băstinașe daco-romane pe meleagurile Daciei, cit și în privința dezvoltării sale continue în împrejurările migrației popoarelor și așezări slavilor, precum și în condițiile unor legături permanente între romanitatea dacică și romanitatea dunăreană duc în mod necesar la următoarea concluzie: poporul romîn și limba romînească, rezultat al romanizării elementului autohton daco-moesic, al asimilării treptate a slavilor și a altor populații așezate pe teritoriul Romîniei de azi, s-au format în ultimele secole ale mileniului I e. n., în spațiul de la nordul Dunării de jos, avînd ca teritoriu-nucleu ținuturile de deal și de munte ale Daciei.

Colectivul de redacție: acad. C. Daicoviciu, acad. E. Condurachi, I. Nistor membru corespondent al Academiei R.P.R., Gh. Ștefan, membru corespondent al Academiei R.P.R. și M. D. Matei, prin munca depusă, a înfăptuit o operă științifică și educativă de mare însemnătate, în care se dezbate, pe baza documentelor, dezvoltarea societății umane, scoțînd la lumină capacitatea creatoare și de luptă a poporului romîn. Comitetul general de redacție și autorii volumului acestuia și a celor care vor urma, scriînd o istorie bazată pe cele mai minunțioase și noi cercetări, au săvîrșit o lucrare de care s-a simțit de mult nevoie și care satisface toate așteptările, fiind o prezentare a tuturor înfăptuirilor poporului romîn în acest timp atît de îndelungat, creațiile lui materiale, culturale și artistice.

Lucrarea de față întrunește toate calitățile, fiind o carte ce se adresează masei largi de cititori, avînd totodată o înaltă formă științifică. Pe lingă materialul literar cuprins în această vastă lucrare, pentru ușurarea urmăririi în spațiu a diferitelor culturi, așezări, formațiuni politice, triburi, etc.,

autorii o îmbogățesc și cu material ilustrativ compus din schițe, planșe, fotografii, desene și hărți. Astfel, pe lângă cele aproape 900 de pagini, sînt prezentate 190 de figuri, 16 planșe și 4 vignete.

Autorii volumului I al Istoriei Romîniei, împreună cu toți istoricii, arheologii și toți cei ce-și-au dat contribuția la această măreață operă științifică, și-au îndeplinit în mod deosebit sarcina ce li-a fost dată. Scopul și caracterul acestui tratat de istorie atît de vast, înfăptuit, după o muncă îndelungată și profund documentată este o prețioasă contribuție pe care istoricii din țara noastră o aduc întru dezvoltarea științei și culturii poporului romîn.

Longin I. Opriș a

T. A. C. — c. 33—1961

CRONICA BISERICEASCA EXTERNA

- *** Delegația Mișcării fraților germani pentru pace, În vizită la Patriarhia din Moscova, Vizitele făcute de Sanctitatea Sa Patriarhul Alexei al Moscovei, Hirotonia noului Episcop al Medonului, Vizite în Uniunea Sovietică, Conferința Bisericilor europene, Lansarea unei chemări 64

INSEMNARI

- REDAȚIA: Strălucita victorie în alegeri a Frontului Democrației Populare, Lucrările primei sesiuni a celei de a IV-a legislaturi a Marii Adunări Naționale, O aniversare istorică . . 66
Pr. ANDREI TRITEANU: † Gala Galaction 68

ECOURI — NOTE — COMENTARII

- REDAȚIA: Epocala realizare a științei sovietice: primul zbor al omului în cosmos 71

VIATA BISERICEASCA IN CUPRINSUL MITROPOLIEI BANATULUI

ARHIEPISCOPIA TIMIȘORII ȘI CARANSEBEȘULUI

- REDAȚIA: Liturghie arhierescă, Praznicul Învierii Domnului în Catedrala din Timișoara, Liturghie arhierescă la Caransebeș, Conferințele de orientare — prilejuri de manifestare a patriotismului clerului Bisericii noastre, Nou profesor la Seminariul Teologic din Caransebeș, Inspecții, Fapte pilduitoare 73

EPISCOPIA ARADULUI

- REDAȚIA: În mijlocul preoției, Conferințe de orientare, O despărțire duiosă, Conferință de lucru cu protopopii, Biserica din Arad-centru decretată biserică catedrală, Prezențe arădane în alte eparhii 76

PREZENTARI BIBLIOGRAFICE

- GH. IVANOV: Calendarul bisericesc ortodox pe anul 1961 al Patriarhiei Ortodoxe din U.R.S.S. . . . 84
LONGIN I. OPRÎȘA: Istoria României, vol. I, Editura Academiei R.P.R. (1960) 87

